This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

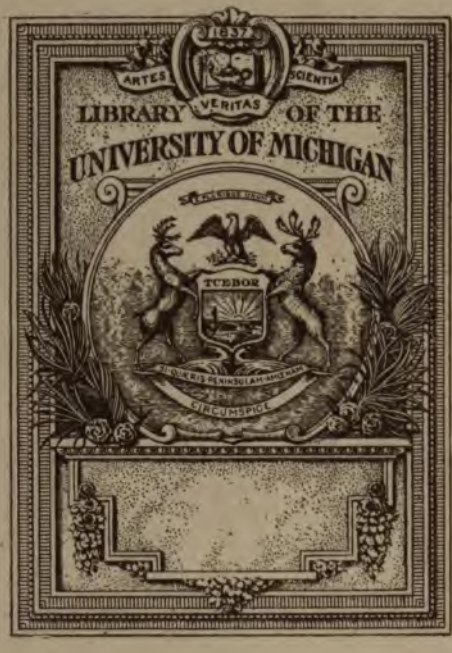
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

F39.3
V99

N^r .

Exemplaar voor den handel.

DE VOORZITTER,

DE SEKRETARIS,

Antwerpen. — Druk. J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest.

UITGAVEN DER ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN, Nr 19

VAN DE
HOOFT-DEUCHDEN

DE EERSTE TUCHT-VERHANDELING DOOR
ARNOUT GEULINCX

HERDRUK BEZORGD DOOR J. P. N. LAND.

ANTWERPEN
J.-E. BUSCHMANN

GENT | *'S GRAVENHAGE*
AD. HOSTE | MARTINUS NYHOFF

1895

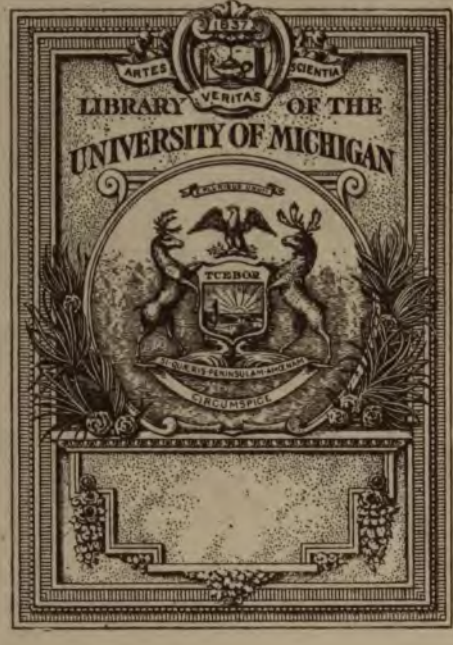
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

F39.3
V49

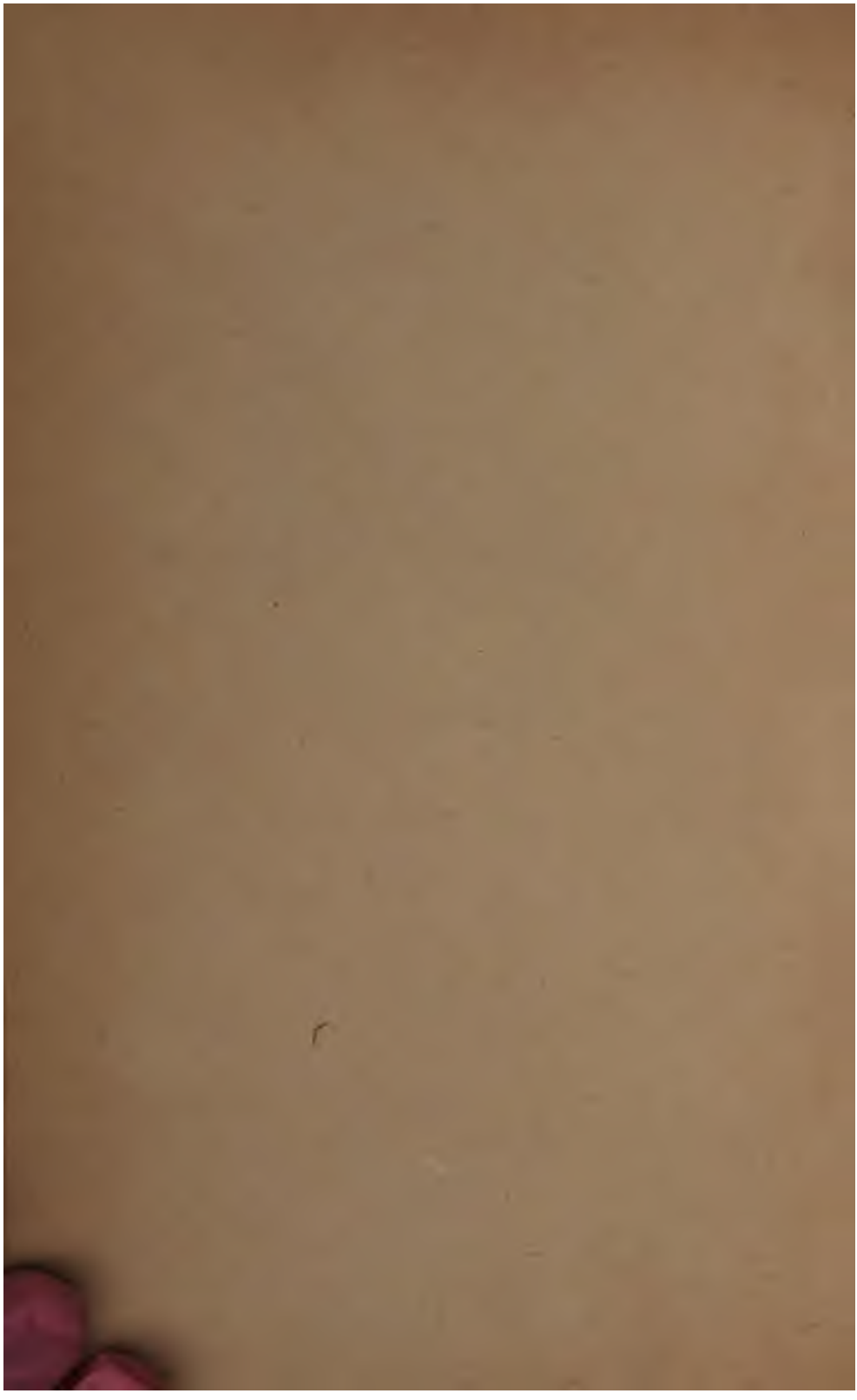

F39.7
V49

N^r .

Exemplaar voor den handel.

DE VOORZITTER,

DE SEKRETARIS,

Antwerpen. — Druk. J.-E. BUSCHMANN, Rijnpoortvest.

UITGAVEN DER ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN, Nr 19

VAN DE
HOOFT-DEUCHDEN

DE EERSTE TUCHT-VERHANDELING DOOR
ARNOUT GEULINCX

HERDRUK BEZORGD DOOR J. P. N. LAND.

ANTWERPEN
J.-E. BUSCHMANN

GENT
AD. HOSTE

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NYHOFF

1895

INLEIDING.

I.

In het Antwerpen van Rubens, dat door de onlusten der zestiende eeuw zwaar geteisterd, toch noch altijd uitblonk als een stad van weelde, nijverheid en kunst, in verkeer met geheel de beschaafde wereld, werd op den laatsten dag van Januari 1624 ARNOLD GEULINCX *gedoopt, het eerste kind van der stede bode op Brussel, Jan Geulincx, en zijne vrouw Maria Strickers. De vader, uit de buurt van Leuven afkomstig, had bij voorname heeren in dienst gestaan, en zeker aan hunnen invloed zijne verantwoordelijke betrekking te danken. Veertien jaren later was het echtpaar in het bezit van een woonhuis, thans n° 17 in de Wijngaard-*

391472

straat, met een achterhuis in de Moriaanstraat, dat sedert herbouwd is, doch toen tot berging van paard en wagen benevens de opgeslagene vrachtgoederen kan gediend hebben. Er waren toen reeds vier kinderen geboren, van welke er een, onder Jacob Jordaens tot schilder gevormd, nog in 1661 tot een langdurig proces tusschen de gilden aanleiding zou geven, en een ander te Leuven, in het laatst van 1653, op de promotielijst der faculteit van vrije kunsten voorkomt.

De familie behoorde blijkbaar tot de kleine doch niet onbemiddelde burgerij, en naar alle waarschijnlijkheid werd de jonge Arnold, met de meeste knapen van dien stand, bij de Augustijner Observanten in de Kammerstraat ter schole gezonden. Het was daar een groote dagschool met ondersteuning van stadswege ; de jongens bewogen zich veel op straat, en maakten vroegtijdig kennis met het velerlei schoons en leelijks dat daar te zien en te hooren viel. Bij de lessen stond de

latijnsche stijl op den voorgrond; voorts werd, behalve natuurlijk van de kerkleer, naar het gebruik dier dagen ook van de logica werk gemaakt. In het Grieksch en de wiskunde toont onze wijsgeer zich later niet zeer bedreven; Fransch en Hoogduitsch schijnt hij te hebben verstaan; allicht had hij ook van het Engelsch, Italiaansch, Spaansch en Portugeesch een en ander opgevangen. Met dat al stelde hij op die uitheemsche klanken blijkbaar geen bijzonderen prijs, en toont, in weerwil zijner ijverige studie van het onmisbare Latijn, een warme voorliefde voor zijne rijke en krachtige moedertaal. Hoezeer hij haar meester was, kan het thans herdrukte boekje van zijne hand getuigen. Zijne meening op het punt van taalkennis verklaart hij in eenige vertoogen vvn 1652, waarvan ik de vertaling in de Gids *van Augustus 1892, blz. 273 en vv., heb medegedeeld.*

Uit het woelige volksleven, waaraan hij in zijne schooljaren had deelgenomen,

werd hij met den aanvang van 1641 in de veel stillere bedrijvigheid van het Collegie de Lelie te Leuven verplaatst. De zetel dier instelling is in den franschen tijd als staatsdomein verkocht en sedert allengs verdwenen. Van den ingang in de tegenwoordige Diesterscbe straat strekten de gebouwen zich langs de Nieuwstraat uit tot aan de Savoyerstraat, en herbergden in hunne vertrekken om het ruime binnenplein heen enkele leeraren en tal van studenten. Daar werd, evenals in den Burcht, den Valk en het Varken, onderwijs gegeven bovenal in de scholastieke wijsbegeerte, naar aanleiding der voornaamste werken van Aristoteles. Elk van die vier collegiën telde, behalve zijn regent en onderregent, twee professoren van den eersten, en evenzoovele van den tweeden rang. Boven alle stond de examineerende Faculteit der vrije kunsten, eene van de vijf die gezamenlijk de Universiteit uitmaakten. Dit machtige lichaam was metterdaad een samenstel van velerlei

stichtingen en vereenigingen, ieder met haar eigen bezit, haar eigen beschreven en gewoonterecht, die onder elkaar zoowel als met andere machten en enkele personen nu en dan in tweestrijd geraakten, en meer door uitgelokte rechterlijke beslissingen en het gemeene belang dan door een krachtig opperbestuur bijeen werden gehouden. Voor het uiterlijke droeg het akademieleven nog geheel zijn oorspronkelijk middeneeuwsch karakter. De graden ontving men als van ouds uit handen van den proost of den deken van St Pieter; vele der leeraren hadden kerkelijke wijdingen en prebenden verworven; in hoofdzaak echter bleef de hoogeschool een bevoorrechte kleine maatschappij op zichzelf van op behoud van het bestaande gestelde geleerden.

Toch waren de groote bewegingen, die men in het ruw onder den naam der Renaissance samenvat, hier zoomin als elders zonder uitwerking gebleven. De verrassende ontdekkingen in de stoffelijke

wereld, de hevige strijd van partijen op meer dan een gebied, drongen tot vernieuwde overweging van vraagstukken waarmede men sedert lang meende te hebben afgerekend; en wie daarin het verst gingen, achtten welhaast, met uitzondering alleen van de stellige uitspraken der Kerk, alles aan bedenking onderhevig. Juist door die onzekerheid, dachten velen, werd de waarde dier uitspraken omtrent de gewichtigste belangen van het menschdom in het volle licht gesteld; anderen wilden, door scherpe afscheiding tusschen geopenbaarde en bij het natuurlijke licht gevondene waarheden, vooral het op waarneming gegronde onderzoek tegen bedenkingen der geestelijkheid vrijwaren. Zoo kwam het dat, evenals destijds in Frankrijk, eerst de twijfel van Montaigne en diens navolger Charron, en daarna die van Descartes ook bij goed kerksche leden der universiteit ingang vond, en er telkens in lessen en twistredenen gevoelens bepleit werden, waarover de voorstanders van

oudere leerwijzen het hoofd moesten schudden. En ook op het godsdienstige terrein, dat men onbetreden wenschte te laten, was door de opkomst van het Jansenisme te Leuven zelf een verschil van gevoelens onstaan, waarbij vaak dezelfde personen voor den schrijver van den « Augustinus » partij kozen, die het in de wereldlijke wetenschap met Descartes hielden. De meest besliste voorstander der nieuwe richting in beiderlei opzicht moet wel Geulincx zijn geweest, die sedert 1646 als hoogleeraar bij de Lelie was aangesteld en zes jaren later tot den hoogeren rang werd verheven. Op zijne beurt was hij deken der faculteit, en werden hem nog andere waardigheden door haar opgedragen ; zijne opgewekte en welsprekende voordrachten werden druk bezocht, en hij scheen zich van een schitterende toekomst verzekerd te mogen houden. Des te meer echter sprong in het oog, dat zijn invloed, indien hij in het invoeren van nieuwigheden te ver ging, voor de gemoederust

zijner leerlingen en den gevestigden naam der hoogeschool gevaarlijk kon worden; en zonder twijfel zagen de ijverigste behoudslieden in zijne omgeving reeds naar een geschikte aanleiding uit, om zich van zulk een ambtgenoot op wettige wijze te ontslaan. Het is waar, dat hij zich over de theologie, waarin hij almede licenciaat was geworden, volstrekt niet uitliet en zich bij zijne wijsgeerige taak bepaalde; daarnevens legde hij zich (hetgeen bij een Cartesiaan als bijkomende werkzaamheid voor de hand lag) op de studie der geneeskunde toe. Evenwel verschrikte hij menigeen door in een openbare redevoering, tot inleiding eener akademische feestviering den 16 December 1652 gehouden, een scherpen aanval te richten, en dat nog wel met beroep op de beginselen van Aristoteles, tegen de geheele heerschende scholastieke natuurbeschouwing. In allegorischen vorm naar den smaak dier dagen wordt haar in dat stuk verweten, dat zij beeldspraak in

plaats van zakelijke verklaring aanbiedt; dat zij het heelal niet beschrijft gelijk het bij waarneming blijkt te zijn, maar zooals het ons het meest behagen zou; dat zij de leemten in onze kennis met duistere kunsttermen en willekeurige machtspreuken tracht te bedekken, en zoo een schijn van wijsheid te weeg brengt, die de aandacht aftrekt van het ernstig en geduldig onderzoek der natuurverschijnselen. Was dus de sinds eeuwen gehuldigde methode in haar hart aangetast, wie waarborgde haren voorstanders van ambtswege, dat hetzelfde vonnis niet eerlang nog op veel gewichtiger punten der oude leer, dan die de lichamelijke wereld raken, zou worden toegepast? Hun argwaan tegen den redenaar kon door zijn stoutmoedig en talentvol optreden niet anders dan versterkt worden. Niettemin duurde het nog ruim vijf jaren voordat de gezochte gelegenheid zich eindelijk voordeed, en Geulincx (5 Januari 1658)

onverwacht door de hoofden van het collegie uit zijn ambt ontslagen werd.

Om welke aangevoerde redenen dat geschied is, staat nergens vermeld; men heeft het blijkbaar willen geheim houden.

Nemen wij intusschen al de bekende omstandigheden in aanmerking, dan kunnen wij bezwaarlijk iets anders vermoeden dan dat men geen genoegen nam met een voorgenomen huwelijk. Sedert vele jaren was het bij deze instellingen overlevering, de leerstoelen der wijsbegeerte te doen strekken tot eerste verzorging van dezulken, die uitzicht hadden op hooge kerkelijke bedieningen, en dus het coelibaat tot stilzwijgende voorwaarde te maken om aan een collegie waar zij onderwezen werd te worden aangesteld. In rechten liet zich dit niet volhouden, en daarom was vele jaren geleden door den Raad van Brabant bij uitzondering toegestaan, dat de hoogleeraar Philippi als getrouwd man zijn ambt zoo blijven bekleeden. Nu was Philippi, een gematigd Carte-

siaan en uitermate handig en voorspoedig man, de bijzondere leermeester van Geulincx, en deze is nog in hetzelfde jaar te Leiden met een brabantsch meisje in den echt getreden. Heeft hij zijns meesters voorbeeld trachten te volgen, met dat doel hier en daar goeden raad ingewonnen, en kwam dit zijnen tegenstanders onverhoeds ter ooren, dan wordt zoowel de snel genomene maatregel der heeren van de Lelie, die den rechter voor een voldongen feit plaatste, als ook de geheimhouding der beweegreden volkomen verklaarbaar. Openlijk verweten wordt aan Geulincx niets ter wereld. Hij doet nog onkele stappen tot verzet, doch laat dan zijne zaak plotseling vallen, en wordt reeds vier maanden na zijn ontslag te Leiden ingeschreven als lid der hollandsche universiteit.

Achter dien zichtbaren afloop der zaak lag iets anders verborgen. Hij kon zich niet langer ontveinzen, dat hij met zijne denkwijze van lieverlede geheel van Leuven

vervreemd was geraakt, en als eerlijk man verplicht was daarvoor uit te komen, zoo goed als zijne tegenpartij, hem niet langer te dulden. Te voren nog, als zoovelen, een geestverwant van Jansenius, was hij al peinzende tot overtuigingen gekomen die beter pasten voor een vredelievenden Calvinist. Het moet hem een zwaren strijd gekost hebben, zich van de zijnen en zijne voorvaderlijke kerkgemeenschap los te scheuren ; ook tracht hij nergens anderen tot medegaan te bewegen, veelmin smaalt hij op de kerk die hij verlaten heeft. Slechts wilde hij zich voegen bij een genootschap waarin zijne gevoelens geen aanstoot zouden geven, en liet zich te Leiden daarin opnemen, buiten twijfel door den cartesiaanschgezinden predikant en hoogleeraar Heidanus, zijn vriend en beschermer tot den einde toe.

Hij zal zich aanvankelijk hebben voorgesteld, het openbaar onderwijs met zijne belemmerende eischen voortaan te laten varen, en zijn bestaan, evenals Descartes

en anderen, van zijne leer onafhankelijk te maken. Van eigene middelen verstoken, promoveert hij dan ook in September in de geneeskunde, en trouwt in het begin van December met Susanna Strickers uit « Wiert » (Weert bij Antwerpen of St-Joris Weert bij Leuven, waarschijnlijker dan dat in Limburg), zeer mogelijk een nichtje zijner moeder, met de hare en een zwager uit Brabant overgekomen, en (blijkens den vorm der echtsluiting) althans toen nog katholiek. In afwachting van praktijk als geneesheer poogde hij zich vast met bijzondere lessen aan studenten te generen.

Dat eerste levensplan kon echter onmogelijk naar den zin van Heidanus zijn. Die algemeen geachte en invloedrijke man mocht een talent van die waarde voor de zaak der nieuwe philosophie aan de Leidsche Universiteit niet goedschiks laten verloren gaan. De wijsbegeerte was hier van den beginne als een ondergeschikt schoolvak behandeld, waarin sedert den

opgang van de zon des Evangelies niets van belang meer te ontdekken viel, doch dat bij de voorbereiding tot degelijke beroepsstudie niet mocht verwaarloosd worden. Ter sluik was evenwel, schoon niet altijd door de meest geschikte lieden, de nieuwe denkwijze, die het vak veel ernstiger opnam en er een taak voor het geheele leven van maakte, onder de studenten ingevoerd; en zij die met Heidanus er alle heil van verwachtten, moesten wel verlangen, dat aan het onvruchtbare gekijf van onbevoegden, en de beperkende verordeningen waartoe het aanleiding gaf, door het optreden van een beproefden en bezadigden onderwijzer een einde werd gemaakt. Het gros der predikanten daarentegen was voor het herleven eener zelfstandige wijsbegeerte ernstig beducht, en daar het in de macht dezer mannen stond, het vertrouwen der menigte op de hoogeschool te ondermijnen, moesten hare Curatoren met twee partijen rekening houden. Van daar dat Heidanus en zijne geestverwanten groote

moeite hadden om hun beschermeling stap voor stap vooruit te brengen. Hun ergste tegenstander was prof. Adrianus Heereboord, zelf een bewonderaar van Descartes mits men dien eerst na afloop van den akademietijd, en dan nog voornamelijk als natuurkundige leerde kennen. Niet dan na zijnen dood (1661) gelukte het, van Curatoren te verkrijgen dat Geulincx tot lector (1662), vervolgens tot buitengewoon hoogleeraar (1665) werd benoemd, met dien verstande, dat men bij elke bevordering of verhooging van jaargeld zorg droeg, zijn mededinger Stuart, die de oude school vertegenwoordigde, den voorrang te doen behouden. Onze denker trok een bescheiden jaargeld, werd ook voor het opdragen van leerboekjes aan Curatoren met kleine geschenken beloond, en kan met afzonderlijke lessen in weinig gezochte leervakken nog iets verdiend hebben; dan brachten hem misschien de disputen, die hij geregeld leidde, eveneens een kleinigheid op. Overigens leefde hij

in armoede, en moest door zijn vermogenden en milddadigen begunstiger voortdurend ondersteund worden. Uitzicht om eindelijk in de faculteit te worden opgenomen en mede te examineeren, bestond er wel beschouwd voor hem zoo goed als niet; men erkende zijn ijver, en duldde hem gaarne omdat hij de hoogeschool bewaarde voor het verwijt van bij den tijd ten achteren te zijn; doch in het aangenomen stelsel van onderwijs paste hij niet, en had mogelijk beter gedaan met daarvan onafhankelijk te blijven. Doch wie was er destijds in staat, het voor en tegen aan weerskanten te overzien?

Uit zulk een op den duur onhoudbaren staat van zaken verloste hem, tusschen 8 en 20 November 1669, eene heerschende ziekte, die in stad en hoogeschool maanden lang groote verwoestingen aanrichtte. De oude Heidanus, die bij het heropenen der lessen een gedachtenisrede hield, wijdde hem nog een hartelijk woord

van waardeering. In de eerste dagen van Januari moest zijne weduwe op kosten zijner ambtgenooten begraven worden. Dat zij kinderen naliet, zou men slechts op grond van eene enkele uitdrukking in een der bewaarde bescheiden kunnen vermoeden. Van brieven of andere papieren uit den boedel is er geen spoor; alwat wij van Geulincx' eigen hand bezitten is een drietal naamteekeningen in het senaatsarchief.

Bij zijn leven had hij de uitgave bezorgd van de leuvensche redevoering van 1652 met de toen voorgedragene kleine verhandelingen (een letterkundig werkje, in 1665 in verbeterden vorm te Leiden herdrukt), van twee boekjes over de logica, en van het eerste tractaat eener latijnsche Ethica (1665), waarop hij twee jaren later de nederlandsche bewerking, die hierachter staat, deed volgen. Van deze is thans slechts één exemplaar bekend, dat voor weinige jaren ter markt gebracht en in de boekerij der leidsche hoogeschool werd

opgenomen. Daarbij komen nog een paar redevoeringen en een reeks van stellingen om over te redetwisten. Al het overige dat in de door mij verzamelde drie deelen zijner latijnsche werken ('s Gravenhage, 1891-1893) voorkomt, is afkomstig van leerlingen, die 's mans lessen woordelijk hebben opgeteekend. Naar deze dictaten was, tot in den aanvang der achttiende eeuw, nog veel navraag, en de meeste zijn daarom, doorgaans zonder veel zorg, in die dagen ook ter perse gelegd. Daarna, toen er door theologanten van naam nadrukkelijk tegen de Ethica gewaarschuwd was, is Geulincx' leer op den achtergrond en bijna geheel in vergetelheid geraakt. Slechts enkele mannen van het vak hadden sommige zijner zeldzame boekjes bemachtigd en gelezen. Na jarenlange bemoeiïngen is het ten laatste den heer V. Vander Haeghen en mijzelven gelukt, bijeen te brengen wat er van sporen van zijn leven en werken nog in archieven en bibliotheken te vinden was.

De bibliographie dier werken vindt men bij Vander Haeghen (Geulincx, étude sur sa vie, sa philosophie et ses ouvrages, *Gand 1886, pp. 197-224), en voor het eerste en het derde deel der latijnsche verzamelde uitgave. Hierbij komt nu nog, dat het boekje* Van de Hooft-deuchden, *en wel in den leidschen druk, zoowel als de* Ethica *van 1691 en 1709, en de* Metaphysica *van 1691, thans mede in de bibliotheek der leidsche Universiteit aanwezig zijn, terwijl de* Zedekonst *van 1690 hier te lande is teruggevonden, en nagenoeg met de beschrijving van die van 1697 (bij Vander Haeghen, p. 210 vv.) overeenkomt. Alleen ontbreekt de bladwijzer achter den titel, het aanhangsel van 1696 en de verwijzing daarnaar in het bericht aan den lezer. De vertaler heeft ons boekje niet gekend.*

II.

Om de zedeleer van Geulincx wel te verstaan, moet men steeds in het oog houden dat hij, hoewel zijn leven lang aan scholen verbonden, en groote waarde hechtende aan streng redeneerend onderwijs, toch niet slechts voor aanstaande geleerden, maar voor elkeen die over zijne verplichtingen en uitzichten in dit leven ernstig nadenkt ontvouwen wil, wat hem de rede daaromtrent geleerd heeft. Met de uitkomst van zijn eigen onderzoek moet ieder die er de noodige geestelijke inspanning voor overheeft, zijn voordeel kunnen doen. Vervolgens, dat zijne levensbeschouwing, hoezeer hij zich beijvert voorschriften te geven die voor alle menschen gelden, toch het merk draagt van zijne eigenaardige persoonlijkheid en levensomstandigheden, zoodat dit werkje, ook voor iemand die zijne gevoelens niet deelt, de beteekenis heeft van een belangwekkende bijdrage tot de kennis van het inwendige

leven van het nederlandsche volk in de zeventiende eeuw.

De vraagstukken waarover enkel de kerk beslist laat hij, als wijsgeer die enkel met de middelen der wereldlijke wetenschap werkt, aan anderen over. Het komt hem voor, dat onder den naam van geopenbaarde waarheid niet zelden meer verkondigd wordt dan hij daarvoor kan houden; hoewel hij gaarne aanneemt dat God den mensch, waar deze een licht noodig heeft dat zijne rede in hare beperktheid niet vermag te verstrekken, langs buitengewone wegen te hulp komt. Om echter te weten waar die bijzondere hulp noodig wordt, moet in allen gevalle beproefd zijn, hoever wij het met onze natuurlijke middelen brengen; en daarom stelt zich Geulincx van den aanvang af op het standpunt van den denker op eigen hand, die weliswaar aan het Evangelie gewichtige vingerwijzingen te danken heeft, doch evenzoo als iemand soms door een oogglas op het spoor wordt gebracht

van wat hij daarna ook zonder dat hulpmiddel duidelijk aanschouwt.

De menschelijke kennis kan, naar hij elders opmerkt, nimmer het eigenlijke wezen van haar voorwerp zuiver teruggeven. Reeds de zinnelijke verschijning der dingen, het eerste dat onze aandacht trekt, houdt voor het dieper nadenken geen stand; achter kleur en geluid b. v. schuilt voor den natuuronderzoeker geheel iets anders, een rangschikking en beweging van kleinste stofdeeltjes. Is daarmede nu het wezen der zaak doorgrond; zou niet veeleer in de plaats van den schijn voor de zinnen enkel een schijn voor ons verstand zijn getreden? Wij kunnen niet nalaten, dingen en eigenschappen, toestanden en voorvallen, oorzaken en gevolgen en wat dies meer zij te onderscheiden; doch hoe indien dat soms enkel aan de inrichting van het menschelijk kenvermogen lag? Immers de toepassing dier begrippen schiet bij de verklaring van wat zich aan ons vertoont

gaan om buiten onze gedachtenwereld iets uit te richten, en eenig opzet uit te voeren; en dus, zoover wij over de zaak kunnen oordeelen, is alle inwerking van onzen geest reeds op ons eigen lichaam, hoe sterk wij ons daartoe mogen inspannen, louter schijn. Wanneer dus een andere geest erin slaagt, zich in de lichamelijke wereld te doen gelden, moet hij naast zijne geestelijke eigenschappen nog de macht hebben, het uitgebreide te dwingen tot werkingen, desnoods tot werkingen op den menschelijken geest. Zijn willen moet tevens volbrengen zijn. Iets dergelijks is voor ons kenvermogen zonder voorbeeld, en daarom is God voor ons, bij vergelijking met ons zelven, wel ten deele begrijpelijk, doch wat zijn volle wezen betreft geheel eenig en onuitsprekelijk.

Om geest te zijn, ook op oneindig grootere schaal dan wij, zou hij zonder het uitgebreide kunnen blijven; nu is hij uit zijn aard bovendien uitwerkende geest,

naamde occasionalisme zijn, dat ten onrechte aan Geulincx pleegt te worden toegedicht), maar omdat het ditmaal samentreffen van wil en beweging deel uitmaakt van zijn onveranderlijk raadsbesluit, en het regelmatig gebeuren in de wereld juist op dit oogenblik tot de gewilde beweging leiden moest. Zedelijk aansprakelijk is dan ook de mensch niet voor hetgeen hij in de wereld doet (want hij doet er inderdaad niets, en leeft er, zooveel hij weten kan, enkel als toeschouwer), maarvoor hetgeen hij wil en waarvoor hij zich inspant. Aan den anderen kant, als ik b. v. meen dat een stoot mij pijn doet, is het eenige gevolg van dien stoot de kneuzing van een lichaamsdeel en de wijziging ergens in de hersenen die daaruit voortkomt, doch mijne gewaarwording is (hier zou men des noods van aanleiding en occasionalisme kunnen spreken) slechts als begeleidend verschijnsel, en langs een anderen dan den lichamelijken weg, door de Almacht bewerkt.

Wil iemand deze leer als gewrongen en onnatuurlijk veroordeelen, dan bedenke hij vooreerst, dat Geulincx ze allerminst wil aanprijzen als de getrouwe uitdrukking van wat op zichzelf, afgezien van de wijze waarop de mensch het met zijn verstand denken moet, bestaat en gebeurt. Onmiddelijke kennis bezitten wij volgens hem enkel van datgene waarbij ons ik als werkzaam wezen betrokken is : ons liefhebben en haten, beamen en ontkennen, enz. ; dat is, of iemand ergens partij kiest, en dan aan welken kant, kan hemzelven niet onbekend blijven. Voor het overige komt zijn stellig weten hierop neer, dat hij verzekerd is van het bestaan zijner gewaarwordingen, van het logisch verband tusschen zekere stellingen daargelaten of zij een voor een waar zijn dan niet, en van de gebruikelijke begrippen en benamingen die op eene voorkomende zaak van toepassing zijn. Kortom, hoe wijzelven gezind zijn, weten wij onmiddelijk ; behalve dat weten wij nooit, wat

eigenlijk « is », maar wat zich als bestaande aan onze zinnelijke en verstandelijke beschouwing voordoet. Men kan een groot geleerde zijn zonder den aard van ons weten te beseffen; de wijsheid die men bereikt met doordenken ten einde toe, is juist daarin gelegen, dat iemand dien beseft, en niet taalt naar eene kennis die enkel aan de godheid toekomt. En waarom zou de mensch eene andere begeeren dan die hij met zijne vermogens bespant, en die hem in staat stelt zijn toestand in allerlei opzicht te verbeteren?

Wanneer wij elk gegeven dat niet te loochenen valt, eerlijk in rekening brengen, dan belooft ons Geulincx wel geen grootsch harmonisch stelsel van wetenschap, dat op alle vragen het juiste antwoord bevat, maar toch een voldoenden grondslag voor het stellen van levensregelen, waarmede wij, zoo wij ze getrouw in acht nemen, voor onszelven en elk redelijk wezen verantwoord zijn. In plaats van mismoedig te klagen over hetgeen den mensch

niet gegeven is, wil hij het terrein afpalen waarop hij iets vermag, en ontwikkelen, wat daar voor iemand die de stem der rede volgen wil te doen staat.

En dan valt te bedenken, dat inderdaad het menschelijk individu met zijn denken en streven niet buiten zijn eigen bewustzijn treden kan, en van alwat buiten zijn « ik » bestaat eerst middelijk kennis ontvangt door gewaarwordingen, waaruit naar den aard van zijn kenvermogen besluiten worden getrokken. Om samen te rijmen wat zich aan iemand vertoont, moet hij zich in verkeer denken met iets dat van hemzelven onderscheiden is; en zoo komt hij, wanneer hij enkel vraagt naar hetgeen hij niet nalaten kan te denken, allicht tot andere besluiten dan zoovelen, die bij het vaststellen hunner wereldbeschouwing tevens met hunne wenschen, gewoonten en voorbarige meeningen te rade gaan. Of die besluiten op het eerste gezicht een vreemden indruk maken, komt er niet zoozeer op aan als

of hij juist opgemerkt en geredeneerd heeft. Met deze vraag kunnen wij ons te dezer plaatse niet nader inlaten; de lezer wien het lust, bestudeere de uitgegevene geschriften van onzen denker in hun geheel, en trachte er zijn eigen antwoord op te geven.

In deze historische toelichting wil ik alleen nog hierop wijzen, dat de denkwijze waarvan Geulincx in zijne « eerste tuchtverhandeling » de hoofdtrekken ontwikkelt, hemzelven onder al zijne twijfelingen en teleurstellingen tot krachtigen steun heeft gestrekt. Wat de wereld waarin hij zich beweegt hem onzekers en onbevredigends moge bieden, hij houdt zich al dadelijk verzekerd van zichzelven, den geest die denkt en wil, en uit zijn aard in alles redelijk verband poogt te ontdekken en te bevorderen. Zal dit pogen een redelijken zin hebben, dan moet het, zoo beperkt en belemmerd het zich overal bevindt, zijn wortel hebben in een alles beheerschenden oorspronkelijken Geest, die

deels door zijne natuur, deels door zijn wil aan de stoffelijke wereld en die der eindige geesten het aanzijn en de redelijke orde verleent, van welker bijzonderheden het ons gegund is een deel te leerén verstaan. In werkelijkheid kan dus nergens wanorde of kwaad opkomen ; zoodanige stoornis doet zich enkel voor aan den beperkten geest, in zijne tijdelijke hoedanigheid als mensch, en moet dan ook door dezen als redelijk wezen, de zaken beoordeelende zooals hij ze bij ervaring kent, afgekeurd en geweerd worden. Daarbij zou echter, in een stoffelijke wereld die volgens vaste wetten van vercorzaking pleegt bestuurd te worden, door een werkelijke tusschenkomst van met vrijheid beslissende menschen verwarring worden gesticht. Om dit te vermijden wordt door Geulincx niet, evenals door vele anderen, de beslissing van den mensch mede onder de heerschappij der natuurwetten gebracht, waarbij het begrip van persoonlijke verantwoordelijkheid te loor gaat, maar aan

ons willen de werking op onze omgeving ontzegd. De schijn van verkeer tusschen het lichamelijke en het geestesleven is onvermijdelijk, doch datgene waaruit hij ontspringt wordt door de gemeenschap van beiderlei leven met de Godheid in hoofdzaak verklaard, en de nadenkende mensch kan zich bij zijne wilsbepalingen aan den invloed van dien schijn onttrekken. Wat in de wereld voorvalt, wat hijzelf in verband daarmede aan zichzelven beleeft, laat hij dan aan het alwijze bestuur van den Vader aller geesten over ; zijne eenige taak is, zoo te willen als naar zijn beste weten de stem der rede, waardoor die Vader tot hem spreekt, het van hem verlangt.

De waarde van hetgeen wij het zedelijk handelen noemen, wordt door die beschouwing niet verminderd ; immers wij schatten het allen niet naar den uitslag maar naar de bedoeling. En zoo men vreest dat het besef onzer onmacht naar buiten aan onzen goeden wil en ons zelfver-

trouwen afbreuk zou moeten doen, dan vergete men niet deze twee punten: Voor-eerst vertoont zich het geval ook aan den gevorderden denker niet anders dan of hijzelf met zijn doen meestal iets buiten hem te weeg bracht, en wordt hij daar-door onwillekeurig reeds tot meerdere inspanning geprikkeld Ten tweede, wat meer zegt: niet de begeerte naar macht-oefening, maar de gehechtheid aan het redegebod is het die aan zijn wil de juiste richting geeft Voor hem is de vraag niet: wat zult gij ditmaal in den gegeven staat van zaken verbeteren? maar: welke zaak zijt gij, die de rede liefhebt, ge-houden met al uw vermogen voor te staan? Daarmede is niet het wereld-bestuur gebaat, dat zonder onze wijsheid gereed komt, maar de mensch-zelf, en zooals hij de dingen ziet, tevens alwat hem met recht ter harte gaat. Overigens nemen wij den geest niet anders waar dan tijdens zijn belichaamd, zijn men-schelijk leven; wat daarbuiten ligt,

onttrekt zich vooralsnog aan onze natuurlijke beoordeeling, en komt bij de wijsgeerige regeling van ons willen niet in aanmerking.

Van daar de zelfstandige houding die Geulincx tegenover de wereld aanneemt, die hem wezenlijk baten noch deren kan, en voor hem enkel het voorwerp is, dat hem tot oefening van zijn denken en streven wordt aangeboden. De studie der stoffelijke dingen wordt bij hem niet meer gestoord door het onderstellen van onberekenbare geestelijke inwerkingen, en kan ook harerzijds niets veranderen in de uitkomsten van het zedekundig onderzoek. En ook van zijne afwisselende ervaringen, van gemoedsbewegingen en aandriften blijft de geest zelf onafhankelijk; dat alles behoort tot zijn geheimzinnig bijkomstig samenzijn met het lichaam. Het is iets anders dan hij, dat hem vragen voorlegt en zijne beslissingen uitlokt. Hijzelf staat daar tegenover als de zelfstandige rechter, te allen tijde bevoegd en

geroepen om hetzij aan de ingevingen die van buiten komen hetzij aan die zijner eigene rede, van Gods stem die in zijn binnenste spreekt, het overwicht toe te kennen. Zijne vrijheid bewaart hij ook tegenover de menschen en hunne instellingen; aan hun gezag hecht hij geene waarde, schoon hij hun goeden raad gaarne aanneemt, en zijne eigene redenen hebben kan om hetzelfde te willen dat eenig gezag hem zijnerzijds voorschrijft. Doch met die fierheid van den vrijen man gaat het diepste ontzag gepaard voor den oorsprong aller dingen, de overgaaf zonder voorbehoud aan het goddelijk bestuur, en den dienst der rede, waartoe hij naar de mate zijner krachten geroepen is. Hij is in de wereld op een post gesteld, waar tal van onontwijkbare droombeelden hem tot afval schijnen te willen verleiden, en heeft daar te volharden en in het vertrouwen op zijn eenigen Lastgever af te wachten wat er van hem worden zal.

Van buiten gezien vertoont zich het leven van den deugdzame volgens Geulincx niet veel anders dan dat van hen, die door iedereen als brave en ernstige menschen erkend worden. Toch blijft dit alles beslissende onderscheid, dat dezelfde gedragingen (menschelijk gesproken), of wilsbepalingen waarvan zij de uitwerking schijnen te zijn, beurtelings voortkomen uit het eenig ware zedelijke beginsel en uit eigenbelang, in een van de vele vormen waarin dit zich openlijk of bedektelijk doet gelden. Plaatsen wij ons in gedachte op het hoogste standpunt dat wij bereiken kunnen, dan zal weliswaar diegene zijn eigen waarachtig belang het best behartigen, die nimmer aan zijn persoon, maar altijd aan zijn plicht in den dienst der rede denkt. Door dezen uitsluitend te betrachten, verzekert hij zich van het kostbaarste dat voor den mensch is weggelegd, en dat, blijkens de vijfde hier niet vertaalde verhandeling, bestaat in vriendschap met God, geluk-

zaligheid, gemoedsrust, kennis en kunst van onderwijzen, verdienste, vriendschap met weldenkenden, dikwijls ook de bejegening die men verdient, en bovenal de deugd-zelve, de volmaking van zijn wezen. Doch juist daarom mag, al stelt hij zijn ideaal van eigen voordeel nog zoo hoog, dat voordeel nimmer het doel van zijn streven zijn. Alwat hij ter wille daarvan beraamt, ook al zou de maatschappij daar oogenschijnlijk nog zoo wel bij varen, is noodzakelijk uit den booze. Zijn eenig wettig richtsnoer is de plicht dien God hem door de rede voorschrijft, en dien hij door ernstig nadenken van de inblazingen der eigenliefde heeft leeren onderscheiden; voor zijn lot zorgt de Voorzienigheid zonder zijn toedoen.

Met deze opmerkingen heb ik, overeenkomstig het doel dezer uitgave, den gedachtengang van onzen schrijver niet willen beoordeelen, maar enkel in de hoofdtrekken vervolgen en toelichten. Uitvoeriger heb ik dien besproken in eene

hoogduitsche verhandeling, die door de firma Martinus Nijhoff te 's Gravenhage dezer dagen ter perse wordt bezorgd.

Hoe weinig ons boekje reeds in de zeventiende eeuw bekend was, kan uit het volgende blijken. In 1675 gaf «Philaretus» (d. i. de bekende geneesheer Dr. Cornelis Bontekoe) te Leiden de aanteekeningen op deze eerste verhandeling, benevens den text van het vervolg, zoover Geulincx daarmede in zijne latijnsche lessen gekomen was, voor het eerst in het licht. Hij herhaalde daarbij in zijn vrij lijvig werkje niet enkel hetgeen de schrijver in den eersten latijnschen druk van 1665 had medegedeeld, maar voegde er in vertaling bij alwat de nederlandsche van 1667 bovendien bevatte.

Vijftien jaren later verscheen van dit, in 1683 herdrukte, geheel eene nederlandsche vertaling van de hand van Antonie de Reus, bij Dirk Goris te Dordrecht.

Zij is thans in het bezit van Dr. P. H. Ritter te Amsterdam, en een tweeden druk van 1697 vindt men in de universiteitsbibliotheek te Gent. De bewerker, een ijverig vereerder van Geulincx, was geboren in 1644 of '45, te Leiden als student ingeschreven in April 1668, toen hij meerderjarig, en 's meesters eigen Nederlandsch reeds een jaar lang in den boekhandel was. Daarenboven kon hij, met Philaretus voor zich, van het bestaan van dat Nederlandsch niet onkundig zijn. Niettemin maakt hij er nergens gewag van, en verwerkt de toevoegsels die daaraan ontleend waren, daar waar hij het de moeite waard acht, eenvoudig in zijn eigen text, zoodat er van de bron geen spoor overbliift. Hij moet wel gedacht hebben, dat Bontekoe geen gedrukt werk maar een handschrift in de landtaal had gebruikt, en kon hem, die in den aanvang aan 1685 te Berlijn overleden was, niet meer daarover raadplegen. Had de Reus van het boekje van 1667 geweten, dan

had hij niet kunnen nalaten althans te verklaren, waarom hijzelf er niets uit overnam.

Leiden, Jan. 1895.

J. P. N. LAND.

VAN DE

HOOFT-DEUCHDEN.

De Eerſte

TUCHT-VERHANDELING.

Door

ARNOUT GEULINCX,
ANTWERPENAER,
Profeſſor van de Philoſophie in de Univerſiteyt van Leyden.

TOT LEYDEN,
Gedruct voorden Autheur,
By PHILIPS DE CRO-Y, A°. 1661.

Van buiten gezien vertoont zich het leven van den deugdzame volgens Geulincx niet veel anders dan dat van hen, die door iedereen als brave en ernstige menschen erkend worden. Toch blijft dit alles beslissende onderscheid, dat dezelfde gedragingen (menschelijk gesproken), of wilsbepalingen waarvan zij de uitwerking schijnen te zijn, beurtelings voortkomen uit het eenig ware zedelijke beginsel en uit eigenbelang, in een van de vele vormen waarin dit zich openlijk of bedektelijk doet gelden. Plaatsen wij ons in gedachte op het hoogste standpunt dat wij bereiken kunnen, dan zal weliswaar diegene zijn eigen waarachtig belang het best behartigen, die nimmer aan zijn persoon, maar altijd aan zijn plicht in den dienst der rede denkt. Door dezen uitsluitend te betrachten, verzekert hij zich van het kostbaarste dat voor den mensch is weggelegd, en dat, blijkens de vijfde hier niet vertaalde verhandeling, bestaat in vriendschap met God, geluk-

zaligheid, gemoedsrust, kennis en kunst van onderwijzen, verdienste, vriendschap met weldenkenden, dikwijls ook de bejegening die men verdient, en bovenal de deugd-zelve, de volmaking van zijn wezen. Doch juist daarom mag, al stelt hij zijn ideaal van eigen voordeel nog zoo hoog, dat voordeel nimmer het doel van zijn streven zijn. Alwat hij ter wille daarvan beraamt, ook al zou de maatschappij daar oogenschijnlijk nog zoo wel bij varen, is noodzakelijk uit den booze. Zijn eenig wettig richtsnoer is de plicht dien God hem door de rede voorschrijft, en dien hij door ernstig nadenken van de inblazingen der eigenliefde heeft leeren onderscheiden; voor zijn lot zorgt de Voorzienigheid zonder zijn toedoen.

Met deze opmerkingen heb ik, overeenkomstig het doel dezer uitgave, den gedachtengang van onzen schrijver niet willen beoordeelen, maar enkel in de hoofdtrekken vervolgen en toelichten. Uitvoeriger heb ik dien besproken in eene

hoogduitsche verhandeling, die door de firma Martinus Nijhoff te 's Gravenhage dezer dagen ter perse wordt bezorgd.

Hoe weinig ons boekje reeds in de zeventiende eeuw bekend was, kan uit het volgende blijken. In 1675 gaf «Philaretus» (d. i. de bekende geneesheer Dr. Cornelis Bontekoe) te Leiden de aanteekeningen op deze eerste verhandeling, benevens den text van het vervolg, zoover Geulincx daarmede in zijne latijnsche lessen gekomen was, voor het eerst in het licht. Hij herhaalde daarbij in zijn vrij lijvig werkje niet enkel hetgeen de schrijver in den eersten latijnschen druk van 1665 had medegedeeld, maar voegde er in vertaling bij alwat de nederlandsche van 1667 bovendien bevatte.

Vijftien jaren later verscheen van dit, in 1683 herdrukte, geheel eene nederlandsche vertaling van de hand van Antonie de Reus, bij Dirk Goris te Dordrecht.

Zij is thans in het bezit van Dr. P. H. Ritter te Amsterdam, en een tweeden druk van 1697 vindt men in de universiteitsbibliotheek te Gent. De bewerker, een ijverig vereerder van Geulincx, was geboren in 1644 of '45, te Leiden als student ingeschreven in April 1668, toen hij meerderjarig, en 's meesters eigen Nederlandsch reeds een jaar lang in den boekhandel was. Daarenboven kon hij, met Philaretus voor zich, van het bestaan van dat Nederlandsch niet onkundig zijn. Niettemin maakt hij er nergens gewag van, en verwerkt de toevoegsels die daaraan ontleend waren, daar waar hij het de moeite waard acht, eenvoudig in zijn eigen text, zoodat er van de bron geen spoor overblijft. Hij moet wel gedacht hebben, dat Bontekoe geen gedrukt werk maar een handschrift in de landtaal had gebruikt, en kon hem, die in den aanvang aan 1685 te Berlijn overleden was, niet meer daarover raadplegen. Had de Reus van het boekje van 1667 geweten, dan

had hij niet kunnen nalaten althans te verklaren, waarom hijzelf er niets uit overnam.

Leiden, Jan. 1895.

J. P. N. LAND.

VAN DE

HOOFT-DEUCHDEN.

De Eerſte

TUCHT-VERHANDELING.

Door

ARNOUT GEULINCX,
ANTWERPENAER,
Profeſſor van de Philoſophie in de Univerſiteyt van Leyden.

TOT LEYDEN,
Gedruct voor den Autheur,
By PHILIPS DE CRO-Y, A°. 1667.

Aen de Edele en Achtbare

HEEREN.

H. AMELIUS van BOUCKHORST, Heer van Wimmenum : Hout-vester van Hollandt ende West-Vrieslandt, Dyck-Graef van den Rhyn : By-Sitter des Ridderlijcken Ordres : Voor desen ter Generaliteyt, nu ter vergaderinge der Staten van Hollant gedeputeert.

H. JOHANNES van THILT, J. C. Out-Burgemeester der Stadt Haerlem, By-Sitter des Oppersten Raedts, gestelt over den Rhyn en syne dyken.

H. CORNELIUS de WITT, Ruwaert, Burghemeester der Stadt Dordrecht, Baillioux van Beyerlant, Dyck-Graef van de Landen van Putten.

MITSGADERS,

De Achtbare Heeren Burgemeesteren der Stadt Leyden.

H. PAUL. van SWANENBURG, J. C.

H. HENRIC. van WILLIGEN, J. C.

H. HERMAN van SCHUYL,

H. JOHANNES van STAVEREN,

Te samen.

H. JOA-

H. JOACHIMUS van WEVELINCHOVEN, J. C. Veertich in den Rade der Stadt Leyden, ende Secretaris van d'Ed. en Achtb. H.H. Curatoren van de Academie.

MYN HEEREN.

Dit Boekje en mocht niemant toe-ge-eygent worden, dan u lieden ; ja 't en most u lieden niet toe-ge-eygent worden : mits g'alreede eyghenaers waert van 't selve. Ik hebbe, nu een jaer of twee geleden, dit myn hert-en-herssen-kindt, doe ick het eerstmael in de Latijnsche tael, als in een manne-gewaet gesteken hadde, U Edel- en Achtbaerheyt op-gedragen : en hem wel ernstelijk bevolen, U gestadich, als een dapper trouwant, by der handt te zijn, en als een geswore[n] Lijf-knecht, wacker op te passen. Wyders, soo ick sien, hy ghedraecht hem wel : hy is heusch van mondt, en trouw van herten, niet vley-noch-leugenachtich ; en evenwel, daer 't by wyl soo pas geeft, niet boers noch onbedreven : Maer dit, en wat dies meer

meer is (midts ik den vader ben) 't sou beter voegen dat 't een ander seyde. Nu den quant is op syn Neerlants ghedost, en heeft quansuys een ander livrey aengetrocken; nochtans verstae ick geensins, dat hy ander Heeren, dan U lieden, dienen sal : Want doe ik hem eerstmael in uwen dienst bestelde, doe was myne meyningh niet, dat hy slechs uwen treyn vermeerdere[n] sou, en met u wapen-merk op den mantel, achter-straet brageren : neen; maer ik hadd' hem wel ter deech ingescherpt, hy most de handt aenhouden, en syn meesters van herten dienen : En derhalven hy is uwen geslagen dienaer, die U in geen gevaer of ongeval (het welck de goede Godt verhoeden wil) verlaten of begheven mach; verre van daen ist, dat hy om soo een geringe veranderingh syns habyts, dencken soude dat hy van uwen dienst ontslagen waer. Wel is waer, doe ick hem eerst dat pack kleeren ghemaeckt had, hy viel wat weygerich om die aen te doen; maer 't quam uyt geen quaet-

quaet-aerdicheyt, om dat hy tot uwen dienst eenichsins onwillich, of in 't minste niet vlytich ghenoech en soude zijn; hier geseyt, hy was wat schouw en vermydt: Hy wiste wel, dat ik den beste snyder in de Neerduytse mode niet en was: dat ik my met de Latynsche sny-gereetschap, die ik dagelijcx gewoon was te hanteeren, vry beter generen kon: En dit gaf hem soo wat achterdencken, of ick de maet oock al wel genomen had, of ik het mischien hier en daer in 't naeye[n] en draeyen niet verbrodt en had: en was beducht, dat ik onwetens, hem, de blauw huyck (ghelijck men segt) wel omhangen mocht. Maer ick heb hem in't kort hier tegens voor-gehouden, dat syne meesters niet sonder billikheyt en bescheydenheyt en waren; en midts dien van yder een in dit stuck, de selve puntigheydt niet en vereyschten: dat sy ook, als wyse luyden, gewoon waren, meer acht te slaen op de personen selfs, daer mede sy te schaffen hadden, als op haer kleeren, meer op 't pit, als

op

op den dop : daerenboven dat het ook niet al soo onfatsoenlijk toe en ginghe met myn Neerlants-uyt-rusten, alsme[n] hem hier of daer wel hadde willen wys-maeken : En boven al, dat syne meesters, die hy in alle voor-val ten dienste moste staen, hem in dit ghewaet wel lichtelijk van doen mochten hebben : om van harent wegen, soo nu en dan eenighe boodtschappen te doen aen den ghemeynen man, en andere personen, die hun den Latynschen snuf niet al te wel en verstaen : om met die ook (gelijk voor-henen met het school-volk) van Red' en Tucht te spreken; Dat hy sonder dit ghewaedt t'onpas soude zijn, om in sulcken dienst gebruyckt te worden : aengesien broek en wambas hier anders niet dan spraeck en tael was. Met dese redes aengewackert zijnde, heeft hy een moet gegrepen : en strax hier op syn hoosen aengetogen hebbende, spoeyt sich tot de reys. En komt u lieden seggen, dat hy t'huys nog verscheyde broeders heeft : sommige van 't selve

selve, sommige van ander aertsoen dan hy is : die alle in goede sucht op-gequeekt worden, ende in goede tucht geoeffent, om schier of morgen in uwen dienst besteedt te worden : Ook dat harer aller gemeynen vader, dach en nacht besich is, en hem geene moet en ontsiet, om U Edel-en-Achtbaerheydt, en des selfs Academie, en door dit middel, het Gemeynebest, eenigen bequame[n] dienst toe te brengen : Soo als ick dan ben in myn beroep, nae alle myn vermogen, in ernst,

MYN HEEREN

U EDEL-EN-ACHTBAERHEYTS

Ootmoedigen en trouwen Dienaer

Vyt Leyden
14 *April*
1667.

ARNOUT GEULINX.

Gun-

Goet-willigen Leser.

Dit is een Boekje van de Hooft-Deuchden : dat is van alsulke deuchden, die noodtsaekelijk te gader aen-spannen, en in alle goede wercken, in alle deuchdelijcke oeffeningen opentlijk verschynen, en (gelijk men segt) ten vlacke komen : So dat het onmogelijk zy eenich goet werck te bedencken, waer in sy haer deel niet hebben en soude, waer in sy niet en souden alle te samen, en elck van haer in 't besonder bespeurt, en als met den vinger aenghewesen worden. Nu dese Hooft-deuchden, soo by de oude als nieuwe zeeden-leeraers, worden tot vier in getal op-gherekent : te weten *Vroetschap* (of, so men haer gemeynlijk noemt, Voorsichticheyt) *Rechtveerdigheyt, Matigheyt* en *Sterkte* ofte Vroomheyt ; My aengaende, ick stell' er ook vier, doch niet in alles de selve ; maer dese *Neerstigheyt, Gehoorsaemheyt, Rechtveerdigheyt* en *Ootmoedigheyt* of Nedrigheyt. *Vroetschap* ofte Voorsichtigheyt vervalt klaerlijk uyt

uyt het ghetal der Hooft-deuchden (daer sijn al veele die dat gesien hebben eer dan ick) sy is een vrucht van de deucht, een licht op haeren wech, als sy uytgaet om te werken; maer sy selfs en is geen deucht : Aengaende de *Rechtveerdigheyt,* wy komen over een (te gader stellen wy die in't getal der Hooft-deuchden) soo is het geschil dan alleenlijck wegens *Sterkte* ende *Matigheyt ;* maer dese konnen haer van eenige oeffening des deuchts onttrecken, mischien wel niet ten gelijken, maer ten minsten elck in't bysonder : want wanneer men in tegenspoet is, so en komt ons de *Matigheyt* niet te pas (midts sy aleen gestelt is, om het jock der wellusten af te breken) en in voorspoet en verschijnt de *Sterkte* niet (mits dese alleen ghestelt is, om de bresse van schroom en droefheyt te weren) Ik en hoore na die niet, die daer seggen, dat het *Sterkte* zy in voorspoet niet overwonnen te worden door de lodderingh der wellusten, en (gelijk men segt) dat het stercke beenen zijn, die weelde

dragen

dragen konnen ; daerentegen dat het *Matigheyt* zy in tegenspoet de vreese te breken en te temperen : Sy syn bedrogen met dubbel-sinnige woorden : sy en onderscheyden niet ghenoechsaem, 't gene daer eygentlijk, en 't gen' aleen by maniere van spreken gesegt wort : Want *niet van wellust overwonnen te worden* (welk sy in voorspoet, de *Sterkte* toe-passen) en is anders niet als *niet verlokt te worden,* of *om wellust niet te doen noch te laten ;* nu dit is *Matigheyt* eygen, en *Sterkte* en heeft hier geen deel in, als alleen by manier van spreken : Daerentegen *vreese te temperen* ('t welke sy in tegenspoet, de *Matigheyt* toe-schryven) en is niet anders als *niet afgeschrikt te worden :* en *om vrees niet te laten of te doen ;* nu dit is de *Sterkten* eygen, en (onverdraeyt ghesproken) 't en raekt geen *Matigheyt.*

2. So isser dan oeffening des deuchds, daer geen *Matigheyt* in te pas komt (soo als matigheyt hier genomen wort : want *Matigheyt,* die middelmaet hout, en snyt af

af 't gen' er te veel en te luttel is, en is die *matigheyt* niet, daer van hier gesproken wort; maer is die *Rechtveerdigheyt,* so wy die noemen : de welke, midts sy een Hooft-deucht is, nootsakelijk in alle Deuchtdienst gevonden wort) Van gelijken isser ook al eenige oeffeningh des deuchdts, daer geen *Sterkte* in te lesen is. Maer daer en is geen oeffeningh van de deucht sonder die vier, die ick voor Hooft-deuchden uitgeef : want soude daer eenige onser daden, redelijk, wettelijk en deuchdelijk zijn : met most dan na rede luysteren (hier verschijnt *Neerstigheyt*) men most ook doen dat Rede segt (hier blijkt *Gehoorsaemheyt*) ende men most juyst dat doen, te weten noch meer noch min (hier blinkt *Rechtveerdigheyt*) en dien volgens, men most alles doen en laten, onaenghesien syn selven (hier gaet ons op de sonne van *Ootmoedigheyt*. Dese dan syn vier eygenschappen, welker niet eene van deuchdes offeningh ghescheurt of af-ghepitst kan worden : en soo daer eenige daet behoorelijck van ons ghe-

ghepleecht wort, soo ist noodtwendich, dat wy in de selve, neerstich, gehoorsaem, rechtveerdich en ootmoedich zijn.

3. Voorder gelijk myne professie ofte voor-gheven medebrenght, alle datmen stellen wilt, met naturlijke reden goet te maken : so heb ik my hier aen ook laten ghelegen zijn : Derhalven onthael ik dese deuchden, en onderhouse Philosophscherwys : 't Geheele vlietjen dat ghy hier siet, vloeyt uyt de Rede : ik hou de Schrift 'er af. Ende daerom in 't maeken van dit boeckjen, heb ik my dikmael verwondert, als ick my midts desen andermael verwondere, dat de Heydenen (wel niet aan den selven Heylichdom met ons, maer evenwel aen de selve Rede, deel hebbende) met groot verstant, groot gemoet, groot beslach en neerstigheyt, hier niet anders dan grootelijx gedwaelt en hebben : en dat op soo effen lant, so gemackelijken wech, en open heerbaen : Daer sy noch boven dien hadden dat goddelijcke richtsnoer *Kent u selven* (dat sy soo dikwils mal-

malkanderen voor-droegen) van het welke soo sy haer wel hadden weten te dienen : sy en hadden niet aleen dese effe, platte en vaste landen sonder aenstoot doorwandelt ; maer oock onbespeurlijke werre-wegen, dool-hoven, en doodt-lagen (dies noot zijnde) door-komen. Alle syn zy door *eygeliefde* verleyt : ick en steke niemandt uyt, selfs niet den grooten Plato, diemen uytsteken most (ick beken het geren) eer dan yemandt van hen alle : Alle sy met een ghedruysch nae 't *Luy-lecker-lant* : alle syn zy geluck-soekers, en siek van den geluksucht.

4. Alleen zijn 't de Christenen, die yets bevroeden, en hebben hier uyt hare schrift het rechte sap getrocken : Sy aleen ; Maer noch, hoe luttel onder hen ! Hare Tuchtschool dwaelt met de Heydenen, welcker lessen sy de jonckheydt voor-draecht : en den gemeynen man krycht voor het meesten deel uyt dese School, syn Zeden-leeraers ende Kerckmeesters. Doch de Christenen, die hier yet bevroeden, sy trecken't (als ick seyd')

seyd') uyt haere schrift; niemant (so veel ik achter-halen kan) heeft hier den Philosoph gemaekt : niemandt heeft dese saek, met Redes teeken-steck (dat heet ik *den Philosoph maeken*) aleen en enckel aengewesen. Wat dan ? ben tk sneeger dan alle die Heyden' en Christenen ? K'en ben soo mal niet gebroedt, dat ik my yet diergelijx sou toe-passen ; Maer het gene voor-komt dien, die daer stipkens en sierkens door 't vergroot glas siet (Ver-groot-glas : ô wonderen vondt, beyde van ons euw en Hollant !) want die alderkleynste veselkens, die ook een betrocken oog ontglydeden, door 't toedoen van dit geveert, schielijk aenwassen tot soo een grootte, die 't gesicht gemackelijk vat, soo dat het nu, selfs in een hayr of gladde naelt, lappen en brocken, hollen en bulten onderscheyden kan : maer (het welcken oock verwonderenswaerdich is) als hy soo door den Bykyker gesien heeft : dien wat bezydens stellende, siet nu sonder hem, 't welck soo eerstmael met enckel oog had moeten aensien,

sien, noyt en hadde gesien : nu bestaet het naekte oog de stip-speloncken te doorwandelen, die 't voor henen, niet dan in syn glas geharnast durst genaken : Het selve komt my oock voor : De Schrift is my een Sien-buys : 't gen' ick door toedoen van die gesien, en andersins niet gesien en had, dat sie ick nu oock sonder die. Ik en stelle dan myn gesicht niet voor 't scherp gesicht der Heydenen : s'en sagen hier so wel als ik niet ; maer ook s'en hadden mynen bril niet ; Doch de Christenen (luttel zijn se) die 't genoech was, desc saek door Godes gheschreven woort te vatten, nood' ik om de selve benevens my door Rede te hervatten : Het helpt : als ons daer leeren die met verr'-of-by-kykers omgaan.

Ten laetsten, Leser, zijt hier al dikwils leser : en 't gene ghy leest in mijn boekje, her-leest dat in u gemoet : twijffelt niet, het staet daer ook geschreven.

Waer-

Waerschouwinge tot den Leser.

Midts ick dit Boekje eerst in 't Latyn geschreven heb, so vallen 'er somwylen eenige allusien of sinne-spelen voor op des' of ghene fabelen, ceremonien en manieren der Heydenen, van de welcke wy die tael ghekregen hebben. Ick bekenne, k' hebbe die in't oversetten en verduytschen soo veel ghemyt alst mogelijk was; maer om dat het eenichsins 't selve Boekje in 't Latyn en Neerduytsch soude zijn, soo en heb ik s'er niet alle ghevoegelijck konnen af-houden : Hebbe derhalven, daer se voor-vallen, een kleyn uyt-legging der selven op den kant gevoecht. Buyten welke, nog eenige andere aenteekeningen op den rant gestelt zijn, de gheheele materie, daer 't soo van noode scheen, seer kortelijck vervattende, de welke alle van den Latynschen druck af zijn.

Capittel I.

VAN DE DEUCHT IN'T GEMEEN.

Ethica of Zeden-konst verhandelt van de Deucht.

De Deucht is een sonderlijcke Liefde tot de oprechte reden.

§. 1. Liefde.

Drift-Liefde.

Liefde wort op menigerley wijs genomen : Ten eersten, so beduyt dien naem een sekeren herts-tocht of *passie*, die het menschelijk gemoet streelt ende soetelijk onderhout : ja desen herts-tocht ofte *passie*, de welke gemeenelijk *Liefde* genoemt wort, is de gehele en eenige soeticheyt des menschelijken geestes, voor soo veel hij menschelijk ende aen het lichaem verbonden

Sy vervat in sich alle lichamelijke geneuchte, ja sy is de lichamelijke geneuchte selfs.

Geestelijke geneuchte.

den is : Want alhoewel den geest van den mensch, voor so veel hij geest is, een hoogere geneuchte bereyken kan (de welke bestaet in een enkele goetkeuringe sijner eygene werken, om dat die met den oppersten Regel over-een-komen) nochtans voor soo veel hij mettet lichaem vereenicht is, ende op het selve werken ende ten ghelijcke van het selve lijden kan : soo en kent hij geen andere soeticheyt, dan desen tocht ofte *passie* : So dat *blyschap, vermaek, gheneuchte, vroylijkheyt, vreucht, juych-lust,* en wat dies meer is, niet anders en zijn, dan verscheydene naemen van dese eene en selfde liefde : Daer en boven het gene in *begeerte,* in *hoope,* in het *vertrouwen*, ende andere diergelijken driften, soet is ende

ende den geest wel doet, is alleenlijk liefde; doch dat in de selve moeylijk is ende den geest quelt (als daer is in de *begeerte*, droefheyt: ende in de *hope*, vrees) en komt van de liefde niet; maar van eenige andere driften (te weten van *vreese* of *droefheyt*) die te gelijke met de liefde in de voor genaemde herts-tochten besloten en als vermengt zijn. Nu ook dese geneuchte des geests, wanneer hy hem selven scheydt, ende als van het lichaem af treckt (de welke, so gesegt is, bestaet alleen in een wel gevallen, dat hy schept in syn eygene daden, om dat die met de goddelijke Wet over-een komen) schijnt aen het meesten deel der menschen soo maeger te zijn, soo schrael en afgeteert, dat sy hen nau-

Sy is by de menschen in seer kleyn aansien, wanneer sy van de lichamelijke geneuchte gescheyden is.

nauwelijx ghewerdigen, die met den naem van *geneuchte* te begroeten : Jae ist by aldien dat dese geestelijke gheneuchte onvruchtbaer zy, en niet en bare die lichamelijke en gevoelijke gheneuchte, de welke is die beweging des ghemoets die wij *Liefde* noemen, de welke ook van de deucht dikwils voort-komt : so klagense, dat sy het leven in droefheyt en verdriet overbrengen, dat sy gans dorre zijn, ende hoe wel sy Godt en Reden ghehoorsamen, dat sy nochtans van alle loon en troost berooft zijn.

2. Soo dan verstaen wy, wat Liefde sy, als die voor een seeckere *passie* ofte hertstocht genomen wort ; Edoch dese Liefde en moet in de bepaling van de deucht niet verstaen

Drift-Liefde is buyten de palen van de deucht.

verstaen worden : want al hoe wel dat dese Liefde de deucht dicwils vergeselschapt (gelijk dat bekent is, dat de vromen bij wijlen met onuytspreeckelijke blyschap overstelpt worden) soo en is nochtans dese liefde de deucht niet ; maer alleen eenen byvallenden loon, den welken ghelijk hy op de deucht somtijts volgt, so ook somtijts achter blijft ende de deucht begeeft. Daer is dan voor seker een andere Liefde, die de deucht behelst : te weten een vast opset, om te doen alles wat de ware Reden vereyst : ende om dat dese liefde op werking siet, soo moet sy ten rechten *Daet-Liefde* ghenoemt worden ; gelijk die andere liefde, daer wy hiervoor van handelden, *Drift-Liefde* mach geheeten worden. Ende niet

Daet-Liefde.

niet alleen het vast op-set om te doen nae den eysch van de Reden, behoort tot de Daet-Liefde; maer in 't gemeen allen vasten op-set om yets te doen, moet door dien naem verstaen worden : selfs een vast opset om u leet te wreecken, is liefde; wel niet tot dien, aen den welken ghy u wreken wilt en den welken gy voorgenomen hebt te straffen en te plagen; maer tot u eygen selven, die gy met dese wrake bevredigen, versoenen, voeden en vermaken wilt. Soo dan wat voor soetigheyt er sy in 't menschelijk gemoet, dat is Drift-liefde : en wat voor opset er zy, dat behoort tot Daet-liefde.

Drift-Liefde is een vermaerder liefde; maer daet-liefde is een waerder liefde.

3. Edoch Drift-liefde is vermaerder, en wort by het volk ghemeenlijk door den naam van *Liefde*

Liefde verstaen ; maer Daet-liefde wordt eygentlijker en natuerlijker door den naem van *Liefde* beteekent : Ja het schynt dat Drift-liefde om geen ander oorsaecke den naem van *Liefde* draecht, als om dat sy veel tijdts de Daet-liefde voortbrengt : Andersins wy merken lichtelijk, dat wy niet seer bemint en worden, wanneer wy sien, dat men ons wel toeghenegen is ; maer dat evenwel de genegentheyt tot geen daet en komt : en dat men ons, de gelegentheyt sulx vereyschende, geen hulpe ofte bystant en biet, dat men om onsent wil niet eens het harnas aen en trekt : Het welke een klaer kenteeken is, dat *Liefde* veel eygentlijker en natuerlijker luydt Daet-liefde als Drift-liefde.

4. Om

Het volk hout sich aen het vermaerste: en als natuerelijk wetende dat deucht, liefde zy, soo meynen sy achtervolgens, dat deucht een soort van Drift-liefde zy.

4. Om dat het volk door de naem van *Liefde* 't meestendeel verstaet een sekere *passie* van de welke wij *n.* 1. gehandelt hebben : hierom schryven sy ook dese *passie* toe het gehele wesen van de Deucht : ende meynen dat sy en anderen dan ten rechten vroom en deuchdelijk zijn, als sy met een teerdere bewegingh tot Godt en de Reden ghedreven worden ; maer als sy hen dan by geval van dese geneuchte en troeteling ontbloot vinden : soo zijn sy beschroomt en verstelt, als of se mits dien, wis en sekerlijk de deucht verlooren hadden : van welker angsten en quellingen, sy niet verlost en konnen worden, voor en al eerse oprechtelijk ootmoedich leeren zijn, ende vast stellen om eygen lust of troost

Waerom sy seer verstelt staen, wanneer hen *Devotie* (dat is Drift-liefde omtrent Godt en syn gebot) komt te ontbreken.

troost, niets; maer om rede wil, alles te doen en te laten ; Maer het alderslimste isset, dese quellingen des gemoets regel-recht tegen te gaen, om die met voordacht te weren. Al het welken men beter sal konnen verstaen, uyt het gene ik hier na *cap.* 2. *sect.* 2. sal seggen, al waer ik met toestel van de ootmoedicheyt wil spreken.

Drift-liefde baert dikwils de Daet-liefde, besonderlijk in den burgerlijken ommegang.

5. Ondertusschen dese liefdes (te weten Daet-liefde en Drift-liefde) vergheselschappen malkanderen dikwils : ende Drift-liefde baert al te mets Daet-liefde ; al te mets het tegendeel : In den borgerlijken ommegang baert Drift-liefde dikwils de daet-liefde ; want de gene die een ampt ofte weldaet na-jagen, soeken voor al hen selven in te wickelen in

in de gunste der gener, door welkers toedoen sy dat verhopen te bekomen, ende hare goede ghenegentheyt in te winnen met streelen en vleyen, met dienstbaerheyt en geschenken, ende soo daer anders niet overich en is, met bidden en smeeken : Soo sy dan dese Drift-liefde in de andere konnen opwecken en gaende maken, so hebben sy hen saken wel aen gheleyt : en sijn derhalven ghenoechsaem verseeckert, dat Drift-liefde, die sy op den sinnen-boom van de andere gegriffiet hebben, wel haest in Daet-liefde uytbotten ende bloeyen sal : en die ghespeent zijnde, dat dan ook weldaets ooft, waer op sy water-tanden, van selfs voortkomen en groeyen sal. In't tegendeel Daet-liefde baert

baert somwijlen ook Drift-liefde : het welke plaets grijpt in den hoogeren ommegaen : Gelijk wanneer een oprecht en dapper Philosoph, eenen Leerling, als Socrates, sijnen Plato, aenneemt in wijsheyt te oeffenen : want ten eersten den goeden Socrates heeft voorghenomen wel te doen aen Plato, hem wel te onderwijsen, hem sich gelijk te maken, dat is te seggen ook een goet man te maecken (het welke voorwaer een opset is, om ten hoochsten yemant wel te doen) uyt het welke voornemen in Socrates spruyt eene teerdere beweging tot Plato, ende soo eene soeticheyt des ghemoets, met de welke als wy tot de andere ingenomen zijn, soo wort daer geseyt dat wy

Daet-liefde baert ook wel de Drift-liefde, en dat in hogeren ommegang.

Het welke ook plaats grijpt in de oeffeningh aen de Deught.

wy hen beminnen. Het selve heeft plaets in de oeffeningh der deuchde[n] : want de vromen en worden niet ten eersten tot Godt en reden teerderlijk bewogen, en als geseemt, door welke teerderheyt of soeticheyt des gemoets, sy dan vorder aengeleyt souden worden om Godt en Reden te gehoorsamen (want dese wijs van voortgaen is onwettelijk : het welke beter sal blijken in de navolgende verhandelingen, namentlijk, wanneer wij van de *passien* ofte hertstochten spreken sullen) maer in tegendeel ten eersten en voor al, de goede willen met een vast opset Godt en Reden onderdanich zijn ; waer uyt dan ten meestendeel ende naturelijk onstaet in hare ghemoederen eene seeckere soeticheyt tot Godt

Godt en Reden, de welke in het gemeen *Liefde* ende bijsonderlijk in dese matêrie, *Devotie* onder het volk ghenoemt wort.

Gunst-liefde

6. Voorder de Daet-liefde is wederom tweederley : te weten gunst-liefde, en baet-liefde : Gunst-liefde is een vast opset om een ander wel te doen. En ook in dese liefde en bestaet de Deucht niet : want deucht is liefde tot de reden ; nu wy en konnen de Reden, noch goet, noch quaet doen : voor haer en wort 'er niet gezayt noch ghemayt, als wy wel doen, haer en wordt ook niet ontdragen als wy qualyk doen : want de Reden is in ons dat beeld van de Goddelijkheyt : dierhalven, voor soo veel sy dat beeld is (edoch voor soo veel en mach men se maer min-

Sy is buyten de palen van de Deucht.

Want ontrent Godt en Reden (die wy door de deucht beminnen) is onze gunst ydel.

minnen) en konnen wy aen haer niet meer goet ofte quaet doen, als aen Godt selfs : So wanneer gy u matelijk en vroomelijk draecht : gy ghehoorsaemt de Reden ; maer dit is u goet, dit past u wel ; ten strekt de Rede tot geen voordeel : Soo gy daer en tegen u dertel en ongebonden aanstelt : dit maeckt u ter schanden, die gy na de Rede niet en luystert ; doch het modder en vuyle mist van uwe misdaden en kan dat Rede-licht, dat van de goddelijke son afschijnt, niet bekladden : Gelijkerwijs dien spiegel gepresen wort, die ons de ware gedaente van de saken voordraecht, en mispresen dien, die ons dese gedaenten vervalst en verkromt ; doch niemandt denkt, dat daerom de saecken selfs

selfs, die den spiegel verbeelt, te laken of te prijzen zijn : Also ook wanneer de ware Rede, soo sy is na 't leven, in uwe daden te lesen is : wel aen ! uwe daden zijn loffelijk, en gy dader eerlijk : maer soo in teghendeel de Reden op het tafreel van uwen handel misstelt en verminkt te sien is : sy blijft die sy is, de schoone ; alleen, uwe schilderye en deucht niet, en gy Schilder zijt een brodder.

7. Baet-liefde en is anders niet als een vast opset om voor sich selven yet te verkrijgen : soodanich is de liefde der menschen tot rijkdom, tot eer, tot wellusten, en soo voort : want dese dingen trachten sy voor hen selven te bekomen : soo dat dese liefde anders niet dan eygen-

Sy is het verste van de deucht vervreemt: sy is de sonde.

eygen-liefde is. Dese Liefde is van Deuchdes aert het alder-meest verbastart : want dese Liefde is de vonk der sonde, of om beter te seggen, de sonde selfs ('t welke hier na genoechsaem blijken sal, als van sonden sal gehandelt worden.) Seer wijt wijkt hy van eygen oog-gemerk, die syn oog-gemerk gestelt heeft op de Reden : In het pat van de Deucht, deysen baet en reden achterwarts van malkanderen af ten alderversten, sy staen regel-recht tegen-over-een : Al wie dien gepresen wech bewandelt, went den ruch aen baet, en loopt met open armen tot rede : Nochte daer en is geen sekerder brant-merk, waer aen wy mogen onder-kennen die degelijke fielen die den *Sancti-*

ficetur

ficetur soo wel weten te maecken, als dit blauwe woordeke[n] *Myn,* dat hen nooit uyt het hert en selden uyt den mont is : want die altoos op sijn gety vist, die hem selven soo wel besorgt, ende het syne doorgaens betracht, is van nu af een stuck schelms ; hy mach dan soo hy wil van de Deucht pochen en blaesen, of ook scherpsinnich van de selve disputeeren.

Dienstliefde of dienstbaerheyt.

8. Dit zijn dan de drie Liefdes, van de welke wy nu gehandelt hebben (te weten Driftliefde, en twee Daet-liefdes, als daer zijn Gunst-liefde en de Baet-liefde.) In de Scholen zijn ook dese drie Liefdes genoechsaem bekent en vermaert. Daer is noch overich een vierde Liefde, die soo ick merken kan, niet veel

veel ter Schoole gaet : sy behoort nochtans tot de Daet-liefde, en mach bequamelijck *Dienstliefde* genoemt worden : want sy en is anders niet als een vast opset, om wel op te passen, en vlijtichlijck uyt te voeren dat een ander ghebiet. Ende ten lesten dese liefde behelst de Deucht : Want Reden die wy door Deucht beminnen, en moeten nochte mogen wy anders niet beminnen, als met een vast opset en voornemen, om dat al-een te doen dat sy mochte gebieden.

De Deucht is een soorte des selfs.

§ 2. REDE.

Wat Rede zy, is al te klaer.

Wat Rede zy, en moet men niet seggen : ja selfs men kan 't niet seggen, Ik segge wat rede zy, is ons meer dan ghenoechsaem bekent : want ons merk-

merck-teken is, *Redelijck te zijn.* Daer en is ook niet aengelegen, dat de Reden in seer veele voorvallen, onbekendt, duyster ende bewimpelt is : want op dat sy niet voor onbekent en worde gerekent, so isset genoech, dat sy in eenige voorvallen bekent sy : Gelijk de sone des huysgesins sijnen vader kent, al hoe wel hy hem niet en kent van verre, noch in't duyster, noch wanneer hy in eenen hoop menschen vermengt is, die herwaerts en derwaerts door malkanderen swieren, noch wanneer hy in ee[n] vreemt, of vrouwen gewaet vermomt is : Breeder daer van te spreken, en geeft hier geen pas : Soo dan laet ons weder-keeren tot onse saeken, die wy hier principalijk voor handen hebben.

2. De

Deucht is eygentlycker dienstbaerheyt tot Reden als tot Godt in sich selven.

2. De Deucht is Liefde tot de Rede, ende niet soo eygen ofte ten minsten niet soo nae tot Godt in sich selven : Want noodtsaekelijck dienen wy Godt ende gehoorsamen hem, wat wy ook doen ofte niet en doen : Andersins hoe sal Godt zijn (het gene hy nootsakelijk is) gheluckich ? soo daer yemandt sijnen wil kan tegen-staen, soo daer yet gheschiet, dat hy niet en begeert dat gheschie : want ongheluckich zijn, en is anders niet, dan yet te lijden tegen sijnen danck ; ende een yeder onder ons is ongheluckich, so drae daer yet is ofte ghedaen wort, anders als hy wel soude willen. Soo dan een opset om te gehoorsamen aen Godt in hem selven ende als afgesondert van de Rede, is so onnut

Want Godt dienen wy nootsakelijk, wat wy oock doen ofte niet en doen.

in

in ons, als een opset om den berch van sijn dal te besorgen, ofte tè trachten dat toch in den drie-hoek, de drie hoeken te saemen, twee rechte hoeken mochten uyt-maeken. Te willen gehoorsamen aen Godts besetten, waeren, en onveranderlijken wil, is willen doen dat al gedaen is : of gy wilt of niet, gy sult 'em gehoorsamen. (Het komt hier gansch onghelegen, te bewijsen hoe hier uyt geensins en volgt, dat Godt een oorsake van sonde soude zijn : Item hoe dat dit bestaet met onsen vryen wil.) Men kan niet klaerder, niet suyverder bedenken als dese waerheyt, so langh men die enckelijk aenschouwt, bezijdens stellende de twist-redenen en neuswijze grepen der Schoolen,

Gode

Gode ghehoorsamen nootsakelijk alle menschen, jae alle dingen; Maer aen sijne wetten, die hy ons op-gheleyt heeft, sijn de goeden onderdaenich, en de quaden weder-strevich.

3. Ook is de Deucht eene Liefde van de oprechte en gereckelijke Rede: want de bedorven en verkromde rede lief te hebben, en behoort tot de deucht niet. De Rede nu wort bedorven door vooroordeelen en schijn-redenen, wanneer wy verkeeren omtrent naturelijke dingen (dat zijn al sulke dingen, die aen onse kennis niet en hangen, die sonder ons toe doen ghemaekt zijn: als daer is Sonne, Maene, Lucht, Zee, &c. van de welken in Physica gehandelt wordt) maer als wy on-

Reden wordt verkromt door praejudicien of voor-oordeelen.

ontrent manierlijke saken verkeeren (met de welke Ethica besich is) soo wort de Reden, eensdeels door de voor-ghemelde qualen, eensdeels ook door begerelijkheyt, driften en *passien* ghekrenkt. Doch het blijkt wel, dat bedorven reden, geen reden is : want ghelijk het onsuyver gout, geen gout en is ; maer gout en schuym : so ook de bedorven reden en is geen rede ; maer een mengelmoes van reden, voor-oordeelen, schijn-redenen, driften en *passien*. Daerom en was het ook niet van noode in de bepaling van de Deucht te setten dat woordeken *Oprechte,* want het isser van selfs in, midts daer *Rede* geseyt wort : Gelijk als daer *goudt* gheseyt wort, van self hier in is *suyver*.

En daer en boven in zedige saeken ook door begeerlijkheden en passien. Waer uyt blijkt dat de zeden-kunst, meer feylen onderworpen is dan eenige ander wetenschap.

3. Ik

De Reden moet alleen bemint worden : men kan niets benevens haer beminnen.

3. Ik hebbe ook gesegt, dat de Deucht is een *sonderlijke* Liefde tot de Rede : want de Deucht sondert haer af van alle, sy en laet haer niet ghenaeken als door de rede : dit is haeren bruydegom, dien sy alleen acht en in weerden houdt, dien sy alleen handt en herte biedt ; allen andere verwerpt en weert sy ; daerom die ten deele om reden, ten deele om sijn ghemak, lust of eer, eenige affairen verricht, die verricht se qualijk, en niet uyt reden ; want niet en wort uyt rede ghedaen, dan dat gansch en geheel uyt rede bestaet : Onder de wetten van de reden, is dese in verre niet de minste, *Alles te verachten behalve Godt en Reden* (gelijk hier nae *cap. 2. sect. 2.* wel blijken sal, wanneer van de Oot-

moe-

moedicheyt sal verhandelt worden.) Achtervolgens, niemant kan de Rede beminnen, of hy moet die alleen beminnen. Soo dan dat woordeken *sonderlijke*, is ook van selfs in de bepaelingh van de deucht : ende deught mach nu in minder woorden vervat ende bepaelt worden, op dese wijs : *Deucht is liefde tot rede* : Want 1. dat dit een dienst-liefde moet wesen : 2. ende een sonderlijke liefde : 3. ende tot de oprechte, niet tot de verkromde rede : wijst ons ten vollen aen de ingebooren kennis van rede.

§ 3. HEBLIJKHEYT.

Deucht is eer dan heblijkheyt om wel te doen; derhalven en is die heblijkheyt de deugt niet.

De Peripatetische Philosophen met hare[n] aenhang, de schoolen, willen dat Deucht zij *een heblijkheyt om wel te doen,*

doen, die door dikwils wel doen, ende een gestaedige oeffeningh van goede werken te verkrygen is ; Maer sy komen veel te laet : want voor dese haere deucht, is de waere deucht : want waer van daen sijn de goede werken ? Voorwaer nergens van daen als van de deucht : soo is dan de deucht voor de goede werken : Te meer sal se zijn voor die heblijkheyt, die niet als uyt een menichte van goede werken onstaet. Doet hier by dat dese heblijkheyt van wel te doen, door veele goede werken verkregen, meer een ghemak of geluk is, en wel eer een loon van de deucht, dan de deucht selfs. Doet er noch by, dat dese heblijkheyt, een naturelijk dink is, het welke uyt zijn zaet (dat is uyt dikwils

wils doen) noodtsaeckelijk voortkomende, met zeden, die van aert vry zijn, niet ghemeens heeft.

2. Doch dat sy meenen, de deucht soude bestaen in een al sulken heblijkheyt, om dat se ook deuchdelijk ghenoemt worden, die slaepen, of met de ghedachten sweven, ofte van sinnen verrukt zijn : dat is mijns duncken seer slecht, ende het stinkt wel ter deech nae de school : Zedelijke dingen salmen met zeden onthalen, en niet met dese schraele distelen. Siet daer, een rijk man is dan ook rijk, als hy buytens Landts vertrocken is, en sijne goederen t'huys ghelaten heeft : want wederkeerende, sal hyse gebruyken wanneer en soo, alst hem believe sal : diergelijke[n] een

Die slaepen kunnen ook deuchdelijk zijn.

Niet om de heblijkheyt van wel te doe[n], die alsdan in hem is ; maer om het opset van wel te doen, dat alsdan in hen niet en is.

een goet man is ook dan goet, als hy slaept of sluymert : want de saeke sulx vereyschende, sal hy sijn opset, door het welken hy alleen goet is, hervatten ; ende dies niet tegenstaende door die ghewoonte van sijn opset te hervatten, en is hy niet goet, maer door sijn opset selfs : Gelijk het sneeuw is gewoon wit te zijn ; nochtans niet van wegen dese gewoonte ; maer van wegen sijne witticheyt, wit geseyt wordt ; al ist mischien dat dese gewoonte daer by moet zijn, op dat het rondt uyt mach wit ghenoemt worden : want soo het dikwils wit waer, en even dikwils anders, ten soude niet meer *wit*, als *niet wit* ge-noemd worden : Soo ook al isser mischien vereyscht een ghewoonte van goeden opset en

Al isser vereyscht ee[n] heblijkheyt of gewoonte van wel te doen, op dat jemant onder de menschen *Goet* ghenoemt worde; nochtans en is die gewoonte de goetheyt of de deucht selfs niet; ghelijk de ghewoonte van wit te zijn (die daer vereyst wort, op dat yets absolutelijk *wit* gesegt worde) nochtans de witheyt selfs niet is.

en goede werken, op dat yemandt onder ons den naem van *Goede* dragen mochte; nochtans en is hy wegens die gewoonte en heblijkheyt niet goedt : ende achtervolgens, die ghewoonte of heblijkheyt en is de deucht niet.

3. Nu al isset mischien soo gelegen, dat onder ons menschen, niemandt den naem en drage van een goet man, als die ghewoon is wel te doen ; nochtans rondt-uyt te spreken, soo kan nu op staende voet yemandt goet zijn, die tot noch toe een booswicht is geweest : te weten, soo hy nu dadelijk sijn ghemoet dat van reden afgheweest is, weder-wende tot de rede, ende vast stelle, niet meer sijn *passien* en driften toe te staen, maer alleen de rede onderdanich te zijn :

Hy kan goedt zijn die daer geen ghewoonte en heeft van goet te doen : en achtervolgens geen heblijkheyt.

zijn : Aenghesien er dan niemant goet en is, als door de deucht, so volgt ook hier uyt, dat die heblijkheyt om wel te doen, de deucht niet en is : want niemandt die heblijkheyt t' seffens bekomt, midts sy alleenlijk door middel van gebruyk en oeffening te verkrygen is. Ende waerlijk alle de Gesanten van alle de Christelijke gemeenten scherpen dit het volk in de vergaderingen dikmael in, dat men de goede werken niet doen en mach uyt ghewoonte, maer uyt liefde tot Godt : Waer mede sy ten vollen getuygen, dat sy de deucht in ghewoonten of heblijkheyt niet en stellen : want soo de ghewoonte deucht waer, gewis de werken die uyt gewoonte voortkomen, souden goet zijn.

De Christenen eenpaerelijk in hun Kerken zijn van ons gevoelen ; en tegen 't ghevoelen van de scholen.

4. On-

4. Ondertuschen isser in dien, die de deugt t' seffens bekomen heeft, yets gelijk met gebruyk en gewoonte, of uyt dees spruytende heblijkheyt en ghemaklijkheyt : want midts hy mindt (ter-wijl de deucht, liefde is : als daer blijkt §. 1.) so veracht en verwint hy de moeyelijkhede[n], die hen tegen de rede aen-kantene ; nu kleynachtingh van moeyelijkhede[n] is als gemaklijkheyt : en die de moeylijkheden met een groot gemoet door-komt, schijnt die den volke gemackelijk door te komen ; doch die wijs is, siet ook hier een groot onderscheyt tuschen liefde en ghewoonte : de ghewoonte heeft weeren, sy en voelt het ongemak niet; maer de liefde is teer, sy gevoelt het ongemak seer levendich ;

Deucht lijct na heblijkheyt : want deugt is liefde ; Nu 't geen men geren doet, schynt men ghemackelijk te doen.

dich; doch sy vertred' et, doorbreek et en overwinn' et: Soo dan heblijkheyt is mischien geluckiger; maer liefde is veel kloecker en moediger.

CAPITTEL II.

VAN DE HOOFT-DEUCHDEN.

Siet dit breder verhandelt in de Voorreden tot den Leser.

De Hooft-deuchden zijn eygenschappen van de deucht, die het naesten en ten alder-eersten uyt haer vloeyen, ende in't besonder tot geen uytwendige omstandicheden toegedraegen worden; sulke zijn dese vier, Neerstigheyt, Gehoorsaemheyt, Rechtveerdigheyt, Ootmoedigheyt.

§ 1. NEERSTICHEYT.

Ende ten alder eersten is uyt deucht of liefde tot de rede,

rede, Neersticheyt gebooren : want aengesien het gheheele wesen van de reden hier in bestaet, dat sy ons yets aensegge, dat sy ons yets voordraege, en als ingheve : soo blykt dan hier uyt ghenoechsaem, dat sy van niemant ten rechten kan bemint worden, die niet toe en luystere en opmerke, die de ooren sijns verstants niet en opene, ende sich met het heel gemoet op dit ingheven niet aendachtich en houde. Ende in dese vlijtigheyt, in dese ernstighe en sterke op merkingh op de reden, stel ik den aert en het wesen van de Neersticheyt : die derhalve is een diepe ingetoogentheyt des herten, dat hem van uyterlijke dingen afwent, en keert in sijn binnenste, om in alle voorvallen te raede

Rede is een manier van goddelijke inspraek (dit is haer wesen) derhalven en kan men haer niet beminnen, ofte men moet toehooren.

In dit toehooren bestaet de Neerstigheyt : die midts dien nootsaekelijk een dochter van de deugt (dat is Redes liefde) is.

raede te gaen met dien goddelijcken gheheym-raedt van de rede.

2. Daer sijn dan (gelijk uyt de Bepaling blijkt) twee deelen van de Nersticheyt : Afkeeringh en Toekeering : Ik segge 1 afkeering des geestes van uytwendige en gevoelijke saecken (want door deser ontmoeting kan hy verstoort en belet worden in het toeluysteren) en 2 toekering des geestes tot hem selven : Want daer, en nergens anders, vint hy de Reden sprekende tot hem, ende hem leerende : 3 Want hoewel de Reden uytwendig door der wijsen stem en pen ons oor en oog doorboort, soo wort sy evenwel niet als binnen en in de geheymenisse der herten gevat. Ja wat voor redenen ons van buyten

1 Het eerste deel van de Neerstigheyt is afkeeringh van de sinnelijke gedaente der saeken, die ons van buyten aen komen.

2 Het tweede deel is toe keering in ons selven, en tot het wesen der saeken, dat wy van binnen in ons vinden en dat noyt van buyten aen en quam.

3 Uyterlijke rede (die ons van ander menschen

buyten aen-gebrocht worden (ten sy wy 't verwaerloosen, en liever wat anders hebben te doen) trecken wy van stonden aen voor het gericht van die innerlijke en levendige Rede die in ons woont, ende wy voegen die aen haer als aen ee[n] toetsteen, om door dit aenwryven te kennen, of ook die uyterlijke redenen aan te nemen syn of wel te verleggen. Immers daer en is niets soo groot, hoog of heylig, of het is op eeniger wijs aen Redes ondersoeking onderworpen : want al sijnder eenige dingen, die reyck en begrijp van Reden over-treffen, en derhalven in hare schale niet en behooren gewogen te zijn ; dit nochtans, van waer weten 't wy ? Waerlijk nergens anders van, als van

voor gehouden wort) en is geen rede, voor al eer sy met de innerlijke reden verdrach maekt.

van de Rede, die sulx in ons getuygt : voor so veel dan heeft het mede dese proef moeten uytstaen.

Neerstigheyt tracht rede wel te kennen (dit is haer wesen) en heeft hier toe een goede vondt : sy siet de rede waer dees maer in 't open komt zeer sterk en gestadig aen.

3. Dit nu sal een behulpmiddel syn tot de Neerstigheyt, ist dat wy dagelijx meer en meer by ons selven overleggen, hervatten en herkauwen die dingen, in de welken ons voor desen, de Rede klaerlijck verschenen en ghebleken is : Want door dien gedurigen en daegelijksen ommegangh en handelingh met de Rede, soo sullen wy ten lesten haer oock na-speuren en achterhaelen, daer sy andersints het aldermeesten de kracht van ons verstant en kennis scheen te ontwijken : Want gelijkerwijs uwe tafel- en huys-genoten, die u daegelijx veel by zijn,

al

al syt gy in een schemerlicht, al steeckt gy in een vreemt ghewaet, nochtans u ghemackelijck en ook wel met den eersten aensien bekennen ; maer uwe ghebueren en sullen u in desen stant so gauw niet kennen, en noch veel swaerlijker die selden met u omgaen : soo ook die maer ergens met de Reden ghemeenschap heeft (welke ghemeenschap lichtelijk te bekomen is, daer de Reden open en klaer is) die bespeurt en ontdecktse ook daer sy ten alderheymelijksten haer verborgen hielt, en tot in den afgront van Democritus kuyl scheen gesoncken te zijn. Maer die gelooft dat de Rede slegt is ter plaetsen daer sy open en ghemeen is, ende daerom haer kleyn-achtet : en sal haer

Hier van daen komt het, dat Neerstigheyt ook reden kent, daer reden andersins verhoolen en versteecken scheen.

Niet ghevaerlijker, als de rede, daer sy klaer ende slecht is, sonder waerneming en eerbiedentheyt voorby te gaen.

haer noyt ghenieten daer sy versteken en dierbaer is : Want gelijk de opene Reden slecht is voor de menschen, om dat sy in overvloed is : Soo sijn ook in het tegendeel de menschen slecht voor de verholen en versteken Rede ; Nu de Rede, daer sy dierbaer is en kostelijk, is voor al genegen aan dien haere trou te schenken, dien sy niet misnoeghde doe sy slecht scheen. Daerom en isser niet geraetsamer als de raeuwe en ombeschaefde jeucht, die wy voorgenomen hebben met de ware en oprechte Deucht te vormen, als datmen haer te dier tijdt, wanneer sy tot Ethica ofte sedigheyt, door haer wulpsicheyt noch wat onbequaem schijnt te wesen, voor al tot die weten-

tenschappen stiere, in de welke niet en gelt als Reden en bewijs : als daer sijn *Arithmetica* en *Geometria* of Meet- en Rekenkonst : Hier benevens *Logica*, of spreeck-konst (die ook Rede-konst geheeten wort) en boven al *Metaphysica* of Gront-leer : De twee eerste sijn taemelijk gesondt ; de twee laesten moeten voor al gesuyvert worden van haer overtollicheyt : want soo sy noch huyden in de Schoole verschijnen, en sijn sy by na niet anders, dan overtollicheyt : de rechte somme ontbreekt er, het recht getal is doorgehaelt, en daer is slechts blijven staen dat overtallich was : Doch mits sy van aert suyvere wetenschappen zijn, soo ist tot haerent alles overtallich, dat buy-

Daer zijn vier suyvere wetenschappen : Te weten 1. Grondtleer of *Metaphysica*, 2. Spreeckkonst ofte *Logica*, 3. Rekenkonst ofte *Arithmetica*, 4. Meetkunde ofte *Geometria* : Niet geraetsamer voor jonge borsten, als sig gestaedich te oefenen in deselve, om de rede wel ghewoon te worden.

buyten dien alder-strengsten slach van bewijs-redenen gaet, die in Meet- of Reken-konst te vinden zijn : ende op dien pegel dienden sy gekeurt te wesen, souden sy onder onse jonckheyt voor gangbaer aenghenomen worden. De jeucht dan leere voor eerst meten, dan rekenen, hier nae redenen, en ten laesten door-gronden ; Ik bekenne, de ordre most anders gaen, alst wel ging : en men most eerst door-gronden, dan redenen, en hier naer wat voorder is ; maer aengesien den jongen mensch soo diep in 't vleesch en bloet steeckt, soo en is hem niet oorbaerlijker als die reke die wy hier voor hielen, die hem al sinnichjes de sinnen ontreckt, en de rede toe brengt : Hy gaet noch al wel, so lang hy

hy kreft is, als hy na de rede aerselt. En dan hy komt tot zedicheyt : Nu en sal hem redes tucht niet vreemt schynen, dien rede selfs in de voorige wetenschappen soo medsaem was.

Wijsheyt is een begryp van de rede : hy is dan een vrucht van de neerstigheyt, midts dese geduricht nae de rede grypt.

4. De vrucht van Neerstigheyt is wijsheyt : want wijsheyt en is niet anders dan een recht begrijp van het gene dat de waere rede aensegt ; het welke begrijp ongetwijfelt onstaet naturelyk uyt een vlytich toeluysteren na de rede : want hoe sult gy weren wat de rede seght, soo gy niet toe en luystert als sy segt ? Ist dat gy nu toeluystert, so syt gy neerstich : ende sult lichtelijck vatten wat sy segt, en soo sult gy wijs zijn. Wijsheyt in manieren en zedicheyt verandert haeren naem, en

Wijsheyt is tweederley : werkende wijsheyt (die ook vroetschap ghenaemt wordt) en aenschouwende wijsheit.

en wordt gheheeten *Vroetschap*. Want wijs sijn in't gene tot de deucht streckt, dat is voorwaer Vroet sijn; Maer wijsheyt in naturelijke dingen behoudt slechs haeren naem, en wort alleenelijk *Wijsheyt* ghenoemt; mochte nochtans tot meerder onderscheyt wel *Aenschouwende Wijsheyt* gheheeten worden : gelijk Vroetschap, een werckende Wijsheyt is.

Sy beyde syn afcomstich van de deucht : dit nu is den rechten geslacht-lijst: deugt baert neerstigheyt : neersticheydt baert vroetschap: dese bevroedt datmen na de reden,

5. *Deucht-Minner*, hier is swaricheyt : Uyt wat voor een Neersticheydt, dat toch voort mach komen dese Aenschouwende wijsheyt; Maer dit en is het stuck noch niet : want ghy sult dit lichtelijk afwenden, en antwoorden, dat de aenschouwende wijsheyt voortkomt uyt Neersticheyt of opmercking nae de Rede, voor soo veel

de

de Rede ook in naturelijke saecken (al hoe wel die aen ons bestier niet en hangen) te vinden is : maer waer van daen is dese Neerstícheyt, en uyt wat Liefde tot de Rede spruyt sy ; dit is het stuck : Want ten lijkt niet dat die Neerstícheyt spruyten soude uyt Dienst-liefde tot de Rede : midts dese liefde geen plaets en grijpt in dingen die alleen te aenschouwen zijn, en daer voor ons niet in te doen en valt : als daer sijn die naturelijke dingen, Sonne, Sterren, Water, Lucht, etc. van de welcke in Physica verhandelt wort. Oock en spruyt dese Neerstícheyt niet uyt Drift-liefde tot de Rede : want alle daet, die uyt dese Liefde afdaelt, is sonde, en behoort tot dertelheyt

ook in naturelijke dingen luystere[n] moet : Hier op wort deugt noch eens bevrugt en baert ghehoorsaemheyt : Dese ghehoorsaemheydt is neerstigheydt in't ondersoecken van naturelijke dingen, een moeder van d' aenschouwende wijsheyt.

telheyt (het welken ik in de tweede verhandelinge sal goet doen) ende waerom toch soudt men de aenschouwende Wijsheyt, de sonde op dringen; wiens eygen en volle suster, Vroetschap is, die ongetwijfelde stroncke van de Deucht,

En Godes grooten na-zaet. - - Maer ook en komt dese neersticheyt niet voort uyt een andere daet-liefde tot de rede (te weten uyt gunst-liefde ot baet-liefde) want dese liefdes en vatten op de rede niet (als wij hier vooren *cap.* 1. § 1. *n.* 6. *&* 7. gesien hebben.) Dit soo overwogen zijnde : ik segge, dat de neersticheyt, die de aenschouwende Wijsheyt baert, afkomstich zij van de deucht of dienst-liefde tot de rede : want daerom luysteren de vroomen

men (die alleen wijs zijn, nae de rede in naturelijke dingen, op dat sy die te beter mochten kennen (het welk men ook verstaen kan, uyt het gene soo strax gheseyt is *n.* 3.) ende dies te beter en vlijtiger haer geboden mochten houden in zedige dingen. Met een andere liefde (die te weten door de soeticheyt van aenschouwen, ingenomen zy) tot het aenschouwen van naturelijke dingen aengelokt te worden, is een slach van ydelheyt en dertelheyt : ende en sal noyt die oprechte ende loutere wijsheyt baren ; maer ten hoochsten een verbasterde wijsheyt, vol van duncken, meynen en vermoeden, vol van archeyt, schijn-redenen en neus-wijze streecken (maer dit alle sal claer-

claerder blijken, als wij van Deuchdes loon sullen handelen.) Al hoe wel dan de rede in naturelijke dingen, die ons alleen te aenschouwen staen, niet en kan bemindt worden met een al sulke liefde, die ons aen-maeke om haer aldaer te ghehoorsamen ; sy can nochtans aldaer bemindt worden met eene liefde die ons aen-porre haer elders te ghehoorsaemen, te weten in doenelijke dingen en in seden ; Nu het in een en de selve rede, die naturelijke (dat is voor ons ondoenelijke dingen) voor-draecht : en zedige (dat is doenelijke) dingen oplegt.

§ 2. GEHOORSAEMHEYT.

De andere eygenschap van de deucht, is Gehoorsaemheyt : want

want aenghesien u redes liefde tot de neersticheyt geleyt heeft; Neersticheyt u een toehoorder van rede ghemaekt heeft : ende dese hoorende, gy verstaen hebt, wat sy ghebiede (het welken u tot wijsheyt ende vroetschap ghedyet) soo blijft er noch overich, dat gy door de selve redes liefde aen-ghewackert zijnde, alles uytvoere wat u de rede soude mogen ghebieden (het welke is het eenich ampt van de Ghehoorsaemheyt) want ten kan niet te saemen staen, dat ghy de rede soudt beminnen, dat ghy ook weten soudt, wat sy van u begeert ghedaen te hebben; ende dat gy nochtans het selve, de ghelegentheyt sulx vereyschende, niet en soudt in 't werk stellen. Al hoe wel nu de

Reden in doenelijke saecken is wet : wet en kanme[n] niet beminnen, ofte men moetse nakomen.

In dit naekomen bestaet de gehoorsaemheyt : Die midts dien een dochter van de deucht (dat is van redes liefde) is.

Al is sy na neerstigheydt, jae ook naer vroetschap geboren; sy en is nochtans haer lieder dochter niet, ae[n] ghesien uyt enckel liefde tot de rede (dat is deucht) voortkomt.

de ghehoorsaemheyt uyt de deucht ghebooren is nae de neersticheyt, jae selfs ook na de Vroetschap, soo is sy nochtans het naest uyt deucht ghebooren (want door de deucht alleen of redes liefde, werden op-gemaekt om uyt te voeren dat de rede ghebiedt, alle die daer oprechtelijk gehoorsaem zijn.) Anders gaet het toe met de Vroetschap, die wel van de deucht afkomt, maer niet ten naesten: want tusschen beyde komt de neersticheyt: Soo dat neersticheyt en gehoorsaemheyt beyde dochters zijn van de deucht, dese wat jonger, en die wat ouwer; maer Wijsheydt ende Vroetschap sijn haer nichten of dochters dochteren: want deser moeder is neersticheyt, en groot-moeder, deucht.

2. Daer

2. Daer sijn twee deelen van de gehoorsaemheyt, *doen* en *laten* : doen dat de rede gebiedt ; laten dat sy verbiedt. In naturelijke dingen is het merkteecken van de reden eenderley en enkel, te weten *vertoonen* of voordragen ; in zedige dingen is het tweederley, te weten *gebieden* en *verbieden* : In naturelijke dingen en is eygentlijk geen gehoorsaemheyt : want al hoe wel wy aenschouwen dat ons de rede daer vertoont, nochtans dit aenschouwen en behoort niet tot de gehoorsaemheyt ; of aenschouwt gy dat de rede in naturelijke dingen vertoont en voordraecht, om dat de rede ghebiedt sulx aen te schouwen : dit en raakt om de nature niet, maer de zeden. So dan gehoorsaemheyt en

Rede gaet op zeden uyt : de voet-stappen syn *gebodt* ende *verbodt* : gehoorsaemheyt volgt haeren vaeder naer, waer hy gaet, ende past haere voet-stappen *doen* en *laten* op de syne : *doen* op 't *gebodt* en *laten* op 't *verbodt*.

en grijpt maer plaets in zedige dingen : de welke dierhalven de ghebiedende rede toeschikt het *doen* ; de verbiedende rede, het *laten*. Nu het gene de rede gebiedt, moetmen t' eeniger tijt doen ; maer het ghene sy verbiedt, machmen noyt doen : by exempel, de rede gebiet ons te eten, te drincken, 't lichaem van sijn nootdruft te besorge[n]: dit staet ons dan somtyts te doen, te weten daer, dan en soo, als de rede dat gebiedt te doen ; maer de rede verbiedt hem selven te vermoorden : dit dan en machmen noyt doen.

* 3. Een behulp middel tot de ghehoorsaemheydt sal dit

* Daer syn soo loose sluypers en gheslepen huychelaers, die den tredt van de rede seer aerdig weten nae te boetsen : die soeken onse maegt (Gehoorsaemheyt) dat soete kindt ten val te brengen ; Maer sy heeft tegen dese slimme boeven een rechte

vondt : want midts sy blindt is (als blijken sal in 't laetste van dit boekje) soo is sy des te scherper van *gehoor* : en alle stappen, die soo wat menschelijk bodtsen, die houdt sy voor verdacht : wel wetende dat haers vaeders gangen seer stil en goddelijk zijn.

wesen

wesen, dat wy allengskens onse sinnen afleyden, van die dingen te doen, dewelke alleenelijk bestaan in menschen insettingen, manieren en gewoonten, of om beter te seggen, dat wy ons ten aldernausten wachten, dat wy gene van dese dingen en doen (want men moetse altemets om redes wil doen) om dat het soo de maniere zy, of om dat het door ghewoonte aenghenomen zy, ofte door menschen toestemming en gesach bevesticht; maer allenelijk hier om, Godt ghebied 't en de rede vereysch 'et. Andersins soo wordt het ingheven van de rede verduystert, belemmert, en met menschelijk ghebruyck, wetten en wel-gevallen onder een gesamelt en vermengt Ende daerom dien volk

volk-vleyenden Philosoph (Aristoteles *lib.* 1 *Ethic. c.* 3.) beklaagt zich *dat in de dingen die eerlijk en rechtveerdich zijn* (*de welke Ethica ofte de zeden-konste in aen-merk neemt*) *soo veel strydt-redenen en soo veel dwaelingen steken, dat sy niet in de natuerelijke reden gegrondt, maer alleen in* menschelijke *wetten schynen te bestaen :* Soo staet hier verstelt dien ydelen mensch, die het meesten deel der Philosophie bepaelt heeft met het oordeel van den ghemeynen man, ende by nae alles gevoecht na het verstant, costumen en wel-ghevallen van het volk : Ende wel ten rechten is hy verlegen omtrent soo eene wetenschap, die daer is verheven boven alle, ende haer besich houdt met die saeken, die ten alder versten

sten ghescheyden zijn van den sin en begrijp der ongheleerden : Ja hy segt plat af, dat hy die dingen niet bewijsen wil noch voltrecken ; maer alleenelijk soo wat uyt den rouwen en als in passant verhandelen : ende op dat hy wederom het volk behaege, soo houdt hy aen, dat andere die hen tot schryven van zeden en deucht begheven, het selve recht ende voordeel ook mochten genieten, dat hy aen sich ghenomen hadt : *Het sal*, segt hy ter selver plaetse, *ghenoech zijn als wij van diergelijke saeken spreeken, en uyt dierghelijke saeken yets trecken, ist dat wy slechs een rouwe schets van de waerheyt ontwerpen : en als wy van dingen die veeltyts so zijn* (al en zijnse juyst niet altoos soo) *en uyt al sulke dingen onse*

onse dispnten maeken : so sal het genoech zijn, ist dat wy ook dusdanige dingen besluiten (te weten die daer of daer omtrent zijn, ghelijk de erf-scheyders seggen) *ende op de selve wyse moet ook aenghenomen en voor goet gekeurt worden alle het gene van de anderen hier gheseght wort : want een man die wel bedreven is, en moet in yeder slach van saeken niet meer scherpsinnicheyt vereyschen, als den aerd van de selve saeken in heeft.* Alsoo baent hy eenen ruymen wegh aan des volks koestersonden, die hy in de volgende bladeren sijnes boeks voor deuchden aen den Leser te koop set. In tegendeel so stellen alle de godtvruchtige, dat dese saeken niet met een losse handt af te maelen en zijn ; maer behooren gansch in't ghemoet

moet gedruckt en inghescherpt te wesen : Hier dientmen dach en nacht besig te zijn : hier wordt vereyscht een diep insicht ende eene groote scherpsinnicheyt, al waert alleen maer daerom, om die dingen die in menschelijk believen en instellingen bestaen te onderscheyden en uyt te monsteren uyt die dingen die de rede aengaen ; sonder welke bescheydentheyt noyt yemant goet en was.

Het woord, de eenige lose van de vryheydt :

4. De vrucht van Ghehoorsaemheyt is vrijheit : want die

Niet met dwank, niet tegen dank. Baet-sucht kan van baet versteken worden (dit is dwank, en tegen dank). Reden-sucht en kan van rede niet ghescheyden worden ('t is dan tot synent al met dank en zonder dwank) want Rêde-sucht is redes bezitting selfs : midts rede, van 't gemoet niet anders en kan gehadt of gevat zijn, als men een rechte sucht (want die hier soekt, die vindt) dat is met een vast voornemen om te doen naer eynde van rede : Moet Rede-sucht veel lyden en uytstaen ? Dit lyden voor soo veel hem aengaet, is redelijk : 't Is dan al met danck en sonder dwanck, so lang hy is, dat hy is : te weten Rede-sucht of Rede-soek.

de rede dient, en dient niemant; maer is midts dien den alder vrysten : Hy doet dat hy wilt, dat hy niet en wilt, en doet hy niet : en soo veel doet en laet hy, als hem selfs goeddunkt, niet een stroobreet meer of min (waer in voorzeker den oppersten vrijdom gelegen is) want aengesien een goet man die de rede gehoor geeft, al om doet en ghestadelijk voorgenomen heeft te doen dit alleen dat de rede gebiet; edoch dat sy verbiedt, noyt doet of doen en wilt : soo blijkt daer aen, dat hy altoos doet dat hem belieft, en noyt en doe dat hem niet aen en staet. : Al wordt hy by gheval voor slaef verkocht ende moet eene ellendige dienstbaerheyt uytstaen ; evenwel ook alsdan soo is hij vry,

eve

eve dan so doet hy dat he[m] belieft en niet anders : gebiet hem misschien syn heer sak en pak te dragen ? hy wil 't doen : Gebiet hy hem te ploegen ? hy sal ploegen : de verkens te dryven ? te keren en te vegen ? te lappen en te spinnen ? ende wat dies meer in een afsiennelijke ofte wreede slavernye uytgestaen wordt ? hy salt al uyt-staen ; doch niet om dat syn meester wilt, maer om dat hy selfs wilt : want de rede, als de saeken so gelegen zijn, gebiedt datmen dit alles uytstaen, dit alle doen en afvaerdigen sal ; nu hy en heeft geen andere begeerte als om de geboden van de rede nae te komen. Nochte men moet niet dencken, dat hy daerom soude dienen, om dat hem sijn meester yet be-

belaste, ende hy doe dat hem belast is : want by aldien ghy soo eenen aelweerdigen en ledigen buerman hadt, die soo dikwils hy U ten huyse sach uytgaen, gebode ghy soudt uytgaen : soo dikwils ghy van buyten inquaemt, ghebode ghy soudt t'huys komen : soo dikwils hy u tot de reys ghereet sach, gy soudt daer henen gaen, daer gy het op toe geleydt hadt: gy soudt wel eens lachchen om den gek sen ollen ; nochtans schoon gy deet dat hy segt, so en soudt ghy niet meynen dat gy hem gehoorsaem of onderdaenich waert : te weten ghy en gaet niet uyt, gy en komt niet t'huys, ghy en neemt de reys niet aen, om dat uwen buerman sulks geboden hadde, maer om dat gy 't selfs soo gestelt

gestelt hadt : So ook een goet man, die tot een slaef geworden is, 't gene hem gheboden is te doen, dat doet hy, niet om dat het sijn meester so geboden heeft, maer om dat hy het selfs geschikt heeft so te doen : daerom soo hem sijn meester ghebiede sijn mede-slaef te dooden, anderen aen te randen, te stelen en te stropen, sich behulpsaem te zijn in't schenden en schoffieren : hy en sal het niet doen, om dat hy het niet doen en wil ; doch hy en willet niet doen, om dat het de rede afseyt : hy en sal het, segg' ik, niet doen ; al hoe wel hem syn meester by naelaten van dien, dreyghe met geessel en sweepe, met galgh en rat : waer uyt dan klaerlijk af te nemen is, dat hy andermael niets ghedaen

en

en heeft, om dat het sijn meester soo wou hebben, maer om dat hy het selfs soo wou hebben. Soo dan hy is in die slavernye, onbedwongen, los ende vry geweest : Ten is dan voor hem geen slavernye geweest : aengemerckt hy hier nietmedal gedaen en heeft tegen sijnen dank, tegen sijn voornemen en opset ; maer alles nae sijn sin, sijn herten-lust ende wel-gevallen :

Dese versen in de latynse tale, syn te lesen by den Poët Horatius ; staen hier verduytscht op de latynsche maet : Vervatten t'samen-spraek tuschen een Goedt man, ende een dwinglant (met name Pentheus, den tyran van de stadt Thebe) daer den Goeden man begint te spreken, staet die letter (g) daer hy enddicht en den dwinglant begint, staet die letter (d).

Een goedt en wys man derft seggen : g grimmige Pentheu,
Gy Thebes dwinglant : wat macht om my te benouwen
Hebt gy ? d Acker en huys, en gelt, en goedere nemen,
Dat kann' ik. g Neemt slegs. d Keten en boey, wreede sepieren
U temmen sullen. g Dyn stael, end' ysere banden
Veel min dan stroo zijn : Godt sal die morsele, will' ik.

§ 3. RECHTVEERDIGHEYT.

De derde dochter van de Deucht is rechtveerdigheyt : ende dese is een afsnydinge van 't gene te veel ende 't gene te luttel mochte sijn in de werken die de Ghehoorsaemheyt verschaft. Sy spruyt ook ten alder naesten uyt de deucht, namentlijk om dat woordeken *sonderlijk,* dat in de bepaling van de deucht gevonden wort : want die een sonderlijke liefde tot de Rede draegt, en haer aleen bemint, en sal min noch meer doen, min noch meer laeten, als de Rede gestelt heeft dat men doen of laeten sal. De rechtveerdicheyt is naer de Ghehoorsaemheyt geboren : want rechtveerdicheyt vereyscht voor al een werk, van het welken sy

Reden is wet (als daer aen gheteekent is §. 2. n. 1.) Nu wet is peyl, maet, of getal : het en mach noch min noch meer zijn, 't moet even sijn dat daer op passen sal : *Min,* en komt niet toe, *Meer* schiet over. Wie dan peyl bemint, moet passen en evenen, moet *Meer Min* daervan houde[n].

sy (gelijk als dat haer ampt is) te gader ghebreck en overdaet afsnyde : nu dit werck moet van de Gehoorsaemheyt beschikt worde[n] ; dit is oock waer, datter geen werckingen van de Gehoorsaemheyt konnen voortkomen, die niet te vooren door rechtveerdigheyt gesnoeyt en geschaeft en zijn : want ten is geen werk van ghehoorsaemheyt, in het welke min of meer is als de rede voor-schrijft : ende in sulker voegen schynt rechtveerdicheyt voor Ghehoorsaemheyt te gaen, maer dit is den aert van dese ghesusters : de rye harer af-komste die seer edel en doorluchtig is, trachten sy ons met voor-dacht te bewimpelen : Want diemen met den eersten aensien, voor de oudste soude groeten, de selve soo men haer ander-

In dit oppassen, in dit evenen, in dit afhoude[n] van *Min* ende *Meer* bestaet het wesen van de Rechtveerdicheyt : Die derhalven uyt deucht, uyt Redesliefde (voor soo veel de rede is, maet en regel) voortkomt.

andermael aensiet, men soude seggen datse de jongste waer : Want selfs Neerstigheyt, die wis en ongetwijfelt scheen meer bedaecht te zijn, als Gehoorsaemheyt, so gyse neerstelijken aenschout, en sal anders niet schijnen te zijn als eene Gehoorsaemheyt : want als wy nae rede luysteren ('t gheene neerstigheyt eygen is) soo doen wy ook nae rede ('t gene gehoorsaemheyt eygen is) want rede gebiedt, men sal naer haer luysteren : ist dat wy dan luysteren, soo gehoorsaemen wy, ende onse neersticheyt en is anders niet dan gehoorsaemheyt. Soo belieft het dese soete Goddinne, ons tot haer spel en korts-wijl te gebruyken ; maer wy die daer menschen zijn, wy hebben ons te wachten

ten van al te stouten en onversaechden opsicht op dese goddelijke ghedaenten : het sal dan genoech zijn, haer op die orde ende rye ghegroet te hebben, die ons, terwijlen wy verdwelmt aenschouden, eerbaerheydt en schaemte ingaven : dies halven wy hebben ons wel gequeten in haer te groeten : want moetmen de oogen, soo neder-geslagen en maer by wijlen op lonckende, geloof gheven (doch men moetse geloof geven, gemerkt hier gheen andere wijs van aenschouwen georloft en is) soo soude men oordeelen, dat neersticheyt de oudste dochter van de deucht waer : dat naer haer gehoorsaemheydt, ende naer beyde Rechtvaerdicheyt uyt de Deucht voort-gekomen waeren.

2. Daer

2. Daer sijn twee deelen van de rechtveerdicheyt : *Suyverheyt* en *Volmaektheyt* : suyverheyt snijt af dat te veel is : ende sy is als de rechterhant van de rechtveerdicheydt die het sweerdt draecht : Volmaekheydt vervult datter te luttel is : ende sy is als de slinckerhandt, die met de balance ofte waechschaele toegherust is : Het gene daer te veel is, wort gheheeten *sonde van overdaet* ; het gene daer te luttel is, wort ghenoemt *sonde van gebreck* : soo dan gestelt zijnde de naem van eenighe deucht, soo gy daer slechs by doet dat woordeken *Al te*, soo geeft ghy te kennen de sonde van overdaet (ghelijk *Al te mildt* of eenen verquister, is overdaet vergheleken by de mildtheyt) maer soo gy daer by

De Rede gaet zeden peylen : sommighe syn te kort, sommighe sijn te lank: Rechtveerdicheydt doet by nae het selve dat haeren vader doet: hy set den peyl op de zeden ; sy set de zeden op den peyl : die te lanck zijn, kort sy (hier blinkt haer suyverheyt) die te kort zijn, lenght sy (hier vernoecht ons haer volmaektheyt.

by voecht dat woordeken *niet genoech,* so geeft ghy te kennen de sonde van ontbreeking (gelijk *niet mildt genoech,* ofte een gierigaert, is ghebrek in de miltheyt) Dierhalven onkuysheyt en is geen overdaet in kuysheydt (als daer qualijk leert het gros van de zeden-leeraerts) maer gebrek want die onkuysch is, en is niet al te kuysch, maer niet kuysch genoech : Het welke den naem selfs in onse Neder-duytsche taele klarelijk te kennen geeft : want die syllabe *on,* die voor aen in *Onkuysheyt* staet en spreekt van geen overdaet, maer van gebrek (gelijk *Ongeleert* niet en is die *al te geleert* is, maer die *niet genoech geleert* en is). In tegendeel die lompheyt die sy stellen een ghebrek te zijn in mate-

Door dit peylen en passen worden uyt haer schuylhoeken voor den dagh ghehaelt en opentlijk geschavoteert twee wanschepselen van het zedelijk gheslacht : te weten sonde van gebrek, daer wat af is, dat' er by most, en sonde van overdaet, daer wat by is dat' er af most.

materie van kuijsheydt, is geen gebrek, maer overdaet : want die door dese (gelijk syse noeme[n]) lompheyt, hem selven niet aen en stelt om te genereren ofte voort te teelen als de Rede sulks vereyscht : van die en machmen niet seggen dat hy niet kuysch ghenoech en is, maer dat hy al te kuysch is. Doch hier dient wel aengemerkt te wesen, dat dese by-voechseltjes *Te luttel*, *Te veel* of soo wy seijden *al te* en *niet genoech*, vervremmende by-voechseltjens zijn, gelijk sy dan soo by de *Logici* of spraeks-geleerden ghenoemt worden : want hy en is geensins kuysch, die te luttel of te veel kuysch is. Voorts de selve sonde verscheydentlijk aengemerkt zijnde, kan te samen overdaet en ghebreck wesen :

sen : by exempel, als het betaemt datmen gheve, en mildaedicheyt oeffene, dan behoort de verquistingh tot den overdaedt (want den verquister is al te mildt) maer wanneermen sich onthouden moet van kost te doen ende spaersaemheyt oeffenen sal, dan is verquisting een gebrek (want den verquister is al te luttel spaersaem, hy en is niet spaersaem genoech) daer en tegen de gierichcyt, die een gebrek van mildtheydt is, de selve is een overdaet van spaersaemheyt (want den gierichaert en is niet mildt genoech, ende hy is al te spaersaem.) Soo ook hoeveerdicheydt is een overdaet van moedicheyt, en een gebrek van stemmicheyt; maer bleuheyt den kans verkeert, is een overdaedt van stemmicheyt,

en

en een ghebrek van moedicheydt. Ende dat wy in dese luttel exemplen hebben aengheteeckent, heeft plaets in seer veel andere, jae mischien in alle. Doch al schijnen dese dingen alleen te strecken tot eene Logische of spraek-konstighe verhandelingh; soo ist nochtans dat Vroetschap hier uyt een merkelijke nuttigheydt weet te trecken, ghelijk wy te sijner plaets sullen sien.

4.* Het sal wesen een behulp-middel tot de rechtveerdicheyt, ist dat wy dit met ernst in ons selven bevroeden: te weten dat de saecken niet en sijn 't gene sy ghesegt worden te zijn, soo daer ten minsten yet af of over is. Den gemeenen man verquist de naemen en breytse lichtelijk uyt tot

* Rechtveerdicheydt staet onder een hoop snode baetsoeckers, sommighe dingen op de maet ee[n] toe-maetje (sy soeken haere suyverheydt te bemorsen) andere willen van de volle maet een duympje af houden (sy soeken haere volmaektheyt te vermincken) maer sy stijft haer tegen al dit volkjen: en segt maer *Maet moet maet zijn.*

tot al sulcke saecken, op de welke die naemen niet en passen : Alst by nae is, soo seggen sy *'t is*; alst naeuwelijks is, soo seggen sy *ten is niet*. Doch men konde noch eenichsins dese naem-fouten over 't hooft sien, ten waer sy de saeken selfs daer me bekladdeden, en een gewoonte maekten van saeken door namen te werderen ; maer die het gemoet van het volck af tot de wijsheyt ghekeert hebben, verstaen lichtelijk dat het wesen der saecken, de getallen gelijk is : die door 't bysetten of af nemen slechts maer van een eenich ecntien (doch wat isser in 't ghetal minder dan een eentien) straks haer aert verliersen, en in andere ghetallen verandert worden : want soo min by het getal van drie, een

een eentien byvoegt, ten is niet meer drie, maer het is nu vier; en so men 't selve getal van drie een eentien ontreckt, ten is niet meer drie, maer 't is nu twee : So dan hy en doet niet dat de Rede vereyscht, die maer een sterken meer of min doet als sy vereyscht : hy doet wat anders, hy is Godt en Rede wederspannich, hy is een Sondaer : Hy was by nae ghehoorsaem, ik beken het; maer by nae ghehoorsaem zijn, en is noch niet gehoorsaem zijn : hy hadde nauwelijks yet quaets ghedaen, ik bekennet; edoch mits dien hy hadt yet quaets gedaen : Wat baetet dat hy niet verre van de Reden af en wijkt; dit slechts, van haer af te wijcken, is een schelm stuck :

Ge-

Genomen daer staet ymandt op een steylen top, hy begint te wankelen, hy misset een weynich den voet : wat baetet hem dat hy den voet niet verre bezijdens ten top gheset en heeft ? dit enckel en alleen, den voet misset te hebben, is hals en been breken : Schipbreuck, is schipbreuck, al ist in het gesicht des lants, jae selfs in de haeve : 't is evenwel schipbreuck, voorwaer niet minder als inde Woeste Zee,

- - *Daer niet is, dan water en Hemel.*

Ist dat wy dese dingen dickwils en rijpelijck by ons selven overleggen, soo sullen wy met vlijt en ernst, selfs kleyn gebreck en overdaet in onsen handel en wandel trachten te schouwen : ende dit doende, sul-

sullen wy, so veel het menschelijk is, rechtveerdich zijn.

5.* De vrucht van Rechtveerdicheyt is ghenoechsaemheyt : want midts rechtveerdicheyt te gader 't geene ontbreekt ende overschiet van de daeden afhouwt, soo brengt syse daer toe dat sy voldoeningen zijn, dat is dat sy genoech zijn : want *Genoech* blijft 'er, soo daer slechs *Te veel* en *Te luttel* afgehouden wert. Soo dan alleen den rechtveerdigen kan voldoen, allen andere doen hier onder of boven, te veel of te luttel. Het volk erkent wel de sonde van gebrek, en verstaet lichtelijk dat hy niet wel en doet, die minder als genoech doet; maer sy en erkennen op gelijkerwijs niet de foute van overvloet :

* Daer is noch een andere genoechsaemheyt, die gemeenelijk met een naem uyt de fransche tael ontnomen, *contentement*, ghenoemt wort : dese is een soete *passie* ende wel den beste slag van drift-liefde, en past naturelijck nergens op, als op rechtveerdigheydt : doch gelijk drift-liefde de deucht dikwils begeeft (als wy seyden §. 1. n. 2.) so ook contentement en

vervoecht sich niet altoos by rechtveerdigheydt, jae spant somwylen wel aen met sond' en schelmstuck.

vloet : want is genoech-doen goet, meer als genoech-doen, schijnt hen noch beter te wesen. Daerom soo wanneer sy haere vrienden en die van de welken sy eenich profijt verwachten, ter maeltijt genoodicht hebben : als nu het laetste gerecht op-ghedist is, soo bidden sy de gasten, dat sy de sobere en al te schraele onthaling ten besten willen nemen, dat sy de gasten op een andermael beter onthaelen willen, als de markt wat beters toe brengen sal : maer de gasten antwoorden al vleijende, *daer is genoech geweest, ja meer dan genoech.* Ende wel te weten, overvloedt (dat is het ghene meer dan genoech is) voor soo veel hy in sich begrijpt middelmaet (dat is het gene ghenoech is) voor soo veel,

veel, segg' ik, en is den overvloet niet quaet, maer de overvloet ofte overdaet heeft yet boven de middelmaet of boven *ghenoech*; Nu dit en kan anders niet zijn als *te vergeefs* : want het gene boven *genoech* is, is nootsaekelijk *te vergeefs* (aengesien *genoech*, genoech was) Het ghene nu te vergeefs is, weet een yghelijk wel dat quaet is. Maer ook het gebrek (dat is het gene min dan genoech is) voor soo veel het in sich begrijpt een beginsel van middelmaet (dat is van het ghene ghenoech is) en is niet quaet; maer dat dit beginsel niet ten eynde gebracht en wordt, dat den aenvangh niet voltrocken en wort, datter de vervullinge ontbreekt, en het werk onvolmaekt blijft, dat is quaet.

II. VER-

II VERDELING.

Om dat ik van de Ootmoedigheyt wat veel te seggen vont : so heeft my goet gedocht dit Cap. of Hoof-stuk, twee-deelen te geven. Ootmoedigheyt is het hooft der Hooft-deuchden : ende de deucht is noch rouw, so lange sy maer in neerstigheyt ghehoorsaemheyt eu rechtveerdigheydt bepaelt is ; Ootmoedigheyt voltrekt desen krans : naer haer en kan tot de deucht niet meer toe-ghevoecht worden.

§. 1. OOTMOEDIGHEYT OF NEDRIGHEYT

Ootmoedigheydt is eene verachtingh van hem selven uyt liefde tot Godt en de Rede : * Eene verachting, segg' ik, niet *positive* (ghelijk de schoolen

* Wet voor soo veel sy wet is, en siet op geen voordeel van den verplichten (anders waert geen wet, maer weldaet) derhalven die de wet bemint, en kan hem selven niet beminnen.

len spreken) of *doenswys*; maer *negative* of *latenswys* ghenomen; want tot de Ootmoedicheyt en wort niet vereyscht, dat jemandt hem selven *doens-wys* misachte sijn eygen naem en faem schende, sijnen geest quelle, sijn lichaem slae en mishandele, of op eenige ander wijs hem selven qualijk onthaele: want dit, in sich selven aenghemerkt zijnde, en strekt tot gheen Ootmoedigheydt, maer tot een groote dwaesheydt: want de rede in haer selven aengemerkt zijnde, en leyt ons niet diergelijks op: doch ik scherpe u wel in dese woordekens, *in haer selven aengemerkt zijnde*: want het kan gebeuren, dat wy om seker oorsaeke gehouden soude zijn yets van dese dingen aen te rech-

In dit *hem selven niet beminnen*, bestaet het wesen van de ootmoedigheyt. Die derhalven ee[n] dochter van de deucht (dat is van redes of wets liefde) is.

rechten : by exempel, als ons lichaem ziek is, soo moeten wy somtijdts eenige deelen van het selven villen ende vlimmen, schroeyen of afsetten :

Men moet afsnijden, dat niet
en is om te behouden,
Dat doot en rot is, men stut den
kruypende kanker
Met stael en met vier :

Soo konnen daer ook eenige besondere redenen voor-vallen, om welker wil ghy een misdaet by u begaen, niet en soudt vermogen te swijgen, om welker wille gy u selven soudt hebben te steeken in afgrijsingh van andere menschen, in haer lieder nijt ende verwijt ; maer het gene men segt dat behoorde ghedaen te zijn alleen op seker stondt en plaets : het selve segtmen dat niet

Let noch eens (daer is aen gelegen) op het voorighe, daer wy seggen, *Wet, voor so veel wet is, en siet op geen voordeel van den verplichten* : Wet voor soo veel sy wet is, is last : en die een wet krygt, dien wordt yet belast, yet op geleyt : hy is aen de wet verbonden, hy isser aen gehouden : en wanneer hy de wet volbrengt, so doet hy synen last : Dit is een manier van

niet en behoorde ghedaen te zijn, soo wanneer men rondt uyt-spreekt, ende sonder opsichte te nemen op al sulcke vreemde voor-vallen. Daer is dan tot de ootmoedicheyt vereyscht een *negativa* ot *naelatende,* niet eene *positiva* ofte *doende* misachtingh sijns selfs : waer door den ootmoedigen soo ghestelt zy, dat hy hem niet en bemoeije met he[m] selven, geen sorch en draeghe voor hem selven, en om redes acht, geen acht en slae op se selven ; Niet dat een goet man niet en soude mogen besorgen 't gene den geest vermaeke[n], en het lichaem verquicken kan ; maer dat hy dit alles niet ter oorsaeke van sijn eygen persoon, niet om sijn selfs wil ; maer om redes wil te doen heeft : welke rede ge-

spreken, en gemeynen tael van alle Natien.

gebiet somtijts het lichaem te voeden en te koeysteren, het ghemoet te ontbinden en sijn ruymte geven : Nu op wat wijs betrachtende het geene tot ghemack en welluste strijkt, men nochtans des gemacks en wellustes acht, besijdens stellen, ende gelijk als in het gemoet uyt-schrabben kan ende moet (want dit luyt al vremt, en gaet vry tegen gissing) sal ik hier nae bequaemelijker kunnen bewijsen.

2.* De Ootmoedicheyt rekent haer geslachte oock van de Deucht; doch heeft niet verre te rekenen : dese is haer eygen en Liefste Moeder : Want liefde tot Godt en rede (welke liefde, de Deucht selfs is) werkt soo veel op het hert van den lievende dat sy bevangen heeft : dat

* Dit is ee[n] kort begrip van dese hooftdeugden ofte dese eygenschappen. Redes liefde merckt reden aen als Inspraek (achtervolgens sy luystert toe, ende baert neerstigheydt) andermael sy merkt reden aen, als wet (midts sy komt die nae, en baert ghehoorsaemheyt) Andermael als peyl en regel (dies sy past op, en baert rechtveerdigheyt) Ten

dat hy sich selven verlaete, dat hy ganschelijk van hem selven af gae, ende om redes-achtsaemheyt, onachtsaem worde van hem selve : In 't welke alleen, sonder meer daer toe te doen, bestaet de rechte en loutere nedricheydt. Soo dan ootmoedicheydt ofte nedricheydt is een dochter van de deucht; doch soo veel het wesen uytgeeft, sy is naer haere andere susters ghebooren, sy is de jongste, sy is het troetel-kint : want de voorige susters, die wy voor desen gegroet hebben, houden haer gansch besich omtret haeren vaeder de Rede, uyt wiens liefde sy ontfangen zijn : neersticheydt hoort dat de Rede segt : Gehoorsaemheyt doet dat de rede seght : Rechtveerdigheydt doet dat, dat, en niet

laetsten merkt sy reden aen, als last (derhalven sy buygt haer onder die[n], ende baert ootmoedigheyt. Waer uyt oock blykt, de ordre en de schik van de Hooftdeuchden onder malkanderen : want in rede en is niet eer bemerkelijck als Inspraek (met die eygentschap strekt sich reden uyt, soo tot narelijke als manierlijke dingen) hier na wet (met

de welke sy alleen manierlijcke saecken aenraekt) ten derden, regel (want dat is wet in haer selven) ten laetste[n] last (want dat is wet ten opsicht van een ander.

niet anders, dies soo houwt sy af beyde dat te luttel en te veel is : Ten laetsten, ootmoedigheyt, alles afgesneden zijnde, verwerpt ook (of moet ik seggen *snydt af* ?) haer eygen selven, op dat daer niet overich en blijve 't gene de ghehoorsaemheydt in haeren plicht mochte wederhouden, belemmeren of eenichsins verhinderen. Maer ik kan hier qualijck by blijven : want terwijl ik dit segge, ende ondertusschen de Ootmoedicheyt wat ghestaediger aenschouwe, en haer met haere ghesusters verghelijke : soo schijntse niet de jonghste, als voor desen, maer de outste te wesen, en selfs de neerstigheyt in jaren te overtreffen : want die aendachticheyt, daer wy den aert van de Neerstic-

heyt

heyt in gestelt hebben, vereyscht een diepe stil-swijgentheyt: want die voor een rechten toehoorder vɐn de rede geacht sal worden, en mach niet alleen naer anderen, maer selfs nae hem selven niet luysteren : want hoe kan hy eenen bequaemen toehoorder van de rede zijn, die noch met se selven klapt ? of ralt, jae maer en mompelt, ja maer en kikt : soo moet hy dan voor al, hem selven ganschelijk verwerpen (dat is te seggen ootmoedich en nedrig zijn) die de rede met aendacht, als dat betaemt, sal aenhooren : siet op dese wijs gaet needricheyt voor neersticheyt. Het schemert my al wederom voor de oogen : want nu en dunckt my de ootmoedicheyt niet te zijn een suster van de recht-

veer-

veerdicheyt, gelijk my voor desen gedocht hadde; maer de rechtveerdicheyt selfs : want sich selven verachten, allen eygen opmerking verwerpen en afhouwen : wat is dat anders als van leer trecken, en het sweert van de rechtveerdicheyt heffen, waer mede te gaeder dat mangelt en overschiet, afgehackt wort ? Daer is al weer wat anders in de wegh : nu soud' ik seggen dat ootmoedicheyt, gehoorsaemheyt waer : wat ghebiet de rede soo seer, jae wat ghebiet de reden anders, als op hem selven geen achte te nemen ? Dit betracht de ootmoedicheyt : wy en moge dan niet seggen dat sy yet anders is dan gehoorsaemheyt. Nu en schillet niet of ick houde Nedricheyt voor de oprechte

en

en waere Neersticheyt : want die nae sich selven niet meer en hoort, en hoort nu nergens na als na de reden ; edoch na sich selven niet hooren is Nedricheydt, en nae de rede hooren is neersticheyt. 't Is al genoech : dese schoone Allegaef *(Pandora)* door soo veel soete veranderingen haeres wesens, heeft ons al te dickwils van meyning verandert.

Tot noch toe hebben wy schools 'er-wys uyt de bepaeling of het wesen van reden ende deucht en haerer beyder eygentschappen, genoechsaem goedt gemaekt en on-wederleggelijck bewese[n], dat een goedt man (dat is een Rede-minner) hem selven niet beminnen kan : en so de source van ootmoedigheydt ontdeckt uyt de welke alle haer eyge[n]tschappen (dese syn

§. 2. HEM SELVEN IN SIEN.

Ootmoedicheyt heeft twee delen : *Hem selven In-sien* en *hem selven af-sien.* Voor so veel aengaet het eerste deel : dit is 't vermaert en van oudts soo dickmael voorgedraegen *kent u selven* : het welcken oock op den ghevel van Apolloos Tempel geschreven stont : *Edoch het*

onse verbintenisse[n]) van selfs vlocyen souden; maer al eer wy dien stroom verwachten: soo nemen wy aen het selve natuurelijck'er wys, te bewysen uyt het In-sien van ons eygen selven: het welcke den rechte[n] grontvest is van alle wete[n]schap.

het schijnt dat dit opschrift des Tempels, is een groetenisse Godts tot de menschen, in plaets van goeden dach te seggen : al of het niet wel geseyt en waer, goeden dach, of het gae u wel, en niet en betaemden dit aen malkanderen te wenschen ; maer veel eer maetelijk te leven : dat is gelijck het aldaer uytgeleyt wort, *hem selven te kennen :* Het is een Goddelijke spraeck van den grooten Plato in *Charmide* : Ende ik stae en sien met dese woorden, *al of het niet wel geseght en waer, het gae u wel, en niet en betaemden dit aen malkanderen te wenschen ; maer veel eer, kent u selven* : Siet hy en wilt niet, dat wy het op ons welvaeren sullen toeleggen ; maer alleen op onsen plicht : Ik vreese, hy dit soo by geval ge-

gestelt heeft : sonder dat, hy wijst hier met de vinger regel recht op den oorspronck van de ootmoedicheyt : hy raeckt het punt ; maer alleen het punt, want hy is er al te veerdich af.

2. Dit *In-sien van hem selven* bestaet in eene neerstige ondersoeckingh van eygen aert, oorspronck en gestalte : tot de welcke op dat ick my ten rechte[n] vervoegen mocht, soo overlegge ik, en spreke alleen met myn eygen selven aldus : Daer sijn soo veele dingen die ick sie, se sijn soo menicherley die ick sie : ick sie dien helderen sonnen-glans, die my van dach en nacht, Somer en Winter, van kou en hitte, verandering geeft : ick sien somtijdts de Maene uyt wischen ten deelen, ende als verbleeken de swertheyt

* Doch om my en het myn wel in te sien, so ist noodigh dat ik eerst aflegghe dat my vreemt is, en voor alle werk toe sie, dat ick my, anders-mans werk niet toe en schryve, dat ick my niet en gelate als of ik dêe, dat ik niet en doe : Want so lang het Kraeyken van myn ydelheydt met die veêren proncken gaet, soo isset onmoghelijk dat het se selve[n] kennen sal. Daer daele

dan op my dese krachtige pluckhandt van de Waerheyt (desen onveranderlijken Regel) *Dat ik niet en weet hoe ghedaen wort, dat en doen ik niet;* Waer uyt klaerlijk beslote[n] wort, dat ik noch wereldt, noch deel des werelts, noch het myne. noch eenige anders menschen lichaem gemaekt heb of maeken kan ('t welke in den text n. 2. en 3. voorgehouden wort) En

heyt van den nacht : somtijts sien ick een oneyndelijck getal van kleyne lichtjens in het opperwelfsel glinsteren en blicken, en wel eenige van hen, vallen of verschieten : ik sie de wolken, veeltijts wit, somtijdts swert, somtijts met menichderley verven omtrent den avent en den morge[n] gespickelt : hier van daen hoore ik somtijts grousame donderslagen, dan aenschouwe ik dat bevende weerlicht, dien schielijke en schichtige blixem, slachrege[n], hagel en sneuw : en strax hier op dien woeste[n] omslach van dampen ende nevel ghevaegt, sich al om soo gladdelijk effenen, en soo lustichlijck verblaeuwen. Rontom my voel ik de lucht, door de[n] wint op my aen gedreven : ende ik hoor die

over-

overhant te[n] neus' en monde uytgaen en ingaen : terwijl ik adem, al soetjens ; terwijl ik sucht of hygh, wat harder. Ontrent my sien ik de Zee, onstuymich, troebel, onrustich, op zekere getijden aen den oever oploopen en afloopen : ik sien poelen, bronnen, beken en rivieren. Ik sie de aerde swanger en vruchtbaer van ontelbare stronken, kruyden, steenen en metaelen : ende soo op haer, als in water en lucht, ontallijke vliegende, swemmende, gaende en kruypende gedaentes. Dit alles, wanneer ik sien, so segge ik dat ik de werelt of een ghedeelte van de werelt sie ; maer dit alles wanneer ick sien, so ben ik my ten hoogsten bewust, dat ik geen van allen gemaeckt en heb, dat ick geen van allen mae-

so verre, 't en stut niet : Niemandt so dom, die hier tegen loopt.

maeken en kan, dat ik dit alles hier gevonden heb.

3. Ten laetsten, daer is noch een lichaem, dat aen my veel nauwer verbonden is : al waert maer om dies wille dat ick door toedoen van dit lichaem, de andere lichamen daer van gemelt is, gewaer worde; en andersins die niet ghewaer worden kan (want sonder dese oogen, en kan ik de andere lichamen niet sien : sonder dese ooren niet hooren) dit lichaem, midts het soo aen my verbonden is, pleech ik *myn lichaem* te noemen. Dit lichaem ook (ick weet het innerlijk, ick en heb het niet ghemaekt, ick en kan niets diergelijken maecken : want al heb ik mischien soo een lichaem voortgheteelt, of noch voorteelen kan ; nochtans sulk

sulk een lichaem voorteelen (ik verstaen het klarelijk) en is niet sulcken lichaem maeken : voor waer niet meer als den acker besayen, is koren en bloemen maeken, die uyt den besayden acker spruyten.

4. Nu myn lichaem wort op veelerley wijs nae mijn wil ende goetduncken bewogen : want mijne tonge, so ik maer spreeken wil, slingert wonderlijk in mijnen mondt gins en weer : mijn armen, so ik in't water lich en swemmen wil, die recken en plonsen : mijn voeten, so ik op het landt ben ende gaen wil, die worden dan den eenen dan den anderen voor my henen geworpen. Edoch al wederom dit bewegen en beroeren en is mijn doen niet : Ick en wete niet,

Maer uyt den selven regel volgt onwederlegghelijck dat wy, noch onse, noch andere lichame[n] bewegen konnen, dat wy derhalven buyten ons selven niets en vermogen uyt te rechten, met ee[n] woort, dat wy, behalven dencken en begeeren, niets doen en konnen ('t welcke voor-ghedraghen wort in de[n] text n. 4. 5. 6.) Hier begint men de

niet, hoe het geschiede : Onbeschaemt most ik wesen, een houten bakhuys (gelijk men seght) most ik hebben : woude ik seggen dat ik dee, het ghene ik niet en weet hoe het gedaen wort : Ik en wete niet hoe ende op wat wijs, ick en weet niet door wat zenuen, peesen of andere gaten, de beweging uyt mijn hersens in mijn spieren ende ledemaeten invloeyt : ick en weet niet, hoe de bewegingh tot de hersens genaekt : ick en weet niet of s' er al ghenaekt, of s' er genaeken moet om van daer in de andere deelen mijnes lichaems af te sijpen ; Of heb ik mischien de kennisse deser dingen eenichsins, soo my dunckt, bekomen door naturelijke redenen, door ervaerentheyt van 't snijden en ontle-

ontleden diergelijker lichaemen als het mijn is; des niet te min ghevoel ik al te sekerlijk, dat ik door dese kennis in't bewegen van mijn lichaem niet geholpen noch bestiert en wordt: ende dat ick eertijts mijne leden also dapper, jae wel dapperder als nu beweechde, doe ick van die kennis geheel ontbloot was. Soo dan of ik en hebbe geene wetenschap omtrent de bewegingh mijnes lichaems en de wijs van dese, of het is alleen een naekomende wetenschap, die dit werk niet en bestiert, maer vint het eerst als het al gedaen is: welke wetenschap ook, soo ik se naemaels tot de bestiering van de bewegingh mijnes lichaems wil aenwenden: soo verre van daen ist, dat se my hier in behulpsaem

pluk-handt van de waerheyt ghewaer te worden: dese ontleende pluyme[n], door langh drage[n], schyne[n] ons aen 't lijf te kleven: wy sullen, ik en weet niet wat aenwenden, eer we sullen toestaen, dat ons die ontdragen worden: wy sullen uyt den dreck van 't volxdunk, en 't advys van de morsch-Philosophie, die haer daer in wentelt, gaen op ha-

len, dat naturelijke dingen, sonder kennis werken, dat sonne licht, water hout, steenen swaer maecken, sonder te weten hoe en watse maeken : Al verloren tegenweer maer slecht hoofden, waervan syn wy nu gheen werelt-maeckers ? of wat is gherymder, dat natuerelijke dingen sonder weten, werken ; of sonder weten, werck-tuych zijn ?

saem soude wesen, dat sy anders niet en kan dan belemmering en confusie maeken : want soo ik nieusgierich ben om te weten, wat al voor bewegingen in mijn lichaem te wege ghebracht worden, als ick slechs maer een woordeken wil spreken : en ik derhalven door middel van Anatomia of Ontleedkonst, my selven voor-houden wil allen die zenuen, pesen en spieren, die soo in tongh, lippen ende wangen, als in buyk, borst, ende keel, de geesten den deur-tocht moeten geven, ofte den inval lijden en door haer geswerm opswellen, of de lucht in-nemen en uyt-schieten om den klank te gheven, of noch andersins gheroert en ghebruykt moeten worden : ende dit alles om slechs een eenich woordeken

deken uyt te spreken : het sal jaeren en daegen aen loopen, eer ik mijn wercktuychjen, dat ik toch alle gebruyken most om een woordeken uyt den mondt te geven, wel ter deech oversien zal hebben : wanneer kom ik dan aen het werk self, daer ik noch minder in bedreven ben ? Hier toe als ik by gheval seer vermoeyt ben, of (om beter te seggen) mijns onwetens de beroerte of lammicheydt op hand of voet gevallen is : so ghebeurtet wel, dat ik my op de selve wijs, aengaende de beweging, gestelt vinde, gelijk ik my voor desen te bevinden placht, doe het met handt en voet wel was : Ik brenghe by van mijnen kant, het selve dat ik placht, doe ik, mijns dunckens, my beweegde;

de ; Nochtans de bewegingh en volcht nu niet : Voorwaer een klaer bewijs-teeken, dat ik de beweging niet en maecke, ook alser op mijn versoek en wil, yets in mijn lichaem bewogen wort.

5. Nu isset soo gelegen, dat ik geen bewegingh en maeke in mijn lichaem : veel minder maek ik bewegingh buyten mijn lichaem, veel min maek ik die die dingen, die ik, met het volck gewoonlijk sprekende, so onversaecht segge dat ik maeke : als daer is geschrift, schilderye, broot, banck, schoen, en wat dies meer is : want dese dingen en worden niet gemaekt als door bewegingh ; de welke bewegingh mits ik niet en maeke, so isser oock geen reden, waerom ick my soude laeten voorstaen, dat

dat ik dese voorgemelde dingen maeken sou.

6. Somma : Ik sien wel dat ik hier toe komen moet, ik moet hier rondt-uyt gaen, ik moet vrymoedigh en opentlijk bekennen, dat ik nietmetallen buyten myn eygen selven en doe, dat alle mijn doen in my blijft, dat geene van die dingen die ik doe, tot mijn lichaem of andere lichaemen, of elders waer het zy, genaeke[n] ; Al isser mischien yemant anders, die onaengesien mijns, alleen ten welgevallen zijns, begeert dat mijn doen, het lichaem of ook yets anders soude bereycken : en mits hy het so begeert, maekt ook dat het geschiede, soo hy 't begeert hadde : soo dat mijn doen hier niet en gelde, en dit niet en sy eene kracht

* Wy zijn dan maer binne-werkers : het blijft al in ons, dat wy doen (want wy en doe[n] anders niet, dan dencken en willen) Nochtans op onse binnewerken volgen wel somtijts eenige buyte-werken ; doch dese en zijn niet onse : maer eenes anders werken : Het welke wy niet alleen by de[n] voorghemelden regel konnen af-meten ; maer ook by het ghevolch

des buyten wercks op ons binnewerk : het welke wy klaerlijck sie[n] dat onaenghesien ons (of independentelijck van ons) beschoren en ghepegelt is : En dit is d'andere pluk-handt van de waerheyt, die nu met beyd' haer hande[n], ons dat buytewerck, dat wy so stout ter handt ghenomen hadden, afhendich heeft ghemaeckt.

kracht van mijn doen, maer van sijn doen : Want somtijts poogh ik mijn werkingh uyt te setten, en als buyten my te dryven ; ende ick vinde my bedrogen, s' en genaekt er niet : oock dan als ik alles aenwende, 't gene van mijnen kant vereyscht wort, en boven 't welken ik niet en kan, en niet en pleegh yets aen te wenden, wanneer mijn werking haer buyten mij begaf.

7. Soo isser dan een ander, die myn werking aendringt en als voort-set, wanneer die buyten my gaet : en stort op haer al sulcken kracht, die sy van my niet hebben en kan, daer sy dit mee vermach. Die[n] selven heeft haer paelen ghestelt, buyten de welken hy niet gesint en is haer te laten weyden : want

al

al hoe wel somwijlen op het bevel mijnes wils (*hier is de werkingh binnen my*) mijne handt soo beweecht wordt (*hier is myn werkingh buyten my, en nu in myn lichaem overgheset : wel niet door my, maer door hem die dit vermach*) dat ten ghelijken beweecht worden eenige steenen, die in de hoeken van mijn gekromde vingeren benepen zijn (*hier heeft mijne werkingh buyten my, en ook buyten myn lichaem, haer op andere lichaemen begeven*) en wert also een hoop of tas ghemaekt, die ik *Huys* of *Toren* noeme, van de welke ik ook segghe dat ick se bouwe : Nochtans ten ghelijken op het ghebodt mijnes wils, en sullen de sterren niet oprijsen ofte neder-daelen, niet herwaerts of derwaerts verlopen : op het ghebodt mijnes wils,

wils, en sullen de wolcken niet by komen om myn gezayt te bevochtigen, ofte hen vertrecken als ik my gheren sou verluchtigen : op het ghebodt mijnes wils, en sal de zee niet anders als zij ghewoon is, vloeyen en ebben.

8. Ik ben dan eenen blooten aenschouwer van dese werelt, van dit stuk wercks : K'en maek of k'en stel of k'en herstel hier niet : k'en bouw 'er of k'en breek er niet : Gansch en gheheel is dit een andermans werk.

9. Nu staeter noch te ondersoeken, op wat manier ik een aenschouwer zy van dit vertooch. Te weten, wanneer ik aensie dat woeste blauw : dan lucht, zee en aerdt : dan deser in-woonderen, sterren, wolken, dieren, en ghewas :

ik

ik laete my genoechsaem, en mischien al te veel voorstaen, dat dit alles is, soo als ik het sie; Maer schoon al waer het soo : wat ist van noode dat ik het sie ? Om dat ik oogen heb : maer wat is dat, *ick heb oogen* ? Vellekens, schellekens, vlieskens, met sekere vochticheydt op sekere wijs ghevult, te saemen ghevoecht en ghefatsoeneert ; Edoch noch dese vochticheydt, noch dese vellekens, noch dit fatsoen en siet niet; Ik sie nochtans : Ik ben dan gansch wat anders dan dese dingen : Ik sie, segg' ik door toedoen van dese dingen ; en nochtans wat sy tot het sien doen, en sie ick niet : ick en verstae hier nietmetallen : Want dat mijn oogen (dat is die vellekens en die waterkens) de ghedaente (dat

Soo dat wy en doen in de werelt niet ter werelt; wy siense slechs aen; Maer dit sien gaet weer al wonder toe : want werelt en kan haer te[n] toone niet stellen, sy en kan haer gedaente op ons niet schieten : sy is in sich onsichbaer: Gelijk wy niet en werken op 't gene buyten is, en werkt ook niet op ons : Ons werke[n] stut in ons, en 't wereldts werken stut in

haer, ten heeft op ons geen vatten: alst tot ons lichaem raekt ('t welk een wereldts deel is, soo ist soo verr' alst immer kome[n] kan: want behalvens bewegen of van-plaetsveranderen, en is in de werelt niet dat na werken lijckt (en noch dat en is gheen werelts doen, maer dulden) Nu bewegingh of plaetsveranderingh en grijpt maer plaets in plaets, en op het geen

(dat is een sekere beweging) van de voor-worpselen op sich ontfangen: kan juist so veel te wege brengen, dat dese gedaente van mijn oogen wederom botte, of innewaerts dringende, haer in een seker ghedeelte mijner hersenen indrucke; Maer dit alles geeft noch nietmetallen tot het sien: want dat het beeld ofte ghedaente op den spiegel ghevallen zijnde, van de spiegel wederom botte, en is niet sien (den spiegel en siet niet) nochte dat het merk in 't was gedrukt worde, en is niet sien (het was en siet niet) maer dat hier den by-staender de oogen aen-wende, dat hy dit beeldt of merk met de oogen als aengrijpe en bekenne: dat is waerlijk sien. Doen d'oogen dan anders niet (en wat souden

souden sy toch anders doen?) tot het sien, soo most ik wederom ander oogen hebben om te sien de gedaente der saeken, die van mijn oogen als van een spiegel weder-keert, of in mijn hersens als in het was gedrukt wort; van welke tweede oogen soude dan het selve, dat van de eersten, te vraegen en te klaegen zijn. En doen dan de oogen nietmetallen tot het sie[n]? waerlijk sy doen 'er toe: bij ervaerentheyt, jae by mijn innerlijkste geweet, wordt my kennelijk gemaekt ten alder sekersten, dat de oogen zijn om te sien, dat ik door d'oogen sie, dat ik sonder oogen niet sien en sou. Wat dan? dit alleen: door haer wesen, door eyge kracht en macht en geven sy niet tot het sien (gelijk in tegen-

gheplaetst is, ten treft geen geest, geen dinck dat maer en denckt, en buyten dencken niet is. Het is dan wêer dien anderen, die de gedae[n]te va[n] een stuck werelts in ons inschiet, die ons of onsen wil op een stukjen van de werelt uytschoot.

tegendeel, dat lanck is, uyt eygen wesen, uyt eygen kracht ende macht verdeelijk is, en kan in tween gespleten worden : En gelijk een krans ofte cirkel uyt eyge natuyr mede brengt *buyten* en *binnen*, dat is ingesloten plaets en afgeslooten plaets) Maer dat de oogen hier yet toe brengen, hier yet gelden, dat sy dienen om te sien : dit alles en hebben sy niet van hen selven, niet van my, maer van een ander.

9. Dit so overwogen zijnde, ick sie opentlijk, ick moet hier toe komen, dat ik belijde, dat gelijk mijne werking niet en ghenaekt tot de dingen deser werelt, dat ook alsoo de werkingen dier dingen tot my niet en genaeke[n] : Ik worde hier al wederom ecn ander kracht, een ander vernuft gewaer, ver-

nuft

nuft en kracht die beyde onuytspreeckelijk zijn. Want al verstae ik ten alderklaersten, dat noch de voorworpselen (dat is, de saeken deser werelt die ik aenschouwe) noch de oogen (dat is, die sekere vellekens en waterkens, uyt eygen kracht by brengen, dat ik sien soude : al versta ik hier en boven even klaerlijk, datter dan wat anders moet zijn (dat wy *Godt* sullen noemen, midts 't geen anderen naem draegen kan) het welke dit door eygen kracht te wege brengt ; Nochtans de wijse ende manier waer mede het dit te wege brenght, en verstae ick niet ; maer verstae alleen dat ikse noyt verstaen en mach. Doch onnut waer ik, soo ik, om dat my de wijse van de sake onbekent is, de saeke

saeke selfs ontkennen wou, de welke my door dese ondersoeking geworden is de alderkennelijkste ende de aldersekerste : Ende het waer al-even-eens ghedaen al of ik lochende, dat het stael tot den zeyl-steen quam, om dat ick niet en weet hoe t'er komt : of dat ik seyde dat ik de deelen deser werelt niet en sach, om dat ik (gelijk nu gebleken heeft) niet en weete hoe haere ghedaentes, daer sy door ghesien worden, tot my genaken.

10. Soo dan, ik kenne nu mijne gelegentheyt : ik ben eenen blooten aenschouwer van dese werelt : so veel aengaet dit vertoog, ik en hebbe hier geen rol te spelen ; ik moet my hier alleenelijk als kijker aen-stellen. Ik sie dan dese werelt ;

werelt; en nochtans de werelt die ik sie, en kan haere gedaente, waer door sy gesien moet worden, op my niet schieten; sy stoot die slechs op mijn lichaem, en daer begeeft s'er; Godt is hy, die dese gedaente voorder in my, en mijnen geest stort.

11. Ik kenne nu mijne gelegentheyt: daer staet noch te ondersoeken, hoe ik hier toe gekomen ben. Ik stae bedwelmt: k'en wettet niet: en k'en hebbe niet om te seggen, als alleen *k'en weet het niet*: Ik en wete niet in wat voegen ik in dese gelegentheyt ben (de waerheyt door de vorige ondersoeking so schielijk ontdeckt, heeft my dese belijdenis uytgeperst en afgeweldicht) veel min weet ik, hoe ik hier toe gekomen ben. Altoos

toos dit weet ik wel : k'en hebber niet in te seggen ghehadt : k'en hebber daet noch raet toe ghegeven : k'en ben hier niet op mijn goet-duncken ghekomen : Hy en heeft my noyt ghevraecht, die my hier so wonderlijk bestelt heeft, of het my ook lusten hier nae toe te komen : Godt heeft my hier nae toe gedreven sonder myne weet, ik laet staen sonder mijne wil.

12. Ende gelijk ik hier gebracht ben, soo sien ik ook dat ik wederom van hier gehaelt kan worden, nu of op een ander tijt : en waerom dit 'er bij gedaen, *of op een ander tijt* ? 't Kan nu geschieden, nu op stae[n]de voet : Nu dan, nu wort ik weer van hier gehaelt : al weer sonder mijne weet, al

weer

weer sonder mijne wil, maer hier en boven (dat schandelijk is) tegen mijnen danck : Want ik en wete niet door wat verdraeyden slaef-aert, ik hebbe liever te doen dat mijn meester gheboden heeft, als sijn geboden self te doen : ik blijf hangen aen het geene hy geboden heeft : aen syne geboden selfs, en kleef ik niet : Hy midts my hier te senden, heeft te saemen gheboden, ik soude hier blyven tot dat hy my weder riep ; ik vuylerik, ik hebbe liever hier te blyven, als op sijn weer roepen weer te komen : Ofte dit mocht ook wel waer zijn : ik ben mijns quaelijk bewust : want ik die daer weten en in mijn gemoet wel ter deegh in-scherpen most, dat ik hier nietmetallen en vermocht, ik hebbe my

soo

toos dit weet ik wel : k'en hebber niet in te seggen ghehadt : k'en hebber daet noch raet toe ghegeven : k'en ben hier niet op mijn goet-duncken ghekomen : Hy en heeft my noyt ghevraecht, die my hier so wonderlijk bestelt heeft, of het my ook lusten hier nae toe te komen : Godt heeft my hier nae toe gedreven sonder myne weet, ik laet staen sonder mijne wil.

12. Ende gelijk ik hier gebracht ben, soo sien ik ook dat ik wederom van hier gehaelt kan worden, nu of op een ander tijt : en waerom dit 'er bij gedaen, *of op een ander tijt* ? 't Kan nu geschieden, nu op stae[n]de voet : Nu dan, nu wort ik weer van hier gehaelt : al weer sonder mijne weet, al

weer

weer sonder mijne wil, maer hier en boven (dat schandelijk is) tegen mijnen danck : Want ik en wete niet door wat verdraeyden slaef-aert, ik hebbe liever te doen dat mijn meester gheboden heeft, als sijn geboden self te doen : ik blijf hangen aen het geene hy geboden heeft : aen syne geboden selfs, en kleef ik niet : Hy midts my hier te senden, heeft te saemen gheboden, ik soude hier blyven tot dat hy my weder riep ; ik vuylerik, ik hebbe liever hier te blyven, als op sijn weer roepen weer te komen : Ofte dit mocht ook wel waer zijn : ik ben mijns quaelijk bewust : want ik die daer weten en in mijn gemoet wel ter deegh in-scherpen most, dat ik hier nietmetallen en vermocht, ik hebbe my soo

soo aen-gestelt, al of ik 't al vermochte : voor soo veel in my is, heb ik het oppersten en het ondersten gelijk gemaekt, ik heb alles over hoop ghehaalt en onder-een geworpen ; Maer aen-gesie[n] ik evenwel de saeken die buyten my ghestelt zijn, niet bereyken en kan : so is noot-sakelijk alle dese werring en leelijkheyt op my gevallen : Daerom ik quaede knecht, ik vreese wederom tot mynen Heer te komen : jae kost ik maer slechs, k'en quam niet : en selfs in deser voegen soo hoope ik noch het eene schelm-stuck op 't ander.

13. Dit nu is een kort begrijp van die dinghen, die ik mijn selven insiende gheleert hebbe : die ik ook soo grondelijk geleert hebbe, dat voor de sekerheyt en klaer-

klaerheyt die sy hebben by my en alle diese rijpelijk overwegen, de Mathematische wis-redenen verre moeten swichten : 1. Dat ik in dese werelt buyten mijn selven niets en doe : 2. Dat alle mijne werkinge, voor so veel die de mijne is, in my blijft : 3. Dat sy somwijlen door goddelijke kracht buyten my vloeyt : 4. Dat sy voor soo veel, niet mijne, maer Godts werkingh is : 5. Dat sy uytvloeyt juyst dan en soo verre als het Godt belieft, navenant de wetten die op sijn goet duncken gekeurt zijn, en ganschelijk hangen aen sijn welgevallen : *Soo dat het in der daet van even grooten aen-sien, en even grooten wonder is, dat op het bevel mijnes wils, mijne tonge in mynen mond dreunt als ik* Aerde *segge, en dat op des selfs*

selfs bevel het Aert-rijck selfs dreunde : Daer en is anders geen onderscheyt in, als Godt heeft belieft, het eersten soude my voor eenigen tijt ten wille syn (te weten het dreunen van myn tonσ) het tweede niet (te weten het dreunen van het aerdt-rijk) : 6. Dat ik enkelijk dese werelt aenschouwe : 7. Dat evenwel de wereldt haer aen my niet vertoonen kan : 8. Dat het Godt alleen is die my dese vertooning voor-hout : 9. En dat op een onuytsprekelijke wijse : *So dat onder allen Godts wonder-werken, tot welker aenschouwing hy my geweerdicht in te laeten, ik aenschouwer selfs, het alder grootsten ende een ghedueric wonder-werk zy.* 10. Dat ik van dit schouwspel afgetrocken, uyt dese werelt wech genomen kan worden

den : en wel te weten, nu op staende voet : *Edoch in dese werelt zijn, voor so veel my aengaet, en is anders niet dan dese werelt sien ('t welcke wel van Godt is ; doch evenwel 't is myn doen) en eenige haerer deelen of eenige lichaemen in haer bewegen ('t welke Godt alleen toekomt ; ende my alleenelijk toege-eygent wort, om dat het gheschiet op het bevel van mynen wil)* 11. Dat my dat wechnemen mijns uyt dese werelt (het welken *sterven* heet) seer schroomelijk en grousaem is : 12. Eensdeels om dat ik ghewoon ben met lichaemelijke saeken te verkeeren, en moyelijk is af te breken : eensdeels om dat ik my qualijk bewust vinde : ik gevoele wel dat de rekeningh die ik geven moet, in verre nae niet effen is.

§. 3.

§. 3. HEM SELVEN AF-SIEN.

Het ander deel van de ootmoedicheyt, is een *Af-sien van hem selven* : dit is het eynde van het werk : want *In-sien van hem selven,* en was maer een begin : *In-sien van hem selven,* is ootmoedicheyts materie, stof of klomp ; *Af-sien van hem selven,* haer form, haer wesen en ghelaet : men moet van dit gelaet, uyt dien klomp gaen haelen : het steekt'er in, het is er in beslooten (gelijck het beelt in den block versteeke[n] en verduystert leyt, eer het door de vroedehandt des konstenaers, daer uyt getrocken, en als ter werelt, en in't licht gebracht wort. Dit is *Insien,* of haer lose *Het is soo,* en dit is *Afsien,* of haer woort *Het sy soo.*

Nu

Nu dan ik gae den klomp schaeven, ik gae passer en groefyser te werk stellen, om van den klomp een beelt, om van het *In-sien* een *Af-sien* te maken: *In dese werelt vermach ik niet ter werelt*, Het is so; *Ik ben 'er me te vréen*, Het zy soo: *Ik quam hier (ik most wel) ik ben hier (ik moet wel) ick sal van hier* (k' heb 'er geene keur in) Het is soo, *ik sie het al te klaer;* Het zy soo, *en ik en wil niet anders: Ik ben mijn selfs niet, ik hoore gansch myn Godt toe, ik ben syne*, Het is soo, *ik kan hem niet ontnomen, ontdraegen of ontfutselt worden*; Het zy soo, *ik laet my selven daer, ick wil het syne zijn: hy hebbe my, hy hebbe my in euwicheyt: Ik wil soo, en ik en wil niet anders; Maer of ick andtrs wou, ten sou niet anders wesen*

Den ganschen tucht wordt vervat in dit Devys : *kunt gy niet, en wilt niet.*

wesen ; wil ik dan anders, soo wil ik te vergeefs : Soo ben ick dan een dwaes, die daer willens en wetens met den kop tegen een muer loop : Bedaert u mijne ziel : kunt ge niet ? en wilt niet.

2. En dese beweech-reden is van sulker kracht, dat soo ick die ghenoechsaem overwooch en bevroede : ten soude my niet aleen quaet en dwaes schijnen te zijn, maer het soude my oock in der daet onmogelijk zijn, hier tegens aen te gaen, en de sond' en waer voor my niet doenelijk : Want ick en kan niet pogen, als ick klaer ende opentlijk sie dat mijn pogen te vergeefs is : K' laet pogen staen, ik en kan niet wenschen (waer van daen ook komt, dat wijse luy so dikwils niet en wenschen, als de gecken) ter

selver

selver stont als ick sie, dat, het ghene ick wenschen sou, niet wesen kan : Wie isser soo dom, die syn rekening qualijk gemaekt hebbende, beschuldicht de regelen van de sijfer-konst, ofte poocht die te veranderen, of wenscht dat twee ende drie, geen vijf en maekten ? So ik dan niet en vermach, als ick genoechsaem gesien heb, ende noch lichtelijk sien kan, dat ik niet en vermach) wat gaet my aen, hier tegens yets te willen of te wenschen, aengesien dit alle te vergeefs moet zijn ?

3. Soo dan dit *Af-sien* bestaet in een afstaen van my selven (wat segg' ik ? k' heb 'er niet aen : 'k was noyt het myn) In een op-geven mijns selfs aen Godt (wat segg' ik ? ik kan hem niet geven : ik en

al

al is 't zijn) In een toe-stemmen en wel te vrede zijn, dat ik 't syne ben, en 't mijne niet en ben (dit komt wat by) In een soo laeten metter wil, als het metter daedt is (dit ist.) Nu ik stae my af : wat vind' ik ? ik gheve my aen Godt : wat krijg ik ? ik ben te vrede, dat ik het syne ben, en 't myne niet ben : wat ist dan ? In stee van my selven, krygh ik wet, vind' ik plicht : Want midts ik 't myne niet en ben, soo en mach ik 't myn (baet, lust of troost) niet soeken : en midts ik Godes ben, so moet ik sijn gebodt doen.

§. 4. D'EERSTE VERBINTENISSE.

Volgende dan dit opset, so klaer uyt *eygen insien* gehaelt, soo diep en vast ghegront, soo wettelijk gebouwt : ik sie dit

is

is mijne Verbintenisse : Als my Godt van hier roept, en gebiedt weder te keeren, niet lang weygherich te vallen, maer flux op te passen, op den eersten roep veerdich te zijn, en wacker toe te loopen, jae te vliegen : K' en mach hier het futselboekje niet soeken : want die langhsaem yet ghedaen heeft, en heeft het een tijt-lang niet willen doen : Ja selfs mijn gheweten van eygen snootheydt en sonden en mach my niet ophouden ofte vertraegen : want den knecht die 't ergens verkerft heeft, ende daerom op het gheroep van sijn heer wat vertoeft en niet strax by der handt is, die verkerft het al weer. Ist ook niet alsoo, dat desen uytvlucht regel-recht strijdt tegen die verlaeting, waer mede

de ick uyt krachte van ootmoedicheyts wet (die ik door het licht des naturelijken verstants, my so klaer en onfeylbaer gemaekt hebbe) gehouden ben mijn selven te verlaeten, of te gaen en ganschelijk te begeven? want hoe verlaet ick mijn selven? hoe gheve ick mijn selven gheheel aen Godt over? die noch mijn beurte alst my gelden moet, soo sonderling ter herten neme: en weygere te gehoorsaemen op dat ik niet gestraft en wierde, die ik daer de straffe soo wel verdient hebbe.

2. En wel is waer dat mijnen uytvlucht ydel ende vruchteloos is, dat hy Godts bevel in't minsten niet verhinderen ofte weder-houden kan: want als Godt sal beginnen te roepen, dan

dan sal ik moeten komen : als hy my doet uytgaen, of ik wil of niet, ik moet 'er uyt ; maer alleenelijk ik ben onnut en dwaes, die daer in soo ghewichtige saecken, my onderhoude met futseling en beuseling, en ben gesint met tegenstreven, anders niet dan verloren arbeyt te doen : So dan ik kome weer tot mijn selven : ende dit staet vast, *Als my Godt van hier sal roepen, niets sal my ophouden, niets sal my vertraegen, strax sal ick komen, met het geheel gemoet sal ik komen ; ik sal willens en geren komen, ik sal vliegen ; Myne vleugelen nochtans en sullen die niet zijn, die daer soo veele raesende en verwoede schenders van hen selven vervoert hebben, te weten verdriet van 't leven ende eten*

elendicheydt des lots dat den mensch beschoren is. Alleenelijk sal ik kome[n], om dat Godt roepen sal : het sal ghenoech zijn dat hy roepe : dit sal my krachtiger dan eenigh prickel aen porren, dit sal my geswinder als een pyl uyt den boogh doen vliegen. Sullen my grouwelijcke schroomen overvallen ? sullen my bytende smerten doorknaegen ? sal my wan-troost verpletten ? sal my doods-bangigheydt versmachten ? Ik zal het jae verdragen : soo veel het menschelijk is, k' en sal hier niet met allen doen, k' en sal, seg' ik, om dit alles niet doen, of laeten te doen : Ik sal my geheel aen Godt wedergeven, dien ik my geheel schuldich ben : hy maeket dan met my soo het hem belieft : het sal alles wel gedaen zijn, wat hy ook doen sal.

§. 5. DE TWEEDE VERBINTENISSE.

De andere mijne Verbintenis is, Niet van hier te gaen sonder geroepen te zijn : sonder last van den oppersten Velt-Heer geensins uyt dit guarnisoen te trecken, geensins dese schilt-wacht te verlaten. Klaerlijk volcht dese, als ook de eerste Verbintenis uyt het *Af-sien* en verlaeten mijnes selfs. Ik ben gehouden mijn selven te verlaeten, ook aengaende mijn vertrek uyt dese werelt : want dese reys, als gheheel behoorende tot Godts vierschaer moet ik geheel aen Godt opdragen ; hier yets te willen onderkruypen, hier yets voor my te willen be-dingen, is gansch ongeoorloft. Dan soo ik mischien hier yets bestont, boos

boos waer ik en goddeloos, aen my nemende dat my niet toe en komt, maer Godt eygen is : ende hier-en-boven mijn poogen is toch te vergeefs, die ick daer versoecke dat voor my niet te bekomen is : belachelijk dwerchjen als ik ben, die desen Hercules de knots uyt de vuyst wil wringen ! Want gelijk wanneer Godt roept, nootsaekelijck te komen staet ; so wanneer Godt niet en roept, staeter nootsaekelijck te blyven : Niemant komt hier tusschen beyden, niemandt vermach hem hier mede te moeyen : gansch en geheel heeft Godt dit stuk voor hem selven gehouden.

2. Nu al placht ik met een dwase of kinderlijke laet-dunckentheyt ingenomen, te meynen,

nen, dat ick kost sterven als ik wilde; nochtans dit en is soo niet : en dat ick hier in grovelijk gefeylt heb, ben ik door het *Insien mijnes selfs* ten alderklaerste[n] overtuycht. Want ten eersten, k'en sal niet van mijn lichaem scheyden, alleen midts te willen scheyden : ick ben my op het innerlijksten bewust, dat ick dit niet en vermach : Soo ick dan vast ghestelt hebbe van myn lichaem te scheyden, ick moet er de handen aen-leggen : ick moet het wonden, worgen ofte andersins mishandelen; mishandelen en kan ik 't niet, sonder te bewegen; nu de beweging in mijn lichaem en kan ik niet maken (al te klaer ben ick hier van onderricht door het suyver en ongeveynst *Insien van mijn eygen*

eygen selven) Ick en kan hier maer willen; en als ik wil, so geeft Godt dikwils de bewegingh die ik wil, niet om dat ik wil, maer om dat hy wilt dat op mijnen wil, de bewegingh volge : Gelijk een kindeken dat in de wieghe leyt, wil het maer ghewiecht zijn, het wordt dan dickwils ghewiecht; niet om dat het kindeken dat wilt, maer om dat moeder ofte voester die 'er by sit, en dit doen kan, oock dit doen wilt, als het kindeken soo wilt. Soo ick dan yets dwaes en geweldichs tegen mijn selven besluyte, soo ick voorneme mijn borst met den moordt-priem te treffen, ofte mijne kele met den strop te worgen : de bewegingh des lichaems die daer vereyscht wort om dit voornemen in't werck

werck te stellen, en kan ick niet by brengen; Godt misschien die salse by brengen: ende midts dien sal hy my doen ruymen, midts dien sal hy my van hier jagen; evenwel niet om dat ick geschickt had wech te gaen, maer om dat hy, midts ik het schikte, ook soo schickten, doch ook wel anders schicken kon. Niet tegenstaende ick ben een booswicht, die het goddelijk gesach bezijdens stellende, op eygen raedt en goet duncken, pack en sack maek, ik ben een verlooper, die daer van mijn vendel afwijcke sonder verlof te hebben: ick kome, voor soo veel my aengaet, sonder gheroepen te zijn: ick hebbe, segge ick, willen wechgaen, eer ik weten kon dat ick ontbonden wiert.

3. Ik

3. Ick vatte nu seer wel dese mijne Verbintenisse, ick omhelse die, ik belove die nae te komen : ende ick stelle met mijn selven aldus : *Door Godts bevel wil ik hier blyven ; sonder sijn bevel en wil ick niet van hier gaen. Laet vrij op my stormen aller menschen haet, lasteringh en smaetheyt ; laet hen alle myne weldaden verdraeyen, ten quaden duyden en voor spyt opnemen : dat sy my voor den Duyvel wenschen, vervloeken en afgrysen ; dat my niet overich en zy als ballinckschap, armoede, overlyden van wijf en kinder, verlatentheyt, gevanckenis : Dat der dwinglanden woed en wreetheyt aenhoude met uyt-ghelese pyn-banken, en dreyge my door duysent dooden te doen sterven : Dat myn lichaem honger en kommer, teering*

ring en kancker afknaegen : Dat myn ghemoet onder schroom, droefheydt, verdriet en quaede conscientie beswijke : Dat myn verstandt gheslagen zy met verdwelmtheyt, vergetentheyt, bot-en-sotheyt. Dit alles niet tegenstaende, ick maeke een sterk opset, ick stelle dit voor vast : k'en wil de doodt niet voorkomen, k'en wil de handt niet aen mijn leven leggen, ick wil mijn sterfure goets moets verwachten : Godt ghebiedt, dat ik het harde in dees' elenden ; soo hy het niet gebode, hy onsloech en verloste my : op hem behoor ik te passen ; niet op my, die ik daer liever dertel en in weelden, als in oeffening waer. In teghendeel, soo my de menschen liefkoosen en streelen : soo sy my alle na den mont fluyten, my zeghenen, my toejuychen, my met loſ en dank

tot

tot in den hemel verheffen, my alles ten gevalle doen : Hier by, dat ik overvloedich rijk zij : dat daegelijx den ingangh mijnes huyses van trouwanten en gunst-genooten kriele : dat ik doorgaens handele met mijne vrienden en magen, met bloedt-verwanten, met kuysch en deftich wijf, met de liefste panden mijne kinderen : Dat mijn lichaem frisch en sterk zy, schoon, wacker, allesins volmaekt : Het ghemoet, treffelijk, onversaecht, gerust, op Godt en rede steunende, vroylijk : Het verstant, scherpsinnich, aerdich, wijs, door oeffeningh en ondersoek van rede alle tijt gevoet en verzaeyt. Soo dit alle my locke, my ombelse, my koeystere ; geene nochtans deser aller sal my vast houden, geene deser aller sal my oorsaek geve om hier te blyven : ik sal by dese dinge[n] bly-

blyven, maer niet om haren wil : niet om hen, maer om de wet die my Godt gestelt heeft, sal ik blyven : Dese wet alleen sal my vast houden en verbinden : sy alleen van my verwerven kan, dat ick hier vertoeven wil.

4. Doch dese tweede Verbintenis is in de zeden-konst een saeke van groot gevolch : ende die Philosophen, die dese Verbintenis niet recht gevat en hebben (als daer zijn eenighe Stoïken, met name, Seneca) hebben van den ingank af gedwaelt ende dieshalven gheheele het padt van de deucht gemist : jae hebben ons in plaets van de deucht, een grove sinnelijkheydt, een bot' en ombeschaemde eyghe-liefde, met een woort, de sonde selfs op den hals gedraeyt : Want die daer meynt dat het hem

hem los en vry staet, van hier te gaen of hem selven aflijvich te maeken : waerom eet hy ? waerom leert hy eenighe konst ofte oeffent sich in eenich hantwerck, of tracht nae eenich ampt om den kost te winnen ? Voorwaer nergens anders om, als om dat het hem soo lust, om dat hy soo gesint is : want nu is hy gesint in't leven te blijven, ende daerom besorght hy het geene tot den kost, tot gemak ende vermaek vereyscht wort; als hy niet meer gesint sal sijn in't leven te blyven, hy sal 'er uytscheyden : ende soo sal hy alles doen en laten, om dat hy soo gesint is : wat is dit anders dan een ongetoomde sinnelijkheydt, een ghedurige eygen-liefde, een over-groote misachtingh van de Rede ?

5. En

5. En waerelijk, Seneca schijnt boven anderen hier op uyt te zijn, dat hy de basuyne blaese voor soo een wilde vryheyt, en ons tot haer als den weg voor-gae met ombelompe schreden van woorden, spreucken en exempelen, de welke alle vol moet en couragie, maer ydel van reden en bewijs zijn. Hy selfs *Epi.* 70. als hy sich tegengeworpen hadde, *Gy sult oock vinden belijders van Wijsheyt, die seggen dat men hem selven geen gewelt en mach aendoen, en dat het ongeoorloft is, sijn eygen doot-slager te wesen,* en heeft niet anders dat hy hier op antwoorde, als, *Die dit seggen, snyden de vryheydt den wech af;* In plaets van *vryheyt,* most hy *Ruckeloosheyt* seggen of *hollende sinnelijkheyt* : doch hy en weet niet,

niet, wat vrijheydt zy : dese is een vrucht van Ghehoorsaemheyt, niet van baldaedicheyt : en siet, soo't u gelieft, Leser, in dit boekjen *blat* 55. 56. *en voorder,* een ware en gesonde vryheyt. Ten sal niet ongherijmt zijn, dat wy hier eens op-haelen de woorden die hy stelt in synen boek van de Voorsienicheydt aen't 6 *cap.* alwaer als hy onder andere, Godt de goede mannen aenspreekende ingevoert hadde, bekennende dat sy hem gelijk waeren, jae ten deelen over treften : soo doet hy hem ten laetsten sijn aenspraek alsoo besluyten : *Voor alle dinck hebbe ick toe-gesien, dat u hier niemandt tegen uwen danck op en houde : den wech is open : lust u niet te vechten, ge moght vluchten, daerom*

om onder alle saeken, die ik begeert hebbe dat u noodich souden zijn, en hebbe ick geen soo ghemackelijck ghemaeckt, als het sterven : ik hebbe de siel seer vallich en op een hellende plaets ghestelt, ge moetse doorgaens met den adem op-trecken, of anders s' ontglydt u van selfs. Let 'er maer eens op : en ge sult sien, hoe kort en effen de baen is, die ten vryheyt leyt : k'en hebb' u soo veel hinderpaelen niet ghestelt in den uytgangh, als doe g'inquaemt ; Anders soude het geval een groote heerschappye over u voeren, waert dat den menseh so langsaem stierf, als hy wel geboren wort. Alle plaets, alle tijdt leert u : hoe gemackelijk het zy de Natuer te versaeken, en het ampt dat sy opgelegt hadt, haer weder op te dringen, &c. Den geest en leyt niet verre versteeken, men hoeft hem niet met

pook of degen op te haelen, men hoeft niet met diepe wonden de borst te door-snuffelen, om hem te vinden en uyt te roeyen : de doodt is altoos by der handt : Ik hebbe tot dien dach die 't leven treft, geen sekere plaets gestelt, daer gy op micken most ; al om-end'om isset open. Selfs 't gene men sterven heet, wanneer de ziel van het lichaem scheydt, is korter dan dat soo grooten snelheyt gevoelt soude worden : Het sy een knoop de stroot verplette, 't sy een watergolp het lucht-gat sluyte, 't sy g'op't hoofd stortende, den neck breeket, 't sy het op-ghestookte vier aen den uyt- en ingaenden aedem, den wech af-snyde : wat het sy, het haest hem. En wort gy niet schaem-root ? dat soo haest geschiedt, vreest gy dat soo lange ?

6. Dit segt hy : en laet het ons een weynich over-wegen :

Dat u niemant tegen dank en houde : Waerlijk sy worden hier ghehouden die daer vroom zijn, maer sy en worden niet tegen haer danck gehouden : sy worden hier met Godts wet ghebonden, dese beminnen sy uyt het binnenste merch haeres ziels : uyt ganscher herten, met den geheelen ghemoede begeeren sy die te ghehoorsaemen : daer en kan hen soo grooten vloeck niet over komen, daer en kan hen niet so grousaem en vermaledijt, geen soo swarten wolk, ghelijkmen segt, over het hooft hangen, die hen in den sin sou brengen het leven af te leggen : want wat waer dit anders, dan die wet sche[n]den ? Met een woort : se worden hier gehouden, maer vryen vol-willich. *Lust u niet te vech-*

om te doen is ? Veele dingen sijn licht om doen, die nochtans schelm-stucken zijn : en selfs soo licht het is voor de soldaten de vlucht te nemen als den vyandt aen-dringt, so leelyk oock en schandelijk isset : dat soudt ge my te Roomen niet durven ontkennen, o Seneca. *K'en heb u in den uytgang soo veel tegen-weer en op houdens niet ghestelt, als in den ingang.* Dit is onwaerachtich : alleen een oogenblick syn wy besich in het komen, alleen een oogenblick sijn wy besich in het wech-gaen : Ende hoe souden wy anders konnen, die mits wy sonder deele[n] zijn, niet en konnen ten deelen bij-zijn en ten-deelen af-zijn : maer noot-saekelijk geheel by-zijn of geheel af-zijn ? Wel is waer dat ons lichaem

lichaem deelen heeft, ende in diervoegen allenskens tot ons gerief vermeerdert ende voltrocken wordt; maer wy selfs en hebben geen deelen : Want soo yemandt by exempel, dit gheschrift lese, en hem selven in 't lesen hoore, en al lesende de redenen die wy hier bybrengen overwege, onder-tuschen oock den schoen hem vringe, of eenige andere smerten lijde : dit alle soo zijnde, soo verstaet hy des niet tegenstaende al te klaerlijk en is innerlijk overtuycht, dat niet en is een ander die siet, een ander die hoort, of pijn heeft, of reden over legt; maer dat hy eenen en den selven met de oogen sie, met de ooren hoore, met den voet pijnlijde, met het verstant Philosophere : Ende dies halven sal hy wel

wel deelen vinden in sijn lichaem, maer geene deele[n] in hem selve[n]. Dit dan zy soo uyt den rouwen, en slechs als in't voor by-gaen geseyt; elders, te weeten in *Metaphysica*, of Gront-leer, sal ick hier van breder verhandelen, hier heb ik alleenelijk de gelegentheyt soo wat waer-genomen, om dat dese aenmerckingh tot kennis van hem selven, die in de Zedenkonste soo nootwendich is, al vry wat scheen toe te brengen. *Alle tijdt, alle plaets leere u, hoe licht het zy de Nature te versaecken, en den plicht, die sy u op-geleght had, haer weder op te dringen* : Al van't selve backsel : en alle dese reden wysen wel dat het licht om doen is, maer geen van alle wijst ons aen dat het georlott is te doen. Maer wel

wel aen, o Seneca, als het my soo bange is, als nu het leven my soo hart valdt, dat ik vaststelle my van het selve te ontslaen en t' ontblooten : soude ick niet beeter hem van 't sijn ontblooten, die my het mijn soo bange maekt ? want dikwils heeft hier yemant de schult van : ende by aldien de armoede my het leven swaer maekt, waerom soud' ik liever het swaer' leven af leggen, als door ander lie goederen met rooven en steelen onderhouden ? Mostmen alleen, o Seneca, na dese ydele gemackelijkheyt en vrijheydt trachten, dit soude my duncken verre gemacklijker en vryer te wesen : want tot dijne vryheydt soud' ik tijts genoech geraken, als ik de mijne niet meer genieten en kon. *Dat soo haest*

haest geschiet, vreest gy dat so lange : Dat schelm-stuck datmen so gauw begaen kan, wort met eeuwige straffe geboet, en noyt ten vollen afgekertt. Diergelijken meer buldert hy *Epist. 48 & 70.* en elders : Hy moeyt hem weynich om sijne meyningh met reden goet te maeken ; maer alleen om die sterkelijk in te drucken, en den leser als met vuysten in te kloppen : Al om wort 'er ingescherpt, *Daer sijn veel uytgangen uyt dit leven, sy sijn alle seer gemackelijk, seer effen en gebaent, t'aller stonden, t'aller plaetsen kan men sich daer van dienen,* en schier niet anders dat nae reden smaeckt : Wat geeft het datter veele uytvluchten zijn ? den Veltheer (Godt) gebiedt ons te staen, verbiedt ons te vluchten :

het

het geene ick hier boven genoechsaem bewesen heb, en niemant en isser of hy merckt het wel, soo hy maer slechs de sinnen inspannen wil, en rijpelijk met hem selven over-leggen, 't geene daer bewesen is.

§. 6. DE DERDE VERBINTENISSE.

Mijne derde verbintenisse vloeyt ten aldernaesten uyt de tweede : ende die, sy legt my op, mijn lichaem van sijn noodruft te versorgen, te eten, te drincken, te slaepen, en dit alle te maetigen : honger, dorst en vaek te verwachten, die niet aen te haelen, of door greticheyt en weelde voor te komen ; soo waneerse my dan bevangen, hen met 't gene by der handt is, te verslaen : Want dese dingen selfs, die van nature strec-

strecken om den draet van 't leven te verlengen, soo sy ontydich zijn, de selven plotselijck af-breken : en ten rechten wort 'er gesegt, *Gulsicheyt brenght 'er meer om hals, dan het sweerdt.* Hier op siet ook mijnen verbintenisse daer ick mede verplicht ben, mijn leven buyten ghevaer te houden : en remedien te ghebruyken, tegen-weer te bieden, bystant van andere menschen te versoeken, te smeeken en te bedelen, soo wanneer ik ghevallen ben in't water, in handen van moordenaers, in sieckte, in armoede en wat dies meer is daer 't leven gevaer loopt : want soo ick dese en dierghelijke dingen, die door de derde Verbintenisse als met den vinger aengewesen worden, niet en betrachte, soo doode

ik

ik mijn selven; 't gene regelrecht strijdt tegen de tweede Verbintenisse.

2. Hier toe behoort ook de verbintenisse van te generere[n] of voort te teele[n] : want gelijk Godt my een eenich mensch gelast heeft hier te blyven, so heeft hy oock het menschelijk geslacht gelast hier te blyven : En ghelijk ick eten moet, op dat ik hier blyve, so moeten er oock sommigen onder ons genereren en voort-teelen, op dat het menschelijk geslacht hier blyve : want eten is hemselven voeden en onderhouden; maer generere[n] is sijn geslacht voeden en onderhouden. Nu ghelijck wy ons lichaem niet alleen en moeten voeden, op dat het hier harde en verblyve, maer ook vermeerderen en

en groot maeken, op dat het bequaem zy tot de oeffeningen ende plichten, daer het voor ons van naturen toe geschickt is : soo en moeten wy het menschelijk gheslacht niet alleen vernieuwen, ende herstellen dat van dien gesnevelt is ; maer oock vermenichvuldigen, op dat het allengskens meer en meer nadere tot die volmaektheyt, daer het van naturen toe bestiert wort. Des niet te min van dese Verbintenisse des voort-teelings worden somwijlen ontslaen eenighe die uytnementlijk goet en wijs zijn, en midts dien anderen oock, door haer zedich leven en gheleertheyt tot de deucht konnen op-maecken : Want ghelijk door een matige onthouding van spijs en dranck, de quade hu-

humeuren in't lichhaem ghekookt en verdouwt worden, en aldus sy selfs verbetert worden, ofte van de betere overwonnen zijnde, worden daer heenen ghedrongen, daer sy het lichaem niet en konnen beschaedigen : soo ook door dese onthouding en als vasten van 't menschelijk geslacht, wort dat woeste lichaem van de menschelijkheyt, dat over den ganschen aert-bodem verspreyt legt, in syne beste ledemaeten tot deugt en wijsheyt geoeffent : en wort alsoo by manier van spreken schoonder, ghesonder en frischer. De andere die so hoogh niet en mogen geschat worden, die soo veel met gheleertheydt ende zedicheyt niet en konnen te weghe brengen : behooren 't meesten deel tot de kinder-

que-

quekers : sy moete[n] hen begeve[n] tot kinder te verwecke[n] en op te quicke[n] ; Nochtans en soude ik niet alle dese ten kinder-telen overgeven, noch ook alle de andere van 't kinder-telen af houden : Maer alles hier te seggen, en is noch gevoechgelijk, noch mogelijck. Ende als ik my wel bedencke, dese verhandelingh en heeft hier haer rechte plaets niet : sy behoort tot de Politie ofte dat deel van Ethica, dat van de Volx-zeden handelt : waer inne moet bewese worden, hoe een mensche hem te dragen heeft ontrent het menschelijk geslacht, ontrent burgers ende uyt-landers, magen en vreemden, vrienden en vyanden, met een woordt, omtrent de andere menschen ; Nu wy en sijn noch soo verre niet

niet gekomen : wij mercken hier alleenelijck aen, hoe hem een mensche te draegen heeft ontrent hem selven, als eenich en afghesondert van andere mensche[n] ; ten sy die somwijlen in aenmerckingh moeten komen op den eysch van de voorighe aen-merckingh.

3. Doch : want doch hier dient goede acht op-genomen te zijn, dat ick hier nergens aen en stoote, dat ik mischien hier niet en strunckele : ick segge noch eens, k'moet toesien, terwijl ik besich ben met dese derde Verbintenisse, dat ik niet en vergete de voorige Verbintenissen, in de welcke dese ghegront is : dat ick dese boven-solderingh so niet van alles versie en beswaere, dat de onder-solderingen beswijcken, en

en die op dese sackende, de gheheele t'saemenvoeging neder-storte en over hoop valle. Ende voor al ik moet indachtich zijn ('t gene den gront-vest is van dit gebouw) dat ick my ver-laten heb, dat ik my gansch en heel aen Godt besteedt heb : Uyt het welke volgt wel, dat ick dese derde Verbintenisse, vlijtich ende wacker nae-komen moet ; maer evenwel sonder sorchvuldigheydt, angst ofte be-kommeringh, sulke, die ik wil-lens en wetens op den hals sou halen ende voeden : want soo my eenighe schroomen of bekommeringen onverhoets be-vongen (ick ben immers een mensch) alleen trachtende dat my bevolen is en ongemoeyt met alle andere dingen, ik sal jae die over 't hooft sien,

en

en maecken mijn rekeningh al of s'er niet en waeren : Want ik wete wel dat al bewesen zijnde, dat 'er niet te vreesen en is, ik midts dien noch van mijn selven niet verwerven sal, dat ick niet en soude vreesen : ik kan hier wel wat raet geven aen mijn selven, maer dickwils en volgt 'er geen daedt op. *Immers waerom soud' ick hier angstich en sorchvuldich zijn ? voor wien soud' ick angstich en sorchvuldich zijn ? Voor Godt ? het is lachchens weerdich : voor mijn eygen selven ? Ik hebbe myn eygen selven al lang verlooren, ik en vinde myn eygen selven nergens meer : Voor de myne ? Veel minder : want daer niet meer is* Mijn, *daer en sijn niet meer de* Mijne, *Ist dieren tijt ? Noch al geen reden om*

te

te vreesen : Isser niet t'eten ? of ist 'er wel, maer ten dyet niet, en het quynende lichaem en treckt'er geen voetsel uyt ? 't is een kleyn : want nu begint Godt my te roepen : en dese Verbintenisse, die my tot noch toe besich hadde gehouden verdwijnende, so isser overich een andere Verbintenisse, die ik gehoorsaemen moet : te weten ik moet komen tot hem die my daer roept : die my ontbiedt : ick hebbe tot noch toe gegeten, op dat ik leven soude : ende ik heb willen leven, om dat Godt geboden hadde dat ik dit wilde ; Nu wanneer ik hem met eten en met leven niet meer gehoorsaemen kan (want hy en begeert niet, dat ick op dier wijs hem meer gehoorsaeme) so staet my nu te doen het gen hy nu gebiedt : Hy roept my nu uyt het leven, hy roept my tot hem ;

ik

ik sal dan komen, en my en sal niet langer vallen als het komen selfs. K'en sorge niet hoe hy my ontfangen sal, midts ik niet voor my en sorge : Sal hy strax my in een ander lichaem steken ? of sal hy mischien my van het lichaem nu ontdaen, by hem houden ? Sal hy my straffen, navenant ik quæt ben ? of sal hy my spaeren, navenant hy goet is ? of sal hy mischien dese twee dingen op een onuytsprekelijke wijs in malkanderen slaen (want daer sijn ontallijcke preuven sijnes verholen en onbegrijpelijken wijsheyts wegens my : gelijk ik genoechsaem door het Insien mijns selfs *geleert heb) ende sal te samen gnaed' en wraek voldoen ? Ick kan yets gissen, jae ik kan yets weten, nae my dunkt, so ik maer neerstelijk ondersoeken wil ; Maer ick hebbe dat ondersoeken, een wijl tijts uyt-*

uytgestelt : ik ben tot noch toe onledich, ik ben al te besich met mijne verbintenissen, ik ben vol affairen, k'en hebbe geenen tijdt tot yet anders. Voor alle werk, ick wil gaen ondersoeken, wat mynen Heer my geboden heeft : En dan, soo 'er wat respijt is, soo daer wat tijdt overschiet als ick mijne taak ghedaen sal hebben : dat wil ick wel besteden in dese dingen te ondersoeken ; Laet ik my niet vergissen : Dan, jae dan eerst wil ik dese dinge[n] ondersoeken, als ik vernomen sal hebben, dat mijnen Heer begeert dat ikse ondersoeken sal ; want anders tot nu toe schenen dese saecken mijn Heer aen te gaen, maer geensins my te raeken. Soo vast en onbewegelijk (als dat betaemt) staende op mijne verbintenissen (want buyten die, en isser niets het myne) soo en kan ik my

my met de gedachte selfs geen oorsaeke van schroom of bekommering versieren : Werwaerts ik my wende, alles gebiedt my sonder sorch te zijn, alles gebiet my goets moets te zijn.

4. Laet ons nu spoedich overloopen tot de vierde Verbintenisse ; maer al vooren, staet wat stille, *Reynhert Deuchtminner* : daer is u een steenken in den schoen gheresen : laet het my uyt nemen, het mocht u naemaels steken en prickelen ; Nu ik hebbe voor genomen met alle vlijt te myden en toe te sien, dat u in dese heerbae[n] tot de deucht, niets en verhindere. De tweede Verbintenis ('t mach u nog heugen) hadde ik hier op ganschelijk gegront, dat wy niet en kosten op ons goet-duncken van hier gaen, dat

dat wy niet en stierven als wy wilden, dat wy in dit stuk niet en vermochten : en midts wy niet en vermochten, dat wy ons oock niets t'onderwinden hadden : alle wat dit aenging, mosten wy Godt overgeven, die alleen machtigh, alleen heer van leven en van sterven is. Maer nu, om t'eten en te drincken, en andere plichten nae te komen, die tot de derde Verbintenisse behooren, en vermogen wy niet een hayr meer : want men moet hier beweging by-brengen, aengaende de welcke wy geen macht en hebben : wy en hebben hierin niet te seggen : in geen lichaem konnen wy de beweging opwecken, in geen lichaem konne[n] wy de beweging stutten; het welke de tweede Verbin-

Verbintenis klaerlijk voordaecht, ende het wordt ons ghenoechsaem gheleert in het *Insien van ons selven*. Wel aen dan *Deuchtminner,* laet ons dese derde Verbintenis afschaffen : tot het eten en drinken en hebben wy geen vermogen ? het en gaet ons dan niet aen, wy en hebben ons daer mee niet te moeyen : dat de handt niet uyt en loop' op de spijse : wanneer sy nu met den buyt gheladen is, en laet ons haer niet ten mondt-waerts trecken : en laet ons de kake-beenen, alser nu de brocken tuschen leggen, niet tegen malkandere[n] aen-knappen : het gene de tanden ghemorselt hebben, dat het de tonghe niet nae de stroot en slingere. Wy lesen immers, dat ten tijden onser voor-vaderen,

deren, eenige met dese rasernye bevangen zijn gheweest : die op huysen en boomen klommen, en aldaer dach en nacht verbleven : voor-ghevende, dat het ongheoorloft was voor den nootdruft des lichaems te sorgen, dat sy dit werk geheel aen Godt lieten : hy mochte hen voeden, soo hy wilde ; soo niet, uyt het leven halen : Suffers ! slecht-hoofden ! Maer om niet verder af te wijcken, het steenken is gevonden : ja ! nu moet het uyt-geknipt worden ; doch nae ik sie, men moet hier behendichlijk te werk gaen. Godt dan met ons op te leggen de tweede Verbintenisse, door welke hy ons gebiet hier te blyven, heeft ten gelijken gheboden, dat wy die Verbintenisse toe staen sullen, die wy ons met die

die wel te vrede sullen houden, ende dat wy van onsen kant alles moghelijx sullen aenwenden om hier te blyven : Ende midts dien heeft hy gheboden, dat wy souden willen (want wat konnen wy toch anders aenwenden ?) die bewegingen, die hy begeert heeft dat noodich souden zijn om het lichaem te onderhouden en te voeden. Dat dit soo zy, leeren wy by ervarentheyt : want wy sien wel dat die bewegingen niet by der handt zijn, ten sy wy de selve krachtelijk en dadelijck willen hebben : Nu so die bewegingen niet by der handt en zijn, wy sien te gader dat wy by ghebreck van de selve, uyt het lichaem moeten verhuysen, en niet en konnen blyven, gelijk wy door de tweede ver-

verbintenisse waeren ghehouden te blyven. Soo dan die selve rede, die den grondt-slach is van de tweede Verbintenisse, en kan de derde Verbintenisse niet om-worpen : aengesien de tweede sonder de derde niet wesen en kan. Ende men diendt hier te weten, dat dese derde Verbintenisse als boven-laeghe, gesticht is op de tweede Verbintenisse als onder-laege, en niet het naest op de grondt-vest van dit ghebouw : want soo ghy dit herklutst, ende haer het naesten daer op metselt, ick bekenne, het heele gheveert sal bouwvallich zijn. Dit wil ich, *ô Deucht-minner*, hier noch in't korte by-doen : Waer wy sien dat wy niet en vermogen, daer en mogen wij ons oock niets onderwinden : wy moeten ons hou-

houden (ghelijk men in't school segt) *merè negativè,* dat is *enkelijck laetender wijs ;* Ten sy nochtans Godt wil, dat wy toestemmen en mee-doen sullen : Edoch dat Godt dit wil, wegens het onderhout van ons lichaem, leert ons, soo gesegt is, de ervaerentheydt, en ons innerlijk geweeten.

§. 7. DE VIERDE VERBINTENISSE.

De vierde Verbintenis is het naest gegront op de derde : Dese ghebiedt dat ick eenige konst of hantwerk sal leeren, dat ik een seker ampt op wijs van leven sal aenvangen : en aenghevangen hebbende, die beneerstigen : nochte t' elcke reys veranderen, so daer wat nieuws voor-valt ; maer die ook niet, soo ik qualijk gekosen ofte

ofte den kans verkeken heb, met handen ende tanden vast houden : al even eens als ofte het leven, en een sekeren staet van leven het selve waeren : Want ten sy ick aldus mijn selven aenstelle, daer en sal voor my tegen honger en kouw geen voor-raet wesen ; 't Welk het ooggemerk was van de derde Verbintenisse.

2. Nu ik moet soo eene gelegentheyt, gestalte en slach van leven nae-jagen, als daer van noode is, om dit lichaem, om dit huysken mijnes ziels in doek en wandt te houden ; Hier boven yet soeken, dat tot lust of pracht strijke, is hem selven soeken, dat lastich pack, dat de ootmoedigheyt soo gheluckelijck hadde wech gheworpen ende verlooren. Soo dan de gelegent-

gentheydt sy juyst soo groot, dat sy den kost op-brenge : den kost soo groot, dat hy het leven onderhoude : ende het leven soo groot ende soo lang, alst Godt believen sal : Ende soo moetmen hier alle tijdt voorsichtich toe gaen, het richtsnoer by der handt : op dat noyt eenige boven-soldering langer ofte breeder zijnde als de onder-soldering, bedorven werck maeke, splijte, wijcke, storte, en te saemen het onder-stift tot deuchds gesmijde toe, met sich ten val, en tot een puyn-hoop rucke.

3. Voorder so moet ik toesien, dat niet alleen mijnen staet aen my, maer ik ook aen mijnen staet gelijk zy en voldoe : Noch ik en mach niet toelaeten, dat ik door mijne slortigheyt en rucke-

ruckeloosheyt, als door een onweer, aleveneens aen wat voor een ghelegentheyt ghesmeten zijnde, aen de selve als ae[n] roots beklemme. *Ben ik sterk van leden, bot van verstant, swack van gemoet ? onder smits en timmerlien, onder arbeyders, onder pack en sackdraegers sal myn lot zijn : Ben ik swack van lichaem en verstant ; van ghemoet soo wat aerdich en bly geestich ? k' gaen tappen, ik sal gaen herberg houden : Ben ik swack van lichaem en gemoet, doch met den verstande soo al wat beseffende ? 'k wil kleermaeker of school-meester zijn : Heb ik een klaer en hoog-swierende verstant ? Ik sal Philosopheren, en andere ter wijsheydt en ter deucht den wech aen-wijsen : Is boven dien, mijn gemoet deftich, volherdich, onversaecht ? ik wil my*

my onder de groote hansen inwickelen, ik wil de saecke van den lande bestieren. Geen onder dese Ampten sal ik boven d'andere stellen : dat alleen sal my dunken het weerdichste te zijn, dat ik door het ingeven van de rede aen-nemen sal, ofte dat, op wat wijs het zy, Godt geven sal : ik sal alle myne krachten inspannen, om dat wel en nae den eysch van reden te bedienen. Ende dit alle, dit sal ik so al doen, wel met vlijt en neerstigheydt, maer sonder sorch of moeylijkheyt : indachtich, dat ik alles doe en laet, niet op dat ik my ten gevalle zy, maer op dat ik Godt gehoorsaem zy : Heb ik een blauwe scheen geloopen ? en het ampt dat ik alleen door redes ingeve[n] versocht hadde, is dat aen mynen mede-versoeker vergunt ? wat ist dan ? Godt heeft geboden dat

dat ik het versoeken soude, hy en heeft niet geboden dat ik het verkrygen soude; nu immers, doe ik het Ampt wilde versoeken, doe wilden ik Godt gehoorsaemen; niet anders en wilden ik doen: Heb ik het Ampt verworven daer ik nae stont? maer in de bediening van het selven, en vallen de saeken soo al niet uyt, gelijk ik wel geschikt hadde, en oock voorgenomen die uyt te voeren en te bestieren? wat isser aen gelegen? Godt en heeft my niet op gelegt de uytkomste der sacken, maer 't voornemen: het voornemen heeft hy in myne macht gestelt; de uytkomste heeft hy soo wel mynen plicht, als myne macht ontrocken. Wilt gy dan Godt gehoorsamen? en wilt gy dat alleen doen? (immers g'en moocht niet anders willen doe[n]) wat isser dan, ô myne ziele, dat gy bange zijt?

§. 8.

§. 8. DE VIJFDE VERBINTENISSE.

De vijfde Verbintenisse staet op de vierde : Ende sy verbindt my om veel te doen, veel uyt te staen en te verdragen : op dat ik, de baen die ick eens begonst hebbe te loopen, volherdichlijk behoude ; ofte ook dies noodt zijnde, somwijlen verwissele, en een ander spoor kiese. Ick moet den slaep afbreken, ick moet my van spel onthouden : ik moet my des volx by-een-komste, kermissen en beganckenissen ontrecken : ik moet gast-malen, avont-praetjens en vryeryen af-schaffen : ick moet sweeten en huyveren, ik moet gheheele putten van arbeydt uyt-pompen : ick moet my groote brocken van verdriet en tegentheyt inswelgen en ver-

verteeren : voor al eer ick in konst of wetenschap, daer ick my toe begheven heb, slechs maer eenen gemeenen voortgank en doe : Wat sal het wesen, soo ik den top van wijsheyt, ten goede van veele beklimmen wil ? Al harder' en straffere dingen staen my te verwachten : jae geen hard' of straffe ; maer vervloekt' en afgrijselijke dingen : 't Pharisaysche Kerk-spook sal my vervolgen : misduyding van myne leer en af-keur sal my ten bloede geesselen : haet en nijdt sal my verbyten en verscheuren : overmacht der machtigen en wreedtheydt sal my vertreden en verpletten ; En dan noch met duyvelsche finessen, als onghemerckt verschuyve[n] en delven : 't Sal arm zijn al dat ik om-arme[n] moet :

moet : 't sal af-sienelijk zijn, al wat maer omtrent my ghesien sal worden. Ist dat nu de rede my aen-maent, om eer ende staet, om ampten en bedieningen in's Lants saeken te versoecken : mede-versoekers, mompelaers, naem en faemschenders, onrust, herwaerts en derwaerts draven, blauw scheenen loopen, waeken en braeken, wreetheyt en onwetentheydt van de ondackbare ghemeynten : dit alles is op my aengelegt, dit alles is tegen my geschikt en ghekant. Stelt my dan de reden onder boeren, onder werklie, onder kraemers en lappers : de dagelijkse taek en slavernye sal my ringelen : myn benouwt hutteken sal my praemen, mijn arm huys-ghesin, mijn slechte middelkens sullen my menich-

mael

mael op het herte treden : ik sal veracht zijn : sommigen sal ick ten smaet, sommigen tot spot zijn. Ten laetsten, soo ik door redes aenseggingh, mijnen post verlaete, en tot een ander overgae : nu moet ik doen het gene my ongewoon en onbekendt is : onder alle dese nieuwe en versche dingen, eenige sullen my onverhoets verstricken, eenige sullen my schielijk verstellen : 'k sal op de tongen rijden : veele sullen my ouwen ende rouwen nieuwelinck berispen, veele sullen my begreniken en uyt lachgen. Dit alle dan staet ons te verdragen en te verdouwen : Godt heeft het ons op ghelecht, die wy ons gansch over-ghegheven hebben.

§. 9. DE SESDE VERBINTENISSE.

Een toemaetjen op de vijfde, is de sesde Verbintenisse : ende begrijpt in haer eene wet, om het gemoet somwijlen los te maeken, op dat het niet en breek' of teenemael verswacke door al te lang gespannen te zijn : Hei altar van goede cier moet by-wijlen ook eens rooken : by-wijlen moet men spelen, der vrinden klap en ral, lachgen ende gabberen toe-staen : men moet somwylen gasten nooden, en te gaste gaen, jae slempen en dempen, drincken en klincken, loopen en rennen, dansen en springen : ick hadde by nae gesegt *uyter dullen,* maer * (gelijk hy wel daer byvoegt) *ter plaets en stonde.* Dat het gemoet altemet in dese boerderyen

* *Horatius.*

deryen achterwaerts of dyse, op dat het naemaels syn kracht versamelt, en als een loop genomen hebbende, dies te verder over sloot springe, tot op ons ernstes acker, daer het toch voor goet gaet, daer het stuck gemeynt is : Den booch was veel harder ghespannen, die een wijl tijdts ontspannen, en dan weer gespannen was. * *Socrates en schaemde hem niet met de kinderen te spelen : ende Cato bevochtichde en ontliet het ghemoet met wyn, dat door het verrichten van 's Landts saeken vermoeyt en strack was : En Scipio beweechde die strijdbr' en zegelijke leden op de maet van 't snarenspel* : Heusch isset, en datter tot het eynde van dien boek, Seneca noch by doet ; Dit allen misnoecht my dat op een

* *Seneca int boek van de gerustigheyt des gemoets cap. 15.*

een bouvallich stift (te weten op de *gerustheyt des gemoets*) ghelegt op een quade grontvest (te weten op *eyge-liefde*) dien swaren gevel-top gestelt wert : gelooft het my, 't en kan hem niet dragen ; Wy setten dien top op een wel ghetimmerd huys, een huys in raekt en dack gehouden, een huys daer geen mangel aen en is, wiens grondt-vest Godt is : Gy wilt u ontbinden en los maeken, op dat gy dies te beter uytschuddet dat u moeylijk is : en dit wilt gy uytschudde[n], op datter niet en zy dat uwe gerustigheydt verstoore, of (om den naegel op het hooft te slaen) op datter aen uwe vryheyt, die ghy soo gedurichlijken nae-gaet en altoos vrydert niets in de weg' en sy, dat haer den vryen loop

loop verhindere; Wy daeren tegen, wy willen ons ontspannen, op dat wy korts hier na ons te beter aenspannen en de sinnen op de pees setten : wy willen de sinnen op de pees setten, op dat wy het doel-wit van ons ampt betreffen : dit willen wy betreffen, op dat wy t'eten hebben : eten willen wy, op dat wy leven : leven willen wy, om dat het Godt wilt : wy en sullen dat niet langer willen, soo drae wy sullen vernemen dat hy het niet langer en wilt : Edoch dat wy so gestelt zijn, ontbindt ons ende geeft ons volle vryheyt; maer echter wy en stellen ons soo niet aen, om vry te wesen : wy sullen vry zijn ist dat wy soo doen; maer wy en sullen niet vry zijn, ist dat wy soo doen

om

om vry te zijn : want ist dat wy soo doen om vry te zijn, soo sullen wy ons eygen knapen zijn : wy sullen ons selven dienen, het welke verre de alderhartste en beklaechelijckste slaverny is. Wat is dan ons voornemen ? waer op moeten wy micken ? waer na toe moeten wy onsen loop setten ? Antwoort is : Na de gehoorsaemheyt : Godt gehoorsaem te zijn, dit is ons ent, dit is ons genoech : voorder en soeken wy niet, voorder en begeeren wy niet, daer kome dan van dat wil.

2. Wijders dat ik te vooren eenmael inscherpte : dese geheele timmeragie, moste nae 't richt-snoer op-getrocken worden : dat wil ick nu andermael en wederom inscherpen : want

soo

soo door het uyt-bulten of over-hellen van maer eene boven-soldering, 't geheele Deuchts-huys mismaekt en bouvallich worde : hoe veel te meer moetet ons ongeschickt, abollich en bot schijnen te zijn, soo dit huys top-swaer is ? soo den gevel-prael, die ten verciersel moste wesen, met sijn onbelompe grootheyt ten laste zy, ende met sijn opgepropt en onbeleefden klomp, aen het ondergespan dat hem dragen moet, den val en neer-lagh dreyge. Soo verre mach men dan onder vrienden geck zijn (dit is soo een gemeyn manier van spreken) als daer van noode is om naemaels wijs te zijn : soo lange het gemoet los maken, als daer van doen is om 't selve dies te krachtiger in te spannen :

soo

soo veel de sinnen toegeven, als daer vereyscht wort om vaddigheyt, droefheyt en andere belemmeringen, die ons in't naekomen van onsen plicht als stricken waeren, af te breken; Hier yets voorder soeken, is wederom hem selven soeken, is met eenen sprong hem uyt den huys des Deuchts begeven: hoe hooger daer in geklommen, hoe gevaerelijker.

3. Maer siet eens: Onsen *Reynhert Deuchtminner*, nu al over lang, hy loert op my: ten bolt hem niet wel dat wy hier seggen: 't schynt, hy wilt tuschen mijne reden invoeren: *Wel wat is dat?* seght hy: *Wat verschil is nu tuschen de goede en de quade? ist dat d'eene soo wel als d'andere haeren lust volgen, haere sinnen toe-geven: ist dat sy te*

te gader spelen, suypen en slampampen : My dochte, dit was den boosen eygen : sijne sinnelijkheyt den lossen toom te geven ; maer der vroomen eygentschap, de sinnen te bedwingen en in den toom te houden : Wie isser van uwe gesinte, die de goeden en de quaden onderscheyden kan ? terwijl ghy die soo over-hoop-haelt en onder-een-slaet. Het is met de goeden en de quaeden so gelegen, *Reynhert Deuchtminner*, dat gy na den uytwendigen schijn van doen en laeten, veeltijts seer weynich van malkanderen verschillen, maer aengaende het innerlijk gevoelen en rechte meyningh des gemoets, schillen sy alle tijt van malkanderen als dach en nacht : De quaede gheven den toom aen hare sinnelijkheyt : dat is het stuck dat sy voor-hebben, haere sin-

sinnen den vryen en lossen loop te geven : dat wort 'er tot harent gemeynt ; De goede daerentegen gheven den toom aen haere sinnelijkheydt, uyt seeker oorsaek : dat en is het stuck niet dat sy voor-hebben : ten is hen daerom niet gedaen, om eens te hollen en buyten spoor te loopen : sy sien ergens anders op. Ende ghy hebbet seer wel voor, *ô Deuchtminner,* als ghy daer seght dat dit der vroomen eygen is, sijne sinnen te bedwingen en in den toom te houden : Ik sal u een onverwacht' en wonderlijke spreuk in drucken : als een goet man sijne sinnen den toom geeft, oock dan houdt hy die ten alderstrenghsten in den toom : want hy en geeft hen den toom niet, om dat hy dit doen mint

mint (veel eer ist hem tegen) maer om dat hy dit doen moet. Nu gelijkerwijs hy die daer tot den ghenees-meester gaet, om een dranck van hem te hebbe[n], en gaet niet eygentlijk derwaerts om den dranck, maer om de gesontheyt : item ghelijkerwijs een koopman die t'scheep naer Indien vaert, ende een onweer op Zee onstaende, syne waeren over boort werpt, sulx niet en doet om die waeren quijt te zijn, maer om selfs behouden te wesen, en 't gevaer van verdrincken te ontkomen : Soo oock van een goet man die sich vervroylijkt, en met de sinnen eens los gaet, alleen om Godt te ghehoorsamen (andersins niet ghesint de ruymte van een stroo-breedt hen toe te staen) en mach men niet eygent-

eygentlyk seggen, dat hy los wil zijn en sijne sinnelijkheyt den vryen loop gheven; maer veel eer dat hy Godt ghehoorsaemen wil, en dies halven sijn eygen sinnelijckheydt ter nauwsten in den bandt houde.

4. *Reynhert* blijft noch al aenhouden : hy begint, so my dunckt, te krackeelen : *'t Heeft soo wat schyn : 't is soo wat bevallijk en scherpsinnich gesegt : met een woordt, 't komt beter in 't School te pas, als in 't leven : Maer segt eens, goede man, sal nu een yder vroom en deuchsaem zijn? Want als men de borst sal smeren, en den balgh opvullen, alsmen sal gaen dansen, sattericken ende onnuttericken; dan sal men Godts ghebodt (want ghy seydt strax, dat het Godts gebodt was) voorwenden. Ick vraege noch eens*

eens, wat onderscheyt isser nu tuschen de goeden en de quaden? Al soetjes, *Deuchtminner*, Al soetjes : Als de quade de deucht na-apen, soo sijn sy niet goet, maer dies te slimmer en te booser, om dat sy huychelen ende den schijn-heyligen maeken : Laet hen vry in hare vleeschelijke wellusten en brasseryen, de goddelijke wetten voor geven : wat helpet, dat men al voorgeeft, datmen al bewimpelt? evenwel onder den deck-mantel is het schelm-stuck. *Maer terwylen sy soo vermomt zijn, en sullen wy haer niet onderkennen* : Wat raekt ons dat? Immers wy weten wel of wy selfs soo vermomt zijn : dat raeckt ons. Maer, *Deuchtminner,* soo wy het gheheele deuchsaem leven in rouwheyt, strafheydt, ende

ende strenckte ('t welk voorwaer ongerijmd waer) gestelt hadden : meynt gy dan beter onderscheydt te vinden tuschen de goeden en de quaden ? wis gy bedriecht u selven : al veel aerdiger weten sy hen in dit stuck te vensen en te gelaten : Soo veel vermomde fielen, so nu als eertijts spelen die onbevalijke rol nae 't leven, met een droevich aengesicht, met ghefronste voorhooft, met wijde oogen, met nijpende berispingen tegens de aldervroomste ; De selven wat by dranck zijnde, laten het geckjen uyt de mouw kijken : want ten rechten wordt daer gesegt, *de waerheyt is in de wijn.* Ende alleen een goet man, die alle tijt en al om open is van herten, hier ten rechten open gaet : hier schijnt hem ten

ten mondt en oogen uyt die innerlijke deechlijkheydt ende goetaerdigheyt : ende in dese ghestalte hy en verlierst zijn gesach niet : al waert schoon ('t gene eertijts van den dansende Scipio, Seneca seyde) dat hy van syne vyanden gesien wiert. Ick wil u, *Reynhert,* noch al voorder ten ghemoede komen : Ick segge jae, men kan al lichtelijk de goeden van de quaden onderscheyden, selfs in dese verlustingen en als ontlatingen des ghemoets : want al doen de goeden en de quaden hier dickmaels het selve, nochtans de goeden doen het anders als de quaden : De goeden doen het so, al of sy het niet en souden doen, ten waer het hen gheboden waer; de quaden doen het soo, al of sy het oock souden

souden doen, al waer het hen verboden : de goeden, als yet anders voor oogen hebbende, de quaden, als hier alleen op siende : de goeden als vreemdelingen, en haer spoeyende om elders te wesen ; de quaeden, als inghesetenen, en die 't daer harden willen : de goeden aenverden de gheneucht ; de quaden jagen die naer : de goeden nemen de geneught ; de quaden sijn met de gheneucht ingenome[n] : Meynt gy, *Deugtminner*, dat men dit alle wederhouden kan ? meynt ghy dat geen van allen dese dingen, ten ooge, ten monde, ten hande, ten omloop des geheelen lichaems uyt-breken-of-leken sal ?

5. Dese nu sijn de wetten, die my hier gaende en van hier gaende bestiere[n] : sy schry-

schrijven my voor, hoe ik leven en sterven moet : want mijnen uyttocht ofte mijne doodt, is klaerlijk vervat in de twee eerste wetten : (1. *Als ik uyt-geroepen wordt, goets moets te komen* : 2. *Ten sy ik uyt-geroepen wordt, geensins te komen)* mijnen handel ende wandel ofte mijn leven is vervat in de vier of vijf volgende wetten.

(3. *Myn lichaem van syn noodruft te versorgen* : 4. *Een seker wijs van leven aen te nemen* : 5. *en hier toe veel uytstaen, veel lyden en doen* : 6. *onder andere den geest altemets vermaeken.*

§. 10. DE 7. VERBINTENISSE.

Daer staet noch te ondersoecken of 'er niet van d'oot-moedicheyt eene wet uytgae, bevattende myne toe-komste ter we-

werelt, ofte myne geboorte (want geboren worden en is by my niet te seggen, eerstmael voor den dach komen en verschynen ; maer met het lichaem paren en ter werelt komen : al waer ik doe ook was, doe ik in mijns moeders lichaem opgesloten was) Isser dan wel een wet van Ootmoedicheyt, aengaende mijn geboorte ? Jae waerlijk : Te weten, dat ik mijn geboorte ten goeden duyde, dat ick die noyt en verfoeye, dat ick van haer niet en klaghe, dat ick noyt en kome tot al sulcken sinneloosheydt en onmacht, dat het my leet soude zijn dat ick ghebooren waer : dat ick die niet en vervloecke, die mijn lichhaem voort-gheteelt hebben ; veel min dien ('t geen' ik sonder gerselingh niet dencken kan) die my

in

in mijn lichaem gesonden heeft, ende my aen het selve so wonderlijk verbindende, heeft gemaeckt dat het mijne soude wesen; dat ik noyt en gevoele met die onsinnighe (al hoe wel sy den volcke wijs ende voorsinnich schenen te zijn : om dat sy in ander voegen en met meerder pracht dan den ghemeenen man, onsinnich waren) die daer seyden, *Het is het alderbesten noyt gebooren te zijn : het naesten hier by is, met den eersten nae de doodt te gaen*; Het tegendeel segg' ik, het is het alderbesten dat ick gebooren zy : en daerom het alderbesten, om dat het den Alderbesten soo belieft heeft; Doch na de doot gaen vroech of spae, met den eersten of ten langen laetsten, daer is luttel aengelegen : dan sal het alder-

alderbesten zijn dat ik gae, alst den Alderbesten soo believen sal.

2. Wel is waer, het is een woeste Zee vol van ellenden, daer ik in suckel' en sobbele : van het een verdriet wort ik in't ander geslingert, en van dit ander vervall' ik wel wederom in het eerste : Want so door het ghedurich bewegen, tegen-een slaen ende werren der lichaemen in dese werelt, myn lichaem ('t geene lichtelijk gebeuren kan) ergens gequetst worde : ende, 't zy door den gheswinden omloop der henuesche stoffe, ter aerde gevelt (dat ik *vallen* noeme) 't zy door het aengheporde vijlsel der lichaemen, zijn scheer of inslach ergens gebroken wort (wanneer ik segge *dat ik my brande*) ten kan niet anders wesen, of ik moet lijden en smerte

smerte voelen : Nu soo het deel dat ghequetst is, tot sin of bewegingh nootwendich zy, strax begeeft my, ot sin, of bewegingh, of't recht gebruyck van dien : en aen d'oogh ghequetst zijnde, ben ik blint of schemere; aen de tongh ghequetst zijnde, ben ik stom of stamere : So dan ook het vierken dat gedurich in mijn herte smookt, gevaer loopt, en nu staet om uytgelest te worden ('t welke wederom seer lichtelijck bykomt, soo hem maer aes of lucht ontbreeckt) nu worstel ik met de sieckte (so heet ick de naekende doot) ik zielbrake vast ik be[n] veegh. Dit heeft noch al niet te bedieden; maer het verstant is my met onverstant en blindtheyt, 't gemoet met moet-wil en dweersheyt gheslagen : dit is

is vry bedroefder : 't Verstant is onkundich, want 't geen ik weten most, en lichtelijk weten kon, en heeft het niet beneersticht : het heeft het mijn versuymt, ende het geen my vreemt was, waergenomen ; en hier van daen komt, dat ik te gaeder des genes dat my eygen, en des genes dat my vreemt is, onwetendt zy : dat my eygen is, en weet ik niet ; wat ist wonder ? ik en ondersoeket niet : dat my vreemt is, en weet ick niet ; wat ist wonder ? K'en kan 't niet weten, als door 't geen my eygen is : en hoe soud' ik vreemde dingen sien of weten, die tot noch toe in my en 't mijne so blint en onwetend ben ? Het ghemoet of den wil is quaet-aerdich, baet-suchtich, tot in't binnentste merch met Eyge-

Eyge-liefde ingenomen : schikt, ja treckt en rukt alle dingen tot hem selven met een onversaedelijke begeerlijkheyt : hy onderworpt alle dinge[n] aen hem selven, van alle dingen maekt hy syne knechten : en als hy Godt selfs versocht heeft om hem te dienen, dat noemt hy noch *Godtvruchtigheyt,* of met het dubbel-sinnich woort, dat hier den waeren sin treft, *Godtsdienst* : De goddelijke wetten, die't verstant, nu een weynich bekomende, begon t' ontdecken en hem voor te draegen, de welcke hy oock onder eedt beloofde na te komen (ey ! 't sijn maer woorden) hy en houtse niet, hy komter telkens tegen, hy en doet soo veel niet, dat hy den tijt maer van eenen dach, die betrachten sou. Dese ontstant-

stantvasticheyt van mijn gemoet in sijn voornemen, dese ontrouw en meynedicheyt bevind' ik dach aen dach met soo veel droeve blijcken, dat ik geenes dinks ter werelt so bewust sy : Selfs door dit heftich aen-maenen en yverich betuygen, en sal hy niet bedaerden, hy en sal niet bedaerden, soo langh ick hier zy : Het is gheklocken : Hy geeft my noch sijn woort, hy biet my noch sijn handt : uyt goeder sucht, hy seght, hy salt voortaen nu beter maecken ; Maer laes ! 't gheloof dat hy by my verwerven kan, het is soo krank : my slaen als voor het hoofd so veel leugenen, die hy tot noch toe, my op de mouw ghespelt heeft, leugenen, diemen sien ende tasten kan.

3. Waerom spannense te saemen

men dese soo groot' en menich-vuldige jammeren en ellenden tegen my armen verstootelinck ? Heb ick ergens anders tegen Godt ghesondicht, en hier in't lichaem, als in een gevangen-huys geworpen, boet ik de straffen die ik elders verdient hadde ? en onder andere, dese niet de minste, dat ick ver-geeten heb het misdaet, elders by my begaen, dat ick hier besueren moet ? want voorwaer het is noch al wat troost voor den geslagene, dat hy wete waerom hy geslagen wort. Heeft mijn Vaeder of yemant van mijn Voor-vaederen, of heeft mischien den eersten mensch ghesondicht ? en alsoo dien ramp, als een ongelukkige er-fenisse, op my en andere sijne nae-komelingen, die ik bene-

vens

vens my, tuschen de selve klippen hobben en tobben sie geschoven ? want my dunckt, ik nu meermael by ervaerentheyt geleert hebbe, dat somwijlen eenige ghebreken des lichaems, jae des verstants ende des gemoets, van d'ouderen op de kinderen komen, en als van handt tot handt voortgheset worden. Of en sijn dit mischien geen elenden, dan voor die kreuners en steners, voor die eygen baet soekers ; maer niet voor die bevredichde, voor die nedrige, die door waere ootmoedicheyt, Godt alles opgegeven hebben ? want selfs de boosheyt der gemoets en overtredinge der Goddelijker wetten, en behoormen (soo het schijnt) die niet te wijten of aen te schrijven, die de selve door

door toestaen of gedult, noyt de haer en maekten, maer soo menichmael en soo haest sy ingeslopen was, haer door berouw en versaekingh, uytbraekten : en terstont hier op met alle kracht, met een vast opset van niet meer te sondigen, ten alderversten van hen maekten. Wat het zy, k'en ondersoeke noch niet (Dat ik hier in't kort vervattede, was my soo ingevallen : midts het by der hant is, en ik het selve van andere menschen dickwils heb hooren seggen) ik en ondersoeke noch niet : om dat ick tot noch toe, dese ondersoekingh uyt ootmoedicheydts borsten niet melken en kan : Ootmoedicheydt en gebiedt hier niet te soeken, maer soo alst gevonden wort, in danck te nemen. 't Is dan goet

goet dat ik gebooren ben, al ist in sulcken ghestalten : want Godt heeft begeert dat ik gebooren soude worden, oock in sulcken gestalten : waer van daen het kome, dat ik in sulken gestalte ghebooren sy, k'en hebber niet mee te doen : alleen ick stae het toe, ik ben met sijnen wil te vreden ; En om dat hy begeert heeft, ik soude gebooren worden, soo ist my ghenoech dat ik gebooren ben, op wat wijs het zy. En moetmen dan dese dingen niet ondersoeken ? Ick segge, men moetse hier niet ondersoeken : Elders ook niet ? Dat wil ik elders sien : ten geeft hier geen pas.

4. Ende voor soo veel isser ghesegt van die Verbintenissen, met de welke ik my gheheel ae[n] Godt verbonden heb, en weder-

wederom verbinde : *Ik geve my al weder aen hem over, ik eyghene my hem toe, gansch en geheel gev' ick my aen hen : Ken ben niet ghesint yet myns, voor my te behouden : Ick geve my hier komende (want ick vinde goet dat hy my hier ghebracht heeft, ick bender mee te vreden) Ick gheve my van hier gaande (want ick wil keeren, als hy het seggen sal ; k'en wil niet keeren, als hy 't niet segge[n] en sal) Ik geve my hier gaende en staende (want ik wil eten, ghelijk hy gheboden heeft : en ik wil werken, als daer toe vereyscht is) Ister noch eenighe andere Verbintenisse, die my opgelegt is, wanneer iek die soo veel sal weten, als myne voorige Verbintenissen, dan sal ick die so wel bevlytigen als de voorigen. Andersins ist by aldien dat ick my een wet laet stellen, die*

die ick niet en weet of se van Godt kome ; ik vermoedet maer dat se van hem kome, of ik gheloovet andere menschen, die het my soo seggen, of ick versieret uyt myn hooft : nu en ghoorsaeme ik Gode niet ('t welk ik sonderlich schuldich was) maer men eygen verdichtselen, mijn eygen lichtveerdicheyt en dwaesheydt gehoorsame ick : nu niet Godt, maer een steen ergens uyt den put ghegraven aenbid ick voor mijn Godt : ick vier mijn eygen selven, en ik vier in my dat in my het alderslechtsten en geringsten is : te weten mijn waenen, mijn duncken en mijn droomen : of ik krauw' al sachtjens en voede, soo dat grellich seer, dat my van anderen soo smaedelijk aenghewreven was. Mijnen Heer en mompelt niet binnens mondts, hy en veselt my niet in de ooren, dat

dat ick sou moeten haperen en twijfelen, of hy wel yets gebode, en wat het dan mochte zijn dat hy ghebode. 't Gene hy van my gedaen wilt hebben, dat segt hy klaer en rondt-uyt : hy spreekt uyt 'er borst, als heer en baes : Ick hoore hem genoechsaem, ten sy ik somwijlen onder sijne reden, met de bellen en kleppen van mijne snarrende begeerlijkheden tuschenralle : Hy kent mijn tael seer wel, hy behoeft geen tolck om met my te spreken : Ik ben al om daer ik ben, en alle tijt by hem : dies en behoeft hy bood noch brief-drager om my te waerschouwen ; Als het hem somwijlen belieft door andere my van mijnen plicht te vermanen : hy geeft hen dan dat waerteeken, die onfeylbare loose (de rede) soo dat hy ook als dan my meer aenspreket (want hy en

acht

acht dat niet te wesen tegen sijne majesteyt) als sy die my daer wegens hem en uyt sijnen naem vernamen. Onnut en dwaes is den knecht, die sijn taake verlaet, en gaet yet anders ter handt nemen, om dat hy des snachs gedroomt hadde dat het sijn meester soo ghebode : of by klaeren dach op de markt gaet hippelen en dansen, om dat er ergens een spotter hem wys-gemaekt hadde, dat het sijn meester so begeerde : Soo dan hier-enboven den Heer genoechsaem te spreken is, soo men hem vragen mach, of hem dit of dat believe, so hy ook scherpelijk gheboden heeft, datmen alleen hem klaer en opent-lijk gebiedende, gehoor gheven sal : soo is dien knecht niet alleen onnut ende dwaes ; maer schelm en fiel : en heeft de sweep wel-ter-deeg verdient.

§. 11. EEN BEHULP-MIDDEL TER OOTMOEDIGHEYT.

Den Ootmoedigen en doet om eygen gheluck niet met allen.

Het alderbequaemste middel om de Ootmoedicheyt te bekomen, sal dit wesen : Dat wy wel vastelijk voornemen geene dingen te doen of te laten uyt insicht van eygen baet, gheluck of saligheydt ; maer alles uyt insicht van wet, reden, ende verbintenis. Laet ons het ghemoet soo in den teugel houde[n], laet het ons soo temmen en ringelen in de tucht-baen sijner plichten : dat het nergens over 't schot en springhe, dat het noyt met sijn gretighe voeten van wensch en sucht, voorwaerts tot eygen troost of welvaert steygere : Soo wy dat maer slechs verkregen hebben, dan oock, ten sal noyt met spijt en

èn nijt-verssenen achter-uyt-slaen : ten sal niet meer schou sijn, t'en sal by vreemde betegenheydt niet meer aerselen of hollen, het sal in alles tot de[n] trot van de rede wel bedreven zijn : voor dese ritmeestersse, die 't alleen met recht betomen en berijden mach. Laet ons af vallen, mannen, laet ons by tijdts verlaten dien on-gedoopten standaerdt, den welken met soo veel beslach en ghereetschap, met soo veel toe-loop ende aenhangh, met soo veel tros en bagagie van sorch en voor-raet, het menschelijk gheslachte naestapt : Nacht en dagh soektmen het geluk : dit is dien * Af-godt, die op sijnen altaer ten roof staet, ende zegent sijne kerck-dieven, ende soo drae hy selfs ghestolen is, geeft dan noch Troy

De menschen in't gemee[n] doe[n] om eygen geluck alle dingen.

* *Palladium ofte Pallas-beelt : 't welke, wie steelen sou, die sou de stadt* Troya *vermeesteren, als daer door het Orakel van Apollo voor seght was : Gelijk dan ook de Grieken, na een belegeringh van tien jaren de stadt niet en konden ver-overen, voor al eer sy 't Pallas beeldt met listigheyt ghenomen hadden.*

Troy, daer soo veel om ghewaecht was, ten proey : Sy trecken op, sy rotten aen, uyt allen oord als vry-buyters, om Pallas-burch te plunderen : sy komen al aen, en al te vergeefs : sy komen aen met wijd' en ydele schreden, van greyt en wensch : Nochte sy en schamen hen niet so schandelijken dienst te nemen (*slavernye* moet ick in plaets van *dienst* gesegt hebben) vrywillig ende sonder pressen, laten sich inschrijven alle slach van menschen onder een, Philosophen onder den swerm van het gepuffel, Potentaten onder het gheswadder van soetelaers en tros-boeven : jae sy dienen het meest op eygen borse, sonder loon of soldy te genieten, alleen op hoope van buyt : Het veldt teecken, het woordt is,

En dat sonder schaemte : want sy en missoeken 't niet, sy dragen 't openlijck voor op straeten, in schoolen en kerken.

is, *Dat het ons wel gae* : 't is openbaer ghenoech, yeder van hen heeft het in den mondt, het staet yeder op de borst gebrant : hier op sweeren sy ; Maer laet het ons versoeken : Noyt is onder desen eedt, het geluck gheluckelijk bevochten : Jae nergens anders om, sijn sy alle ongheluckich, dan dat sy alle gheluckich en voorspoedich willen zijn. Het gheluck is een schaduwe : vliet' er van, het loopt u nae, loopt het na, het vliet van u : jae al vliedt ghy schoon, noch sal 't mischie[n] niet volgen : want so ghy den aert des geluks verstaen hebbende, daerom vliedt om dat het u volgen soude, 't en sal niet volgen : want soo 't gheluck vlieden, en is niet vlieden, maer nae jagen. Niemandt

Daerom alleen syn de menschen ongheluckich om dat sy gheluckich willen zijn.

mandt heeft oyt het geluk bekomen, die yet gedaen heeft om 't geluck te bekomen, selfs niet die listichlijk heeft ghevlucht voor dese Amazone, op dat hy met de vlucht haer uytlockte om te volgen : en al vluchtende met ee[n] aver-rechte greep haer vingh, of (het gen' hem mischien soeter soude schijnen) van haer gevangen wiert.

Niemandt vindt 't geluk, als die niet dat; maer sijn plicht soekt.

Een gemoet, dat oprechtelijck demoedich is, nedrich ende onderdruckt, jae overstulpt, en in sijne verbintenissen, waer meed' het aen de goddelijke wet verknoopt is, gheduckt en versoncken : geduckt boven de voeten (nae sijn gheluck, ten gaet 'er niet meer nae) geduckt boven de handen) 't en vatter niet meer nae) boven het hert (ten wenschter niet meer om) boven

ven den mont (ten vraechter niet meer nae) boven d'ooch (ten sieter niet meer nae) boven 't breyn (ten denckter niet meer om) een ghemoet, segg' ik, soo diep in de wateren sijner verbintenissen ingeslokt, verdroncken ende begraven, kan alleen 't geluck betreffen : dat ghemoet alleen heeft hem geluckelijk versteken, ende is geluckelijk nae gespeurt van het gheluck, daer 't hem soo schouwich voor versteeken hadt : dat gemoet alleen heeft gheluckelijk ghevlucht, en is geluckelijk vervallen in't gene daer het voor ghevlucht had.

2. Edoch ick en segghe dit niet daerom, dat is van meyning soude zijn, een goet man moet sijn gheluck met de voet stooten, en soo 't niet by tijdts op

op een packte, necken of worgen : 't Is on-menschelijk, 't is ruckeloos en wreet, jae 't is goddeloos : Hoe ? Godt biet u den zegen-prijs : neemt gy die soo aen ? een schelm zijt ghy, ende derhalven dat eerstuck, dat alleen een vergeldingh van de deucht is, zijt ghy onwaerdich. Dit alleen heb ick willen seggen : men most het geluck niet nae-jaegen, men most het met de bracken van onse gretigheyt niet besnuffelen ofte verklicken, men most het met de windt-honden van onse begeerlijkheydt niet achter aen loopen of berennen, men most het geen stricken leggen : jae me[n] most sich niet so een oog-ghemerk van dese jacht niet onthouden, te weten op dat het geluk, terwijl wy yet an-

anders schijnen te betrachten, als onverhoets in ons garen mochte vallen : want dit en sijn maer jagers konsten, en op sulcker wijs sich van de jacht onthouden en is anders niet als nae den eysch van de konst, seer listichlijck jaegen. Ik wil hier een weynich van tael veranderen : of er mischien yemandt waer, die de hoofsche of schoolsche spraeke (soo men die te noemen placht) meer ghewoon was en beter verstonde : 't is immers seer noodtwendich, dat yeder wel verstae 't gen hier gesegt wordt) Ondertuschen moet ick op seker maet, door verscheyde taelen soo wat krom-tongen (hier in bestaet dien snuf) en strax hier op wil ick wederom (als dat een Duytsch betaemt) duydelijk en

en recht-schapentlijck gaen : *Wy hebben ons in regard van eygen gheluck ende zalicheydt, gansch negativelijk te comporteren, en puré per manier van surceancie : dat is wy moeten effectueren het gene ons Godt gecommandeert heeft, precys om dat hy 't gecommandeert heeft, daer hy persisterende ; sonder eenich remerk te nemen op onse ziele zalicheydt, die ons Godt midts dien remburseren mocht ; Soo dat al ons doen en laten, onder obligatie ende gehoorsaemheyt, maer geensins onder concupiscentie of lust tot eygen zalicheyt kome te resorteren. Wy mogen ook onze zalicheydt wel saisineren in forme van speculatie en theorie, maer niet in form van practijk of convenu : dat is met den verstande mach men wel juseren, jae met den mondt homo-*

homologeren, dat wy ons debvoyr ghedaen hebbende, in recompense van dien, de eeuwige geluck-zaligheyt aborderen sullen; maer met wil en intentie, en machmen den assaut daer niet op aen-leggen : Soo dat zaligheyt, haer estim en reputatie in recognitie mentinerende, evenwel in intentie nul ende van geender waerde blyve. By contrevenue van dien, soo renforceren wy directelijk op het fondament van de deucht, met notoir mankement in het tweede point van de Ootmoedicheyt, waer van hier voren gementioneert is : by 't welcke wel expresselijck gearresteert wort, dat wy ons selven en alwat onse is, aban-doneren en absolutelik aen Godt resigneren sullen. So daer nu yemandt van die opinie waer, dat Godt in den Bybel ghelast soude

Die alleen uyt Godts gebodt (meynende ter goede trouwen, dat het Godt soo gebiede) syne ziele zaligheyt soeckt: en soekt syn ziele zaligheydt niet, maer Godts gebodt.

soude hebben, men most goede werken doen met sulken intentie, op dat hy onse salicheydt en eeuwige glorie ons wilden octroyeren: dat hy dan goede wercken doe om sijn ziele-salicheyt te impetreren; nochtans a desseyn om Godts commandement na te komen, het welke commandement volgens sijn sustenu, sulcken doen en intentie vereyscht: want uyt dusdanige co[n]sideratie syn zalich[heyt] te soeke[n], en is niet a desseyn syn salich[heyt] enquesteren; maer syn charge benerstige[n], en sijn obligatie, die hier gesupponeert wordt, wel quiteren. Gelijkerwijs een goet en fideel knecht, die daer weet, of ten minste ter goeder trouwen en sincerelijck meynt, dat sijn Heere geboden heeft, hy soude yemant van de gebeurte een wijl tijts in negotie of menagie ten dienste zijn: gelijck

in

in dit cas den knecht, uet sich te employeren in den dienst van synen buerman en sijn affaires te depescheren, niet eygentlijk den buerman, maer sijn eigen meester dient (midts hes gheheel motijf van dito knecht in den wille synes Heeren; en niet eenigh profyt of avantagie van sijn buerman) soo moetmen ook juseren van dien persoon, die syne salicheydt soekt met hare limitatie en clausel, om dat Godt gecommandeert heeft *(als hy persoon ghepersuadeert is, en sincerelijk meynt, waer te wesen),* men soude die soecken en door goede werke[n] conquesteren : *ik segge, van den gementioneerden persoon staet te juseren, dat hy sich niet en ingagert met eygen interest of salicheyt, maer alleen met Godts commandement. Doch yeder neme goe reguard op hem selven,*

selven, dat hy dit niet slechs met imaginatie apprehendere, maer meyne serieuselijck metter herten : want men loopt hier perijkel om door eygen concupiscentie van dit propost gesaccageert te worde[*n*]*, en onder pretext van een genereus entreprise, alleen een phantastijke hipocrisie en feintise te enterineren.*

3. Immers blyket, dat niemant hem behoorden met sijn gheluck te bemoyen, niemant met voor-raet daer op aen te leggen, als alleen die daer gheseten is, op den top van alle dingen, of te[n] minsten vertrouwe dat hy die[n] top beklimmen kan : Derft hier yemant yet versoeken ? wilt hier yemant wat bestaen ? isser yemandt die sich verstout dit gladd' en oneyndich steyl te beklaveren, om

om op het hoogst' en ongenaekelijke spitst, een wiggewaggel-throon voor sijn suyselhoofd te klutsen ? Wel ist niet al met gerseling ingenomen, als ik ik dit vraege ? yst het niet al wat daer menschelijck is op soo en voor-slach ? en dut en duyselt, alleen door't dencken en inbeelden van soo een waen en vermetentheydt ? Het schijnt van neen : Ik laete staen de Beusel-reusen, die versierde berghoopers, die tuymelaers en sool over bol vallers, die verplette vuer-braekers, die ongeruste lijken, die noch huyden in haer woeste tomben rammele[n] en donder-knarsen : k'laet staen dat Poëten (k'en segge niet *gesangh ;* maer) gesnor : My dunkt, ik sie als in 't verschiet, een Dwinglant de hoorens op-steken en bra-

* *De keyser* Kai *(wiens naem, de Nederlanders noch huyden, de gecken toepassen) ofte diergelijken verwaende.*

brageren, die hier al wat sou derven uytstaen, of sich selven laeten voor stae[n] : Wel dweep, als ge zijt ! wel slechthooft ! Maer wat ist van noode dat men u verfoeye ? *Fy,* is noch al te goet voor u : Sa sa ! na den Kay-snijer, nae meester *Goenraet kent u selven* met sulken volkjen.

*Het eerste bewys, dat men om eygen geluck niet doen en mach, wordt ghetrocke[n] uyt het wezen van deucht en reden en haerer beyder eygentschappen, *blat.* 76.77. Het tweede bewys wort getrocken uyt

4. Hem dan den opper-top in-ruymende, dien hij erflijk besit (wat stamert en hockelt al mijn menschelijke tongh ?) die hij voor allen erf, van eeuwicheydt tot eeuwicheydt, noodtsaekelijk en wesentlijck besit ('t is noch al stamering) hij is den Opper-top, hy is hem selfs : men kan't self van 't self niet scheyden. *Hy ist :* wy hebben ons te buygen, en te vernedere[n], die al so nootwendich en onveranderlijck

lijck onder zijn, als hy boven is : wy hebben te deysen en te aerselen, die alles nootwendich achter en na zijn, als hy vorst en prins is : Hier en is staet noch ampt (dat mochtmen eens afweldigen) 't is wesen en natuur, en noch meer, dat ik niet seggen kan, daer toe ik geen gebeer, en veel min bequame woorden vindt : 't Getal van tween en moet, en mach, en kan noyt meer oft even veel van dry zijn : wy moeten bucken en duycken, wy moeten dat wy moeten, wy moeten (ghelijk men seght) van den noodt een deucht maken : en midts wy nootsaekelijk onderworpen zijn, soo moeten wy ook willich onderdanich zijn : wy moeten de reede houden, die ons de Rede stelt, die voochtdesse, die ons voecht, so

het wesen ende eygenschap van ons eygen selven *blat* 114. *en voorder.*

Het derde bewys (het welke hier voorgedragen wort) schiet uyt het wesen en eygenschap van Godt : want op syn geluck te mogen passen, is een eygentschap van dien, die wesentlijk het opperst' is : midts dien alleen, nergens op, dan op se selven, en alles op hem te passen heeft ;

maer dit en mach die niet toegestaen worden, die daer van wesen en natuer, onderdanen zijn : mits sy voor al (want anders en waren sy geen wesentlijcke, maer te[n] hoochsten burgerlijke onderdanen) ergens anders op te passen hebben.

so alst ghevoechelijk is, die ons schickt op onze reye, en plaetst ons daer wy passen : wy moeten met de Rede te rade gaen : Van haer reduys, sy doet ons konde : *Doet niet te vergeefs : laet so wesen, dat so wesen moet : daer ghy niet en vermoocht, en versoeckt ook niet : O mensch, 't is buyten u vermogen, mensch te worden, mensch te wesen, en mensch af te staen : laetet als het is : en terwyl ghy anders niet en kont, en wilt dan oock niet anders. Wilt soo als hy wilt, wiens wil noodtsaekelijck volbracht wort : 't is goet, jae daer en is niet beter als dat wesen moet : Men heeft oock dan syn best gedaen, als men al liet onghedaen, waer niet in te doen en was : het is het alderbesten, dat niet anders wesen kan : Bestem 'et, of sijt 'er mee te vree, of moeyt 'er*

u niet mee. Dit is het Plackaet van de Rede, dit wort ons van haer selfs ter puyen af gelesen, dit wort door haer bevel, in ons verstandt op alle hoeken en winckels aen-geplackt : dit konnen wy op ons ghemack, dit konnen wy t' allerstonden lesen; Ten sy dien ongeduerigen Aerdkloot (den mensch) door hertstochten om getogen, en de Rede-son den ruch biedende, in't verstant dien droeve en naere nacht maekt, die soo schandelijck en even ombeschaemt is. Dit Plackaet dan hooren lesen, en selfs gelesen hebbende: 't is billich dat wy den inhout des selven vlijtich naekomen : en dien nae-gekomen hebbende, dan jae, dan sal ons dat grootste geluck treffen, dat immer een mensch bedencken kan, dat alle wensch

Rede waer om den mensch dit bewys, als over het hooft siende. altijdt naer eygen gheluck tracht, is dese : hy hangt geheel aen syn sinnen; dit doet hen de Opper-saeck vergeten (midts die met geen sin, maer verstant gevat wordt) en stellen in haer plaets de Oppersinne-saek (dat is het hoochsten dat den sin bereyckt) Dese nu is de[n] mensch

wensch te boven gaet. Vernoegingh sal ons treffen (want midts sy 't onse niet en was, soo waren wy haer doel-wit) sal ons troosten en bevredigen, sal ons omhelsen en gansch in-nemen, sal ons in haer veranderen en als vergoden.

5. Dit alle soo open en soo klaer sijnde den gene, die niet te lastich en valt het verstant een weynich herwaerts te wenden, en een wijl tijdts op het stuck te letten : waer van daen komt dan die gemeyne, en wel alles door dringende, doch ook alles verslimmende en derdraeyende dwersheyt ? dat de menschen waenen en haer laten voor-staen, sy mosten eerst op hen gheluck passen, sy mosten hier op hen luymen liggen : ende het geluck nu besnuffelt

ende

ende verklickt hebbende, dan mosten sy neerstelijk ondersoeken, wat hen die[n]stich en oorbaerlijk mochte wesen om het bespiede gheluck te klampen : want dit is die eenige oorsaeke, dat al hoe wel sy somwijlen geluckelijk ondervinden waer in 't gheluck bestaet, en oock wat er dient ghedaen om het gheluck te bekomen, dat sy nochtans, omdat *geluckich zijn* hen opset niet en moste wesen, van hen geluck seer ongeluckelijk versteken worden : maer ten langen laetsten, waer van daen komt dese misgreep ? my dunckt, ik vattet : Den mensch is gansch buyten hem selven in het lichaem en lichamelijcke saeken uyt-ghestort, hy is gansch verrukt en verstrooyt : hy kan hem selven seer

in't ghenerael of het menschelijck geslacht : Voorder hy mensch in't particulier, nae he[m] dunckt, sou wel Oppermensch konnen worden ; en achtervolgens dese dwalingh, Oppersaek. Ende in sulcken droom heeft het wat verf, dat hy nae syn geluck tracht; Het welcke hem andersins, soo hy genoech ontwaekte, niet alleen

bot ende dom sou schynen; maer het soud' hem in der daet ondoenelijck zijn. Siet het blat 116. *n.* 2.

seer qualijk gaderen en versamen, hy kan seer qualijk tot hem selven komen : op dat hy hem selven sie, en hem selven onder Godt sie, ende soo onder Godt, datmen geen saek onder saek soo onderworpen, so begeven, so verplicht bedencken kan : So lang den mensch dusdanich buyten is, door de Sinnepoort, door de welck' hy van Self-stadt vertrekt, uytgelate[n] : en loopt nu achterlant, en weydt en dwaelt als vreemdelingh van hem selven : soo langh, segg' ik, en kan hy niet ontmoeten dat sijn gheslacht te boven of benevens sijn geslachte gaet : al te klaer en ongetwijfelt overtreft het menschelijk gheslacht al wat den sin beseffen kan : Doch de overighe dingen die den sin ontsnappen, ende alleen met

met het vernuft ghevat worden, die alle sijn t'huys ghebleven, die sijn hem verre, hy en krijgt daer geen tijding van ; hy singt 't reysers liedeken, op de wijs *uyt' er oog, uyt' er herten.* En hier ter ongheval, hy vint dat malle * Lotos (staet en gesach) en snoepet en slocket onversaedelijk : dat maekt hem sijns vaterlants vergheten en poorter van sijn ballingschap : dit is dat geyle liefkens-kruyt, dat hem verbystert, dat hem soo verkeerdelijk hem selven minnen doet, als snoden boef en baet-jancker : En hier in bestaet die rasernye : 't menschelijk geslacht dunckt hem te wesen het opperste der saken ; soo hy maer slechs sijn mede-menschen te boven gaet, hy selfs dan sal het hooghste wesen : en hier, hy

* *Lotos is een boomgewas, so aenghenaem en lieflijck van smaeck, dat landt en natie, daer dese vruchte voortkomt, de naem van haer ontfanght. De vreemdelingen daer op verleckert, vergeten huys en vaderlant, en blyven daer woonen : als onder anderen geschiet is aen de met-ghesellen van Vlisses, die met stocken qualijk van daer waren te slaen.*

hy siet hier kans toe; daerom soo sal hy sommigen sijner geslacht-genoten dwingen voor hem te wijcke[n] (hy sal hen met twist en krackeel, met gewelt en oorloch aen-randen) sommigen sal hy verwilligen om voor hem te wijken (hy sal hen met lief-laffen, met smeken en geschencken te gemoet komen) sommige die hem in't beklimmen des tops schijnen te verhinderen, sal hy ter trappen afrucken : sommigen die hem van achter wat te nae komen, sal hy met den hiel op de borst stooten : die benevens hem klaveren, en het schijnt se sullen hem voorby-gaen, sommigen van die sal hy op de sporte diese nu beklampen, met list verstricken, sommigen met weldaet verbinden : En sal ons

met

met veel diergelijke[n] so klucht als Treur-farssen onderhouden : hy en kan ook niet gesust worden : 't Woel-gedroch dat hem beseten heeft, en vraeght nae gheen belesen : Wat sal ick seggen ? de quant is er qualijck aen : maer wou-men eens nae goeden raedt luysteren ! ick segg' en ik blyv' er by, hy en sal niet bedaeren, hy en sal nimmer tot sijn sinnen komen ; of hy moet dat heylsaem Nieskruyt uyt onsen acker die den Goddelijken * *Melampus* besaeydt heeft, eten en her-kauwen. T'is een moet (ik bekennet geren) dat seer onlieffelijck is, vol van walch en afkeer, voor de gene die 't ongewoon sijn te nutten : jae die Doctoren, die in den oprechten *Herbaris* niet al te wel ervaeren zijn, die houdent

* *Melampus, een uytnement geneesmeester, den vinder van Melampodium, dat na hem ghenoemt wordt, en is een soorte van Nieskruyt : waer mede hy veele van onsinnigheydt en rasernye genas : Onder anderen, de vier dochters van den Koningh Proetus : de welcke mits sy haer roemden, schoonder te zijn dan Juno, waren van dese Godinne met sco een rasernye geslagen, dat*

sy sich als koeyen ghedraegden, en vreesende voor 't jock, nae de boschen liepen: welker eene, met name Iphianassa, Melampus voor sijn geneesloon ten houwelijk kreegh.

dent voor een soorte van onkruyt, dat de oogen seer verswakt; andere willen dat het Mal-moes zy, of Mandragoras of diergelijke grol grillen, die nergens toe en dienen als om metter haesten in't dul-huys te gerake[n]. Maer alle dese waenwijse geneesmeesters, en sijn niet een hayr gesonder van reden, als den patient hier tegenwoordich, jae noch pipsiger dan dan hy, en hebben derhalven ons breyn-moes immer also wel van doe[n]: doch sulke[n] oordeel vellen die Doctoren, om se nu en dan bevinden dat *Melampus-dranck* so vinnich is, dat hy soo krachtich werckt: hy doordringht de herssens, en doorkruyptse gins en weer, en betrapt de swerte-gal in haer schuyl-hoeke[n], en jaechtse met nie-

Nu dit sijn so versieringen van de Poësie, waer mede hier ghespeelt wort; doch men siet genoegsaem, dat door *Melampus* hier de *rede* verstaen wort, ende door sijnen *Acker* het *Insien-van-hem selven*:

niesen en snotte[n] ten neuse[n] uyt : al waer hy ergens maer een sprenckeltjen van haer ontmoet, hoe vast het door lanckheyt van jaeren aenkleve, hoe diep het in-gedronken zy, jae flux het moet er uyt ; Maer hoe vinnich en bijtich, hoe serp en scherp dit sap ook zy, tis echter veylich en heylsaem : en wort daerenboven door dickwils ghebruycken ook smaekelijk en minsaem : Malle-lotos en heeft 'er niet by ; dese is soo wat soet, wat laf en smets : met een woort, 't is vrouwe kost ; Maer het ooft dat ons *Melampus-acker* geeft, is rechte manne gadingh ; en ware mannen sijn zy, die 't nu meermael gegeten en verdouwt hebben : t' en streckt hen niet meer voor braeck-of-vaegh-dranck, voor een

gelijk door *Lotus* verstaen wort *staet en ghesach*, de voornae[m]ste ladder, daer de[n] mensch sijn medemenschen meynt boven 't hooft te klimme[n], om so eens Oppermensch, en na syn verhole[n] waen (die hy self niet en kent) Oppersaek te worden.

een abollige apotekers brou-brabbelingh : het streckt hen tot nutte en vaste spijs : sy etent dach voor dach, en yeder dach als dickwils : en 't is ongeloofelijk, hoe hen dat voetsel gedyet, hoe hen 't ghemoet groeyt en op-wast, en daegelijks in krachten toeneemt. Desen gesegenden Acker, die Redes hovenier so neerstelijk gebouwt, soo sorchvuldichlijk ghewiedt heeft : beslaet in de landouwe van dit boekjen al eenige velden, of (mits yder van die seer kleyn zijn) veldeke[n]s ; en hier geseyt, 't zijn maer velletjes of papiere * bladerkens : Het is daer ope[n] hof, hy pluck die wil, 't is er al ten besten : dan blijfter voor warmoesier noch meer als hy en al de sijn vertieren konnen. Wel wat dunckt u

Siet het blat 85.86. *en voort tot* 113.

Deucht-

Deucht-minner ? Gy dedet noch eens een reysjen nae onsen Acker, nae dien groen en geurige velden, nae die gesond' en suyvere lucht, die wy te saemen onlanx genoten : ghy leesde daer, ghy pluckte daer en versaemelde u ten voor-rade, 't sy voedtsaem en smaekelijke spijse, het zy noodelijck' ende heylsaeme medecijne : Waer het niet wel de pijne waerdt ? wat dunckt u ? Wel aen : gevallet u dan soo ? 't is my wel. Ik ondertusschen, ik sal my van desen heuvel, die ik beklommen hadt, om dat soete lantschap noch een-mael van verre te beschouwen, wederom op mynen wech begeven, van den welken ik al vry wat afgeweken was. Ghy soo drae u reys volbracht sult hebben (doch al

al om het is hier veylich) ghy moght my dan volgen. Gaet henen : en in plaetse van *vaert-wel ;* ontfanght onse groetenis, *Kent u selven.*

6. Men mach sijn Geluck niet nae-loopen ; men heeft het oock niet t' ontloopen : men mach het verwachten ; men mach het niet betrachten : men mach het niet begeren ; men hoeft het niet te weren : Wy en mogen, seg ik, het Geluck niet gaen soeken ; als het ons van selfs 'thuys komt, wy mogen 't inlaeten : als het Godt ons toeschickt, wy mogen 't gebruycken : als hy het geeft, wy moeten 't dan aenveerden : Wanneer hy het sendt, wy moeten 't dan ontfangen : ontfangen met open armen van een uyt-gestorte danckbaerheydt, die hier

hier erkent een waer-teeken van Godts medoogentheyt, en kust het pant van sijn ghenae met diep' eerbiedicheyt. *O kuysche genoechten van dien mensch (maer ist oock wel een mensch?) die hem selven geheel aen Godt opgedragen heeft, die hem selven gansch afsweert, en de Goddelijke wetten t' eenemael aensweert! O kuysche genoechten! want wat kan ik al anders doen, dan gebeer maecken, en slechs dien naem her-galmen? immers de saeke selfs die ik seggen wil, en kanmen in geen gedachten vaten, en veel min door woorden uyt-gieten: O kuysche genoechten! soete genoechten! deftige, loutre, wettighe, en geensints van genoechtens aert ontaerde genoechten! Niemant kent dese genoechten, dan die dese genoechten genoten heeft: want het*

het is al inghetogen, het juycht al binnens huys, wat hier van blijtschap juycht; ten vindt noch deur noch deurpel, om op de straat te komen : daer en is noch tael noch teeken, dat desen ziel-juych het volck vertellen of beduyden kan : Hoe geluckich is hy, die door dese ghenoechten vertroost wort ! dien sy versoenen, dien sy vermorwen, die sy sussen, stillen en bevredigen ! Hoe geluckich is hy, die dese genoechten vat, en nu van ghenoechten, hem selven ontglijt ! Hoe geluckich is hy, die hem selven in Godt verloren heeft, en in steê van hem selven, dese genoechten in Godt ghevonden heeft ! So ik nochtans de Deucht gae soeken, op dat ick dese genoechten mochte vinden : geen Deucht-maer-vreucht-soeker ben ik nu : op mijn selfs, maer op geen Reden pas

pas ik nu : niet dat ik Godt, maer dat Godt my nae d'oogen sie, wil ik nu : Soo blijf ik dan met recht versteken van die vreucht, die ik door Deucht meynden te bekomen : Ik en kan die suyvere genoechten, uyt de Deucht, met het besoedelt hol van eyge-liefdes hant niet scheppen : want se sijn zege-teekenen ; en geen lock-aes : eer-stucken ; en geen bordeel-brocken : en sulck een loon volght wel op liefde Godts ; maer niet op liefde mijns : Ik hadde liever voor mijn selven bly te zijn, als aen Godt gehoorsaem te zijn ; want ik wilde wel gehoorsaem zijn ; maer het werk most zijn meester loonen : ik wilden dan gehoorsaem sijn op dat ik bly mocht zijn : soo had ick dan mijn selven liever als Godt : ey ! met wat recht (wat segg' ik ?) met wat gelaet sal ik ver-

* Alsmen het een om het ander doet : soo heeftmen liever daer 't men om doet, als dat m'er om doet : Of, gelijck de scholen seggen, het eyndt is waerdiger by ons, als de middelen, die wy aenwenden om 't eynt te bekome[n].

*vergelding van hem voorderen ? Nu sien ik al te klaer : doe ik mijn selven verliersen gingh, op dat ik de genoechte in Godt vinden mocht : doe socht ick mijn selven, en verloor de genoechte. Maer indien ick evenwel, mijn opgeleyde plicht, soo veel my bewust is, nae behooren waernemende, versteken blijf van dese genoechten : Noch niet getreurt ! Want nootsaekelijk, een van tween : of dat ick om gheneuchts wil, de heerbaen van de Deucht gehouden heb ; of dat ik ongemerkt al die vermaeklijkheden, Godts wet voor het eenigh gemerk van al mijn doen en laten gestelt hebbe : * Indien dit : wat moeyt het my, soo ik my gansch ontbloot sie van 't gene daer ick het selfs noyt op aengeleyt en hadde : † Indien dat : ik ben geensins te leur gestelt, nae-*

* Indien ik uyt Redensuch ghewerkt heb.

† Indien ik uyt vreuchde-sucht gewerkt heb.

naedemael ik niets betracht en hebbe, dat daer toe diende, daer ik mijn gissingh op gemaekt en mijn sin opgestelt hadde : Het was my maer om vreucht te doen : ick boude Deuchdes acker, om vreucht daer uyt te maeyen : maer desen soo gebouwt, en met dat mest verkracht, en geeft maer bastaert-vruchten, die soete selfs-spruytjes, die vrymillige bloem-metjes, die 'k hier vlamde te plucken, en konnen hier niet op-schieten : Niemant nemet qua-lijk, indien hem het hooft vast krauwende, het hooch bewindt van saeken, 't bestier van staet en landt niet opghedragen wort : want het hooft te krauwen en gelt hier niet, men maekt om sulken doen, geen Burge-mees-ters : En niet een hayr meer ghedijet de Deucht tot waere

vreucht

vreucht, als Deucht daerom betracht wordt, op dat sy haer genoot, ook vreuchs genoote maekte. Nu over langh zijnder al geweest so wel geneusde snuffelaers en lucht-vatters, soo sneege ghenucht-jagers : die getuygen dat het beste smeer en jeucht van het vreuchde-wilt, door al te vinnich nae-rennen, versmelt en uytwaesemt : by hen staet afgekeurt alle geneuchte, die met konst of moeyte verkregen wordt ; Doch mits op dese * selsaem jacht, geene jagers, vangers zijn : soo dese luymers, hoe sy de geneuchte listiger nae-jaegen, hoe de geneucht hen belachgelijker ontsnapt : Wat dan ? hoe sullen wy ons dan aenstellen, om dit lust-wilt te vangen, indien ons noch wackeren arbeyt, noch slaperige

* Ten is gee[n] selsaem jacht (want yder jachter : en 't is een selsaem jacht, want geene jacht als die is : op ander jachten ist ghenoech dat niet alle jagers vangers zijn ; maer op dese jacht syn geene jaegers, vangers.

rige ledigheyt, om het selve te beloopen of te bekruypen, staet in't werck te stellen ? Schrab uyt ! ende delcht dese gansche vrage, ende haelt 'er vry een groote klad over ! vaech uyt ! Die vraech en deucht nietmetallen, sy is gansch mis, ende anders niet als enckel brodde : Sa sa ! windt my dat ghemoet in de windel-doeken van sijn Verbintenissen ende plichten : en dat wel soo strenge, dat hem noch handt noch vinger, jae niet een krauweltjen of naegeltjen uyt en steke, dat hy op sijn gemack, lust of troost beklampen mocht, ofte op yets wat het oock sou mogen wesen, 't gen hy tot hem selven placht te schicken, en als een deel van sijn geluck aenmerkte, om dat tot hem te trecken.

§. 12.

§. 12. DE VRUCHT VAN DE OOTMOEDIGHEYT.

Alle-gaef, na 't seggen der Poëten, is de eerste vrouw. Dese was van Vulcanus, uyt last van Iupiter ghesmeedt : de welcke alle de Goden met haere gaven beschoncken : Pallas gaf haer wijsheyt, Venus schoonheyt, Mercurius welsprekentheyt, en soo voort (waervan sy oock draecht den naem van Alle-gaef of Pandora, *'t welk in't Griex, het*

De Ootmoedigheyt draecht haeren schat in een verdeckdoos gesloten : Maer, wat ick bidden mach, sy en opene die tooch niet ! Alle ramp, alle slach van sieckten en ellenden, hebben sy hen op den hals gehaelt, die al te gretich en onbevroed, het oock onder het verdeck van dese doos sochten te krygen : Wat isser dan voor een sterck vergif in het doosjen van Alle-gaef, dat soo schielijk, waer het maer kan, sich verspreyt, en met een doodelijken waesem de lucht besoedelt ? De grootste hoogheyt, die op u daelen kan, het hoochste geluck dat ghy genaeken mocht : Is dit vergif ? Ja vergif, so ghy het nae-

nae gaet met begeerlijkheyt ; maer 't is dat het is, soo ghy het verwacht met gedoogentheyt, en u houdende binnen de paelen uwer verbintenissen, dat gheheele werk van u verhoogingh en verwerping, van n heyl ende ramp, aen Godt laet. *O gy ootmoedigen ! ô gy nedrigen ! gy hebt u selfs verlaeten, en ghelaeten aen den Alder-hoochsten : hy heeft u (want nu en kan u niemandt anders hebben) hoe verheven zijt gy ! Doe gy u selven begonst te misachten, doe begonst gy dien te achten en te lieven, die Almachtich is : hy acht en lieft u weer (want anders en kan hy niet, dien Goet-aerdigen) hoe gheluckich zijt gy ! Gy lieft hem met dienst-liefden en ghehoorsaemheyt (dat is het eenich dat gy ontrent hem kont) hy weerlieft u*

selve beteekent (Hiermna, Iupiter vergramt op de menschen, om dat een onder hen (met name Prometeus) het vier (dat tot dier tijt toe, op d'aerde niet gheweest was) uyt den hemel ghestolen, en onder de menschen ghebracht had : heeft Alle-gaef af-ghesonden, met een doosken vol van ellenden, siekten en ongeluckken : De menschen, Alle-gaef ontfangen, ende haere doos geope[n]t hebbende, heb-

ben sich al dien ramp, die daer in ghesloten was op den hals gehaelt. Dese Fabel met alle haer omstandigheden past so wel op ootmoedigheyt, en het gene, haer aengaet, dat, soo ik licht ghenoech van gheloof waer: ik en wilden my niet anders laten voorstaen, of de verdichters van die hadden door Allegaef, ootmoedigheydt verstaen: en so ick tijdt te veel had,

u met gunst-liefden en weldaedigheyt (*want dit is ook het eenich dat hy tegens u vermach*) *Gy lieft op de wijsjen, nae u maetjen* (*want gy zijt een mensch*) *hy weder-lieft u op syne wys, nae syne maet, dat is sonder maet* (*want hy is Godt*). Ende dit sy soo als in't voor by-gaen geseght van dese vreucht des Ootmoedigheydts, van de welke wy nae eysch en waerdigheydt der saeken, breeder sullen verhandelen, wanneer wy van Deuchdes loon spreken sullen.

Ik moet hier yets in voegen: ik en hebbe niet gesegt *dat de ootmoedigen Godt eerst beminnen, en dat naederhandt Godt hen beminnet*: Ik en hebbet niet gheseght, en dat most ghenoech wesen; Maer die neus-wijse verklickers vermogen

mogen soo veel by hen slaven (de onwetende) dat het somwijlen niet ghenoech en is, niet gesegt te hebben, ten zy men ook seght, datmen het niet gesegt en heeft : So vernoecht sich dien slach van menschen met de slavernye van ander menschen.

ik nam 't aen met schijn-redenen goet te doen.

Maer siet daer eens in den * Tooneel-hemel, een schielijk sluyt-verschijn : Ootmoedigheyt snijt Neerstigheydt haer tong af : steekt Gehoorsaemheyt haer oogen uyt : Rechtveerdigh[eyt] heeft zy, k'en weet niet wat voor een dranck ingegeven, want dese is gansch verstijft en ongeboochsaem, en kan sich noch gins noch weder-krommen : Wel wat woeden is dat ! Ten alle geluck en is onsen *Reynhert* van *Melampus velt* noch niet weer-

* *De Tooneel-hemel of* Theologejum *Griex, of* Machina *in't Latyn : was een verheven plaets boven het Tooneel, waer in de Goden schielijk verschenen en spraken : en somtijdts ook wel nederdaelden op het Tooneel en maekten so onverhoets een eynde van het Treurspel.*

weer-gekeert : Voorseker het sou' er haeperen, indien hy in dit Treur-spel my sach bekleeden 't ampt van gordynschuyver. Maer, Ae[n]schouwers, schoon sijn dese goddinnen, al hoe wel so onthaelt : jae ten waer sy so onthaelt waeren, schoon en waeren sy niet : Siet eens hoe fraey zijn zy ! hoe lieflijk ! hoe soet-aerdich ! hoe deftich ! hoe wel voecht hen dat wesen ! Enckelen cier isser te lesen in die mishandelingh, waer mede dese ghesusters van haere susters bejegend zijn ; maer soude 't oock wel mishandelingh zijn ? en niet liever eer-teecken en zegeprael ? Die stomme en tongeloose, hoe min-en-vreed-saem is zy ! hoe treffelijk staet haer dat swijge[n] ! hoe statich wendt, zy ons ghewoel en geral den ruch

ruch toe! En die blinde daer, hoe gedweechsaem, hoe gheduldich is zy! en dat sy so by de handt gheleydt wordt van dien geduchten grysaert (soudet ook haer vaeder wel wesen? het schijnt ja) en hoe vermorwt dat het herte des aensienders! hoe goet-suchtich is dat! En die stijve daer, is zij niet deftich! het hooft in de lucht, recht op de leden, staet dat niet edelmoedich? is zy niet vol van ghesach en majesteyt? Siet vry: wat siet ghy hier anders als de drie Cier-goddinnen.

Maer sluyt de gordijnen: Wat voor gheraes hoor ick daer? *Reyn-tong,* onsen *Reynherts* broer, die daer ergens onder de kijkers zit, hy stelt hem wonder aen, met baeren en tieren vaert hy tegens my uyt:

uyt : hy verwijt my, dat ick my sonder keur des volcks de schouw-burch onderwinde, en hier den meester speel : dat ik Godinnen op 't tooneel te voorschijn ende ten toone stel : en dat niet in vermomde personagien (ghelijk wel voor desen andere Vertoogh-meesters deden) maer haer personen selfs : dat ick sijn voochdessen, tot guychelaeressen ghemaekt heb. Ik en hebbet niet ghedaen : ick en hebse op de schouw-burch niet gebracht, k' hebse in haer wesen gelaten : Sy sijn doorgaens in't Heylichdom, in haer Goden-vertreck gheweest : Van daer heeft het hen belieft, door onsen menschelijken nevel te weerlichten en te blixemen : en uyt haer lommer-wolck, so een nacht-gesicht op ons te strae-

straelen. En leek-broer, als ghy zijt : ghy en verstaet het u niet : dat dees Godinnen voor hebben, en is geen guychelery; het is een raedtsel, een sin-verhoolentheyt : Geheym-tolck ben ik : wel geeft gy u gevangen ? kom, ick sal 't u beduyden; Maer ick bespreeck (sonder dat, ist ongeoorloft) gy sult u eerst laeten in-wijden.

Het was by de oude gansch ongeoorloft, de ceremoniën des Godendienst, aen de profanen *of* onghewyden *(die huyden alom* leeke[n] *ghenoemt worden) te ontdecken of te beduyden:*

So verre, dat Tarquinius Roomsch Koningh, Marcus Tullius, den Schout van Roomen om dat hy een boek inhoudende de gheheymenissen der burgelijken heylichdoms, 't welk hem toevertrouwt was, omgekocht zijnde, van een leek, met name Petronius Sabinus, hadde laten uyt-schryven : heeft in een lederen sak doen naeyen en in de zee werpen : welke straffe namaels de Romeynen ook op vader-moort ghestelt hebben : als willende te kennen geven, dat sy het vaeder-moorden, en het klappen uyt het Heylichdom, voor ghelijcke snootheydt hielen : 't welke den Roomschen schrijver Valerius Maximus ook soo aenmerkt. Doch dit is een heydenschen spook-sucht, aen de welken wy al soo weynich, ja noch weyniger ghesach als aen haer fabelen geloof geven. Het blykt genoechsaem, wie hier door *leeken* verstaen worden : te weten die hen in de Tucht-leer niet wel en verstaen; en nochtans (gelijk dat in sulke volk dikwils gebeurt)

gebeurt) een blinden yver hebben : derhalven durven yder een als spotter ende on-eerbiedent schelden, die dese saeken juyst soo niet voor en draecht, als sy die sonder reden, met het waen-pinceel van des' of gen' in haer breyn hadden laeten af-maelen. Soo dan ook *ghewijdt zijn* en is niet anders, als in de Tucht-leer wel t'huys zijn : want alle die dese wyding hebben, sullen t' sinne-beelt, dat hier voor-gestelt is (en diergelijke meer, in dit boekje voor-komende) lichtelijk by hen selven duyden, en ten goede duyden.

Kent u self,
Kent u Godt,
Soekt u plicht,
Wacht u vreucht.

EYNDE.

DRUCK-FOUTEN.

Bladt 63. *linie* 4. *van onder*, *leest* goddinnen
71. *linie* 8. leest *sierken*
159. *lin.* 1. *leest* voor-draecht
163. *lin.* 7. *van onder*, *in stee van* op, *leest* of
171. *lin.* 13. *leest* ondanckbaer
175. *lin* 10. *in stee van* raekt, *leest* raek
200. *lin.* 4. *in stee van* hen *leest* hem
210. *lin.* 1. op een packte, *leest* op en packte
214. *lin.* 2. *van onder*, *leest* gebuerte
216. *lin.* 13. *leest* bemoeyen
222. *lin.* 7. *van onder : leest* verdraeyende
236. *op de kant*, *leest* Rede-sucht
240. *lin.* 7. *in stee van* tooch *leest* toch

UITGAVEN DER ANTWERPSCHE BIBLIOPHILEN, Nr 19

VAN DE
HOOFT-DEUCHDEN

DE EERSTE TUCHT-VERHANDELING DOOR
ARNOUT GEULINCX

HERDRUK BEZORGD DOOR J. P. N. LAND.

ANTWERPEN
J.-E. BUSCHMANN

GENT | *'S GRAVENHAGE*
AD. HOSTE | MARTINUS NYHOFF

1895